

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Jana Zýchová

Právo dítěte znát svůj genetický původ

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.
Katedra občanského práva

Červen 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání stejného nebo jiného titulu.

V Praze dne 21. 6. 2011

Jana Zýchová

Poděkování

Děkuji touto cestou paní doc. JUDr. Sentě Radvanové, CSc. za odborné vedení, cenné připomínky a náměty, které mi při psaní této diplomové práce poskytla. Rovněž děkuji svým rodičům a blízkým za podporu po celou dobu mého studia.

Obsah

Úvod	3
Kapitola 1: Dítě a jeho ochrana ve světle práva znát svůj původ	7
1.1. Rodina - základní pilíř ve vývoji dítěte.....	7
1.1.1. Změny ve struktuře a pojmání rodin - biologické pouto, sociální a biologické rodiče.....	7
1.1.2. Rozvoj medicíny a změny v rodinném právu	8
1.2. Úmluva o právech dítěte	9
1.2.1. Přijetí Úmluvy?.....	9
1.2.2. Význam Úmluvy.....	9
1.2.3. Nejlepší zájem dítěte.....	10
1.2.4. Kritika Úmluvy	11
1.3. Právo znát své rodiče	12
1.3.1. Právní podklad	12
1.3.2. Právo znát svůj genetický původ jakožto základní lidské právo!?	13
Kapitola 2: Určování rodičovství.....	15
2.1. Určování mateřství	15
2.2. Určování otcovství, domněnky otcovství.....	15
2.2.1. Druhá domněnka otcovství a právo znát svůj genetický původ	16
2.2.2. Druhá domněnka a popěrné právo nejvyššího státního zástupce	17
2.2.3. Předběžné řízení o určení otcovství	18
2.2.4. Popření otcovství	18
2.2.5. Zájem dítěte při popírání otcovství nejvyšším státním zástupcem.....	19
2.2.6. Ústavní soud k popírání otcovství	20
2.2.7. Třetí domněnka otcovství ve světle objevu DNA.....	20
2.3. Dílčí závěr	22
Kapitola 3: Osvojení a jeho anonymita.....	23
3.1. Nezrušitelné osvojení a biologický původ dítěte	23
3.2. Anonymita osvojení	24
3.3. Právo znát svůj původ v Evropské úmluvě o osvojení	24
3.4. Osvojení a informace o původu dítěte v novém občanském zákoníku.....	25
3.5. Odtajnění - správná cesta	26
3.6. Dílčí závěr	27
Kapitola 4: Asistovaná reprodukce.....	29
4.1. Platná právní úprava - zákon o péči o zdraví lidu.....	29
4.2. Postup při metodách asistované reprodukce	30
4.3. Anonymita dárcovství	32
4.3.1. Anonymita v právní úpravě	32
4.3.2. Moderace anonymity	32
4.3.3. Plusy a mínusy anonymity dárců	33
4.3.4. Evropský trend - oproštění se od anonymity	34
4.4. Zákon o rodině a asistovaná reprodukce	35
4.4.1. Domněnky otcovství a asistovaná reprodukce.....	35
4.4.2. „Čtvrtá“ domněnka otcovství.....	36
4.4.3. Asistovaná reprodukce a matka „vždy“ jistá	37

4.5.	Náhradní mateřství	38
4.5.1.	Vývoj náhradního mateřství.....	38
4.5.2.	Náhradní mateřství a legislativní úprava	39
4.5.3.	Surogace v České republice	39
4.5.4.	Praktický příklad z Velké Británie.....	40
4.5.5.	Nejasnosti, které s sebou praxe přináší	41
4.5.6.	Právo znát svůj původ a náhradní mateřství	41
4.5.7.	Náhradní mateřství - kam spěje?	42
4.5.8.	Jak má právo reagovat?.....	43
4.5.9.	Degradace mateřství?.....	44
4.6.	Dílčí závěr	45
Kapitola 5: Anonymní porody, porody s utajenou totožností matky a diskrétní porody		47
5.1.	Anonymní porody	47
5.1.1.	Francouzská právní úprava anonymních porodů a právo znát svůj původ.....	48
5.1.2.	Případ Odièvre vs. Francie.....	49
5.1.3.	Anonymní porody v ČR.....	50
5.2.	Utajené porody	51
5.2.1.	Právní úprava „utajených porodů“	51
5.2.2.	Účinky narození v režimu „utajeného porodu“	53
5.2.3.	Utajené porody a právo dítěte znát svůj genetický původ	54
5.3.	Diskrétní porody.....	54
5.4.	Dílčí závěr	55
Kapitola 6: Baby Boxy.....		58
6.1.	Historický exkurz	58
6.2.	Jak boxy fungují.....	59
6.3.	Situace v ČR.....	59
6.4.	Vyloučení trestněprávní odpovědnosti.....	60
6.5.	Argumenty pro a proti zavedení dětských schránek	61
6.6.	Právo znát svůj původ a děti z baby boxu.....	63
6.7.	Nedostatek zákonného podkladu.....	64
6.8.	Baby boxy ve veřejné debatě	65
6.9.	Fond ohrožených dětí (FOD)	66
6.10.	Dílčí závěr	67
Kapitola 7: Úvahy de lege ferenda		69
Závěr		71
Seznam zkratk		74
Použitá literatura		75
	Odborné články:.....	75
	Části knih a sborníků:	77
	Monografie a učebnice:	79
	Judikatura.....	79
	Internetové zdroje	80
	Právní předpisy	82
Abstrakt		83
Abstract.....		84

Úvod

Česká republika je jedním ze signatářů Úmluvy o právech dítěte.¹ Práva a povinnosti z ní plynoucí by tedy na základě čl. 10 Ústavy měla ctít a zakomponovat do svého právního řádu. Vedle klasických lidských práv, zakotvuje Úmluva určité novoty. Jednou z nich je článek 7 odst. 1 se svým právem dítěte znát své biologické rodiče, pokud je to možné. Jak poznamenal Elischer: „*Právo dítěte znát svůj genetický původ tvoří nedílnou součást „právní výbavy“ každého jednotlivce.*“²

Cílem mé práce je pozastavit se nad tím, zda je v českém právním řádu respektováno přirozené právo dítěte znát svůj genetický původ, svou lidskou historii. Zda české rodinné právo přijímá v tomto smyslu nabízený lidsko-právní rozměr a konstitucionalizaci v duchu evropských standardů ve vazbě na ochranu rovnováhy mezi biologickým, právním a sociálním rodičovstvím.³ Každé dítě má své rodiče, každý totiž musí nutně biologicky pocházet od dvou pohlavně odlišných jedinců. Jak píše Radvanová: „*Než klonování lidských jedinců postoupí od slov k činům (a lze se jen obávat toho, že se tak posléze stane), má každý potomek (v prvním stupni příbuzenství v přímé linii) otce a matku. Tak to odpovídá biologickým zákonům lidského rozmnožování. Právní úprava tuto skutečnost někdy respektuje a jindy ne.*“⁴ Každé dítě má své kořeny, které chce poodhalit. Každé dítě si na základě představ o sobě samém, jejichž neoddělitelnou součástí jsou též otázky týkající se minulosti, vytváří vlastní identitu. Dítě musí vždy cítit odkud je a kam patří a znát své biologické rodiče mu v tomto může výrazně pomoci.

¹ ČSFR přijala Úmluvu v roce 1991. Po rozdělení federace ji ČR spolu se všemi federálními mezinárodními závazky přejala do svého právního řádu.

² ELISCHER: Porod na zapřenou ve Francii: Oblíbený přestože kontroverzní – několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ, In: RADVANOVA, Senta (ed.): Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR), Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2009, str. 21

³ více v KRÁLÍČKOVÁ: Právní, biologické a sociální rodičovství ve světle práva dítěte znát svůj původ, In: KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009 str. 49

⁴ RADVANOVA: Kdo jsou rodiče dítěte - jen zdánlivě jednoduchá otázka. Zdravotnictví a právo 5/1998, str. 7

Význam pokrevního svazku byl formulován již v právu starověkého Říma pravidlem „*Iura sanguinis nullo iure civili dirimi possunt*“⁵ Rodičovské pouto může být sice přerušeno z mnoha faktických důvodů, ale biologický původ je materiálně existující skutečností, kterou nelze odstranit jakýmikoliv právními nástroji. „*Příbuzenství pokrevní je příbuzenství přirozené, přírodou určené. (...) Jednou založeno, nemůže být zrušeno*“⁶ Právo by nemělo vytvářet překážky znemožňující uplatnění práva znát svůj původ. Zcela se ztotožňuji s vyjádřením Radvanové, podle něhož by se při všech činnostech mělo vždy vycházet z právně etické zásady, že jedinci nemá být znemožňováno poznat pravdu o svém biologickém původu.⁷

Ve své práci se chci zaměřit na vybrané problematické aspekty, které s sebou právní úprava nebo nezávisle na ní fungující praxe nese a které více či méně kolidují s právem na znalost vlastního původu. Práce je systematicky členěna do sedmi kapitol.

První kapitola obsahuje obecný výklad o právu dítěte znát svůj původ, o jeho zakotvení v mezinárodních úmluvách, o přístupu státu k jeho naplňování, o jeho univerzalitě a opodstatněnosti zařazení do škály základních práv každého jednotlivce. Rozebírá zájem dítěte na sladění matrikového otcovství s otcovstvím biologickým, v úzké souvislosti s rozvojem lékařství a genetiky, které tento soulad dnes umožňují víc než kdy jindy. Nemalá pozornost je věnována též jedinečnému počínu na poli ochrany dětských práv - Úmluvě o právech dítěte a především jejímu vůdčímu principu - pojmu nejlepší zájem dítěte, jenž svou nejednoznačností a mnohovýkladovostí způsobuje konflikty v aplikační praxi.

Kapitola druhá je věnována problematice určování a popírání rodičovství, neboť právě ustanovení zákona o rodině umožňují v obecné rovině každému dítěti svůj původ poznat. V souvislosti s domněnkami otcovství však musí být konstatováno, že neodpovídají současnému vývoji, mnohdy zaostávají za možnostmi, které moderní věda nabízí a lehkovážně vytváří právní stav vědomě neodpovídající realitě.

⁵ „Práva pokrevenců nemůže zrušit žádný právní řád.“ (D 50, 17, 8 - Pomponius) in Skřejpek: Prameny římského práva, Lexis Nexis CZ s.r.o., 2. vydání, Praha 2004

⁶ tak v KINCL, URFUS, SKŘEJPEK: Římské právo, C.H.Beck, 1995, 1. vydání, str. 72

⁷ RADVANOVA: Kdo jsou rodiče dítěte - jen zdánlivě jednoduchá otázka. Zdravotnictví a právo 5/1998, str. 10

Třetí kapitolu jsem věnovala osvojení s důrazem na tradovanou anonymitu nezrušitelného osvojení a jeho střetu s právem dítěte na poznání vlastních biologických rodičů. Zabývám se dopady, které utajení osvojení skýtá pro dětskou psychiku. Zvažuji možné směry právní úpravy i v závislosti na Evropské úmluvě o osvojení, jejíž revidovanou verzi ČR dosud nepřijala. Zmiňuji stanovení povinnosti odtajnit dítěti fakt osvojení ve vládním návrhu nového občanského zákoníku. Je sice z povahy věci zřejmé, že se jedná spíše o normu imperfektní, jen jakousi nevynutitelnou deklaraci práva dítěte, kvituji ovšem, že odráží ochotu státu přihlásit se k lidsko-právním standardům.

Následující čtvrtá kapitola mé diplomové práce se zabývá asistovanou reprodukcí se zvláštním zaměřením na právně zakotvenou anonymitu dárců, která do určité míry právo dítěte znát svůj genetický původ neguje. Přesto se vzhledem k účelu metod asistované reprodukce anonymita zdá být nevyhnutelná. Značný prostor dále věnuji problematice náhradního mateřství, jakožto zatím nejkontroverznější metodě asistované reprodukce, která nemá v českém právním řádu oporu, v praxi je prováděna přes početnou skupinu odpůrců z řad odborné veřejnosti.

V kapitole páté nejprve rozebírám institut anonymních porodů, tedy porodů bez jakýchkoliv údajů o matce dítěte, v praxi známý především z Francie. Následně se věnuji jejich české, z hlediska práva dítěte znát svůj původ o něco přijatelnější, variantě - porodům s možností utajení totožnosti matky, jejich právní úpravě a účinkům. Krátkou pozornost věnuji též porodům diskrétním.

Předposlední šestou kapitolu práce věnuji v české republice hojně diskutovaným baby boxům. Shrnuji argumenty pro a proti jejich fungování. Zamýšlím se nad jejich smyslem. Je nepochybné, že anonymním odložením dítěte do baby boxu mu jednou provždy bereme možnost svůj původ znát a poznat. Lze tento fakt vyvážit „přínosem“, o kterém zasvěceně hovoří jejich zřizovatelé?

Nakonec v sedmé závěrečné kapitole se pokusím zamyslet nad možnými změnami, které by mohl český zákonodárce přijmout a přiblížit se tak víc, než je tomu dosud, proklamovaným mezinárodním závazkům v oblasti ochrany práv a nejlepšího zájmu dětí. Činím tak s plným vědomím, že v soukromém právu by měl vždy konsensus mít přednost před autoritativními zásahy státu, že při ochraně dítěte a naplňování jeho

univerzálního práva na znalost svého původu je třeba působit především v rámci rodiny a nejbližších. Stát by měl napomáhat spíše pasivně nevytvářením překážek bránících či znesnadňujících naplnění tohoto práva, než aktivními zásahy způsobilými narušit křehkou harmonii rodinných vztahů.

Téma své práce jsem si vybrala v zaujetí z poučného výkladu doc. Senty Radvanové v jejím výběrovém předmětu o ochraně práv dítěte, a to především proto, že je velmi zajímavého a dle mého názoru též aktuální. O aktuálnosti svědčí i fakt, že jednotlivým složkám souvisejícím s právem znát svůj původ, tak, jak se jim postupně mé kapitoly věnují, je v odborných publikacích a časopisech věnována značná pozornost. Na druhou stranu komplexní zpracování problematiky práva dítěte znát svůj původ je v našem prostředí poněkud nedostatečné a v české odborné literatuře se jedná o oblast spíše neprobádanou.

Text práce jsem dokončila k právnímu stavu ke dni 21. 6. 2011

Kapitola 1: Dítě a jeho ochrana ve světle práva znát svůj původ

1.1. Rodina - základní pilíř ve vývoji dítěte

Tradičně je rodina považována za nejpřirozenější prostředí pro bezpečný vývoj a růst dítěte. Rodiče uspokojují základní dětské potřeby, poskytují mu stabilní útočiště nutné pro jeho zdárný a bezpečný vývoj. Ne všichni rodiče jsou však schopni svým dětem onu tolik potřebnou dávku bezpečí nabídnout. Ne vždy je soužití s rodiči a jejich vliv na dítě pro něj to nejlepší. Někteří rodiče se o děti starat nemohou, jiní nechtějí, další to jednoduše neumí. Stát má právo reagovat na poruchy rodinného soužití. V případě, kdy rodič dítěti neposkytuje ochranu v rozsahu povinností stanovených mu zákonem, stát zasáhne do jinak zaručené autonomie vztahů plynoucích z rodičovské zodpovědnosti.⁸

1.1.1. Změny ve struktuře a pojmání rodin - biologické pouto, sociální a biologické rodiče

Čím dál tím častěji jsou děti vychovávány v rodinách, které se výrazně odlišují od dříve jediného přijatelného modelu - manželů a jejich dětí - biologických potomků. V dnešní době společnost běžně uznává, že dítě se rodí z nemanželských svazků, vztah mezi „rodičem a dítětem“ se může rozvíjet na základě osvojení či jiné formy náhradní rodinné péče či pomocí rozličných metod asistované reprodukce.

Právní úprava přivykla faktu, že sociální rodiče, myslím tím osoby, které o děti, na rozdíl od rodičů biologických, skutečně pečují a starají se, navazují s dětmi těsnou vazbu. Té je, jak se zdá, také přikládána daleko větší důležitost, nežli biologickým svazkům s pokrevními rodiči dítěte. A lze to částečně chápat. Předpoklad, že genetická vazba vzniklá narozením v sobě automaticky skrývá záruku blahodárného vztahu mezi rodičem a dítětem je jistě naivní.

Pokrevní pouto neznačí jakousi přirozenou spřízněnost, která by biologické rodiče předurčovala a činila je nejvhodnějšími k výchově dítěte, pokrevní svazky

⁸ RADVANOVÁ: Právní ochrana dětí - její pozitiva i meze meze. In: KLÍMA, Karel, JIRÁSEK, Jiří: Pocta Jánu Gronskému, Aleš Čeněk, 2008

nemají z hlediska citových vazeb na dítě velmi často pražádný význam. Pokrevní pouto sice existuje již od početí dítěte, pozitivní vztahy ke své rodině si však dítě nepochybně vybuduje až soustavným poskytováním potřebné péče a bezpečného láskyplného místa pro život.

I když dítě z rozličných důvodů není vychováváno svými biologickými rodiči⁹, jeho genetický původ a rodinné kořeny vytváří neoddělitelnou součást jeho identity. Poznání své vlastní historie zakotvené do sociálního rámce, včetně okolností svého početí a narození jsou informace pro dítě a jeho zdárný vývoj klíčové a neměly by mu být, pokud jsou k dispozici, cíleně zatajovány.

Nelze dosáhnout, aby bylo sociální rodičovství vždy totožné s tím biologickým. Zní to ideálně, ale uvědomuji si, že jde o stav nemožný, v mnoha případech nevhodný a pro dítě nebezpečný. Chci pouze nastínit výše zmíněný lidsko-právní rozměr vazby dítěte na své zploditele.

1.1.2. Rozvoj medicíny a změny v rodinném právu

Do historicky ustálených rodinných forem s tradičním reprodukčním chováním a vzorcem, kdy dítě nezpochybnitelně odvozovalo svůj původ od konkrétní ženy, a otcí svědčila některá z domněnek otcovství, dnes vstupuje prudký rozvoj lékařských věd a genetiky, který dovolil výrazné zásahy do početí lidského rodu a otevřel dosud nevídané možnosti.¹⁰ Mám na mysli hojné využívání metod asistované reprodukce a taktéž objev analýzy DNA, který usnadnil dokazování v řízení o určení či popření otcovství.

Medicínské možnosti se rozvíjejí v současné době způsobem, jež právní úprava nestíhá reflektovat, dochází ke „*střetu dynamiky biologického, genetického a medicínského vývoje s požadavkem stability, který je nutným základem právní úpravy.*“¹¹

Od dob dávné minulosti vlastně až dosud je obvyklé, že je dítě vychováváno těmi, o kterých se domnívá, že jsou jeho biologickými rodiči. U matky tento problém tradičně nenastává, skutečnost porodu nepřipouští o mateřství pochybnosti, zato otcům

⁹ Právo na péči vlastních rodičů, pokud je to možné zakotvuje Úmluva o právech dítěte ve svém článku 7.

¹⁰ RADVANOVÁ: Rodina jako zdroj statusových práv, Správní právo 5-6/2003, str. 255

¹¹ WINTEROVÁ: Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek, Správní právo č. 5-6/2003

dlouhodobě svědčí systém domněnek založených na určité větší či menší míře pravděpodobnosti. Pokrok v lékařství a genetice však tyto předpoklady jednou provždy relativizuje. Otcovství nemusí být pouze předpokládáné. Naopak. Vynález analýzy DNA vytvořil otce podobně „jistého“, jako je zásadně „vždy jistá“ matka. Pokud se tedy v současnosti dá pravda o biologickém původu snadno a spolehlivě zjistit, pak různé praktiky, vytvářené právem za účelem nastolení anonymity, jsou již jevem překonaným.¹²

1.2. Úmluva o právech dítěte

1.2.1. Přijetí Úmluvy?

Úmluva o právech dítěte (dále jen „Úmluva“)¹³ je prvním mezinárodním právně závazným dokumentem, který je věnován výlučně dětem a obsahuje rozsáhlý a ucelený katalog jejich práv. Byla schválena Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989 a vstoupila v platnost 30. den po uložení poslední ratifikační listiny u Generálního tajemníka OSN 2. září 1990. Z hlediska počtu podpisů a rychlosti jejího přijetí se jedná o vůbec nejúspěšnější lidsko-právní úmluvu. K její ratifikaci dosud nepřistoupily pouze dva státy - USA a Somálsko.¹⁴

1.2.2. Význam Úmluvy

Je dokumentem, který v sobě integruje práva dítěte v jedné celistvé kodifikaci, oprošťuje se od klasického štěpení lidských práv a hlásí se k jejich jednotě a vzájemné podmíněnosti. Neobsahuje všechna práva dítěte. Její komplexita spočívá v tom, že zakotvuje ta práva, která jsou především schopna zabezpečit dítěti účinnou ochranu ve společnosti.¹⁵ Hovoří se o nové klasifikaci práv dítěte, která lépe odráží dětské potřeby a zájmy.¹⁶ Dítě je chápáno jako aktivní subjekt. Jsou mu přiznána práva od minimálních,

¹² RADVANOVÁ, ZUKLÍNOVÁ: Kurs občanského práva (instituty rodinného práva), Praha, C.H.Beck, str. 75

¹³ Convention on the Rights of the Child, publikována pod sdělením Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., přístupné též online např. z WWW: http://www.stopdetskepraci.cz/download/pdf/documents_2.pdf (cit. 21.6.2011)

¹⁴ SCHEU: O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte, Správní právo 5-6/2003, str. 270

¹⁵ JÍLEK: Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte, Právník 4/1990

¹⁶ Rozdělení práv dítěte na práva týkající se přežití (survival rights), rozvoje (development rights), ochrany (protection rights) a participace (participation rights); v podrobnostech odkazují na HRUŠÁKOVÁ: Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte), Masarykova univerzita v Brně – právnická fakulta, 1993, str. 32 a násl.

zabezpečujících přežití po práva, která mu v závislosti na jeho vyspělosti umožňují rozhodovat samo o sobě. Naprostou novinkou je definice dítěte v článku 1 Úmluvy.¹⁷

1.2.3. Nejlepší zájem dítěte

Kromě základních lidských práv a svobod přiznaných rovněž v četných dokumentech vydávaných v průběhu 20. století každému jednotlivci,¹⁸ které se jakožto univerzální samozřejmě vztahovaly i na děti, je zde poprvé explicitně zformulován princip *nejlepšího zájmu dítěte*¹⁹, který má být při aplikaci Úmluvy v rámci postupu státních i jiných orgánů vždy přednostně zohledněn. Úmluva je formulována v duchu nového přístupu k ochraně lidských práv. Hovoří se o tzv. „*child-centred approach*“, zájem dítěte má být vždy na prvním místě.

Vůdčí princip Úmluvy - zájem dítěte, který má být hlavním vodítkem postupu ve věcech nezletilých, je však pojmem rozporuplným a neurčitým. Jeho naplnění konkrétním obsahem může posloužit jako nástroj k prosazení zájmů rozličných, nikoliv však pro dítě vždy „nejlepších.“²⁰ Zájem dítěte je totiž zpravidla vyhodnocován z hlediska dospělých, ať už rodičů, soudců či sociálních pracovníků. Jejich představa se s představou dítěte může často výrazně rozcházet.

Hrušáková upozorňuje například na to, že zažitě představy o „správné“ rodině (bez objektivního důkazu o škodlivosti jiných rodin, obecně považovaných za nevhodné a deviantní) způsobují, že dítěti je často odpírána výchova mezi biologickými příbuznými, a to pouze na základě předsudků a neschopnosti se srovnat s odlišnými kulturními podmínkami a výchovným prostředím. Dodává, že dítě musí být samozřejmě chráněno před rodiči, kteří nejsou adekvátně schopni bránit zájem dítěte, ale definice tohoto zájmu nesmí být vyhrazena jen na základě úzkého vzorku „ideální rodiny“ tak, jak se vžil v naší společnosti.²¹ Problémem v konkrétním případě bývá zvážení, co je skutečným nejlepším zájmem dítěte v případě, kdy se dítěti nabízí dva či více nesusoudných zato srovnatelně výhodných benefitů.

¹⁷ „Pro účely této úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“

¹⁸ Především Všeobecná deklarace lidských práv (1948) a na ni navazující mezinárodní pakty o lidských právech (1966)

¹⁹ „*the best interest of the child*“

²⁰ v podrobnostech SCHEU: O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte str. 276-279

²¹ HRUŠÁKOVÁ: Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte), str. 24

1.2.4. Kritika Úmluvy

Ač je Úmluva jistě mimořádným počinem na poli mezinárodní ochrany práv dítěte, objevují se i názory, že její význam není radno přeceňovat. Například Scheu nepřipouští přehnaný optimismus a Úmluvu nepokládá za dokument, který by nějak výjimečně zahušťoval dosavadní síť ochrany práv dětí a lidských práv obecně. Upozorňuje na mnohé výhrady, které státy při ratifikaci Úmluvy odevzdaly a které jdou zcela proti jejímu smyslu a oslabují tak její autoritu.²² Zmiňuje také slabý kontrolní mechanismus²³ a absenci pravomoci k přezkumu v konkrétních případech, což činí ustanovení Úmluvy poněkud vágními. „Velkou ochotu, se kterou většina států ratifikovala Úmluvu, není možné vidět jako universalitu práv dětí či lidských práv obecně. Neutrální pozorovatel, který na základě zkušeností počítá s velmi pragmatickým přístupem států, musí spíš předpokládat, že státy takto ochotně přistoupily k Úmluvě jedině proto, že v ní nespatriily podstatné rozšíření stávajících závazků v oblasti ochrany lidských práv.“²⁴

Přes výše zmíněné, jistě důvodné, výtky jsem přesvědčena, že Úmluvě nelze její význam upřít. Obsahuje téměř úplný standard práv dítěte, který byl univerzálně přijat bez ohledu na geografické, kulturní a sociální realie jednotlivých států. Její základní cíl, tedy prosazení tohoto mezinárodního standardu do vnitrostátních právních úprav smluvních států a jejich přihlášení se k principům a zásadám, na nichž Úmluva stojí, je veden snahou o zvýšení ochrany dítěte ve společnosti a je jistě třeba podpořit.²⁵

²² Výhrady jednotlivých států jsou k nahlédnutí dostupné z internetových stránek OSN na WWW: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en (cit. 21.6.2011)

²³ Kontrola plnění závazků z Úmluvy spočívá v pravidelném zasílání zpráv a poskytování jiné součinnosti Výboru pro práva dítěte a jejich vyhodnocování. (Srovnat s čl . 44 Úmluvy)

²⁴ SCHEU: O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte, str. 275

²⁵ JÍLEK: Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte

1.3. Právo znát své rodiče

1.3.1. Právní podklad

Jak již bylo psáno v úvodu, článek 7 odst. 1 Úmluvy kromě jiného premiérově formuluje právo každého dítěte znát své rodiče (své biologické rodiče, tedy svůj původ), pokud je to ovšem možné.²⁶ Dle následujícího odstavce pak státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, zabezpečují provádění tohoto práva v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím a v souladu se svými závazky vyplývajícími z příslušných dokumentů mezinárodního práva. Nejde jen o nutnost přijmout právní normy odpovídající zmíněným závazkům, ale o komplexní vytváření podmínek pro její uvedení v život.²⁷

Také Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Evropská úmluva“²⁸) ve svém článku 8 pod ochranu soukromého a rodinného života²⁹ dle rozšiřujícího výkladu ESLP zahrnuje i právo dítěte znát detaily o svém genetickém původu. Soud se vyslovil tak, že právo znát své rodiče je integrální součástí pojmu soukromý život.³⁰ Opakovaně postuloval, že není možné, aby byl státem udržován stav, kdy je dovoleno, aby právní domněnka převážila nad biologickou realitu, aniž by byl brán zřetel k přáním zainteresovaných osob.³¹ Nicméně je vždy třeba v konkrétním případě zvážit, zda není ohroženo právo jiné, v daném případě významnější. Právo

²⁶ úplné znění čl. 7 odst. 1 Úmluvy: „Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, **právo znát své rodiče** a právo na jejich péči.“

²⁷ SCHNEIBERG: Úmluva o právech dítěte v praxi dětského lékaře. In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan (ed.): *Pocita Sentē Radvanové k 80. narozeninám*, Praha, Aspi - Wolters Kluwer, 2009, str. 485

²⁸ Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolu č. 11 a 14 dostupná online např. z: http://www.echr.coe.int/NR/ronlyres/82E3CE7F-5D3D-46EB-8C13-4F3262F9E20B/0/CZE_CONV.pdf

²⁹ čl. 8 EÚLPZS: Právo na respektování soukromého a rodinného života - „Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.“

³⁰ případ Jäggi vs. Švýcarsko r. 2006 (č. 58757/00), odst. 37 (originální znění: „The Court considers that the right to an identity, which includes the right to know one's parentage, is an integral part of the notion of private life.“)

³¹ srov. např. s případy Paulík vs. Slovensko (č. 10699/05) z r. 2006, nebo Shofman vs. Rusko z r. 2005 (č. 74826/01); v obou kauzách se muži dozvěděli o skutečnostech nasvědčujících tomu, že nejsou biologickými otci svých dětí až po uplynutí prekluzivní lhůty pro popření otcovství. Právem byl tedy uměle nastaven předpoklad, který v biologické ani sociální rovině nemá žádnou oporu a ani jeden ze subjektů navíc na tomto stavu nemá další zájem a netrvá na jeho pokračování. V podrobnostech odkazují na článek: HRUBÁ: Lidskoprávní aspekty procesu sladování biologického a právního rodičovství, dostupný online z WWW:

<http://www.law.muni.cz/sborniky/Days-of-public-law/files/pdf/ustava/Hruba.pdf> (cit. 21.6.2011)

dítěte na identifikaci svých rodičů může být v konfliktu nejen s právy třetích osob, ale v neposlední řadě též se zájmy dítěte samého.

ESLP svými výroky posiluje vědomí, že právo dítěte znát svůj původ existuje a mělo by být státy a jejich soudními orgány respektováno. Není ale zcela jasné, jak mají orgány při ochraně tohoto práva vzhledem k četným možnostem kolize zájmů v souvislosti s článkem 8 Evropské úmluvy postupovat.³²

1.3.2. Právo znát svůj genetický původ jakožto základní lidské právo!?

Zda má každá osoba právo znát svůj biologický původ je záležitostí morální, psychologické a sociální diskuze a především otázkou právní, neboť právě prostřednictvím práva je možné takové právo garantovat a dosáhnout tak mezinárodněprávními dokumenty i rozličnými vnitrostátními právními normami jeho uvedení v život. Neomezené právo na poznání svého genetického původu neexistuje.³³

V některých případech je zjištění genetického původu velmi obtížné, ne-li nemožné. Jedná se však o výjimky, které nemohou zeslabit univerzální princip, že každý člověk má právo znát svůj původ a právní úprava by měla tuto zásadu uznávat a vytvořit podmínky pro její důsledné uplatnění. Zákonodárce nesmí cíleně stavět překážky, které by osobě znemožňovaly svůj původ poznat.³⁴

Získání pravdy o vlastním původu by navíc nemělo být podmiňováno dosažením zletilosti. Je žádoucí tuto informaci vstřebat co nejdříve v raném věku, tedy v době, kdy se dítěti ještě formuje jeho identita. Rozhodující z tohoto úhlu pohledu je dle Koluchové období dospívání. „*Jeden z nutných vývojových úkolů tohoto období je uvažování o vlastním původu v kontinuu generací, hledání kořenů i perspektiv.*“³⁵

Právo znát svůj genetický původ je nesporně univerzálním lidským právem. V souvislosti s jeho realizací je však třeba vzít v úvahu, že se vždy jedná o záležitosti

³² FORTIN: Children's Rights and the Developing Law, Third Edition 2009, Cambridge University Press str. 472

³³ MELICHAROVÁ: Právo znát svůj genetický původ, Zdravotnictví a právo č. 2/2004

³⁴ RADVANOVÁ: Rodina jako zdroj statusových práv, Správní právo 5-6/2003, str. 256

³⁵ KOLUCHOVÁ: Problémy s utvářením identity v náhradních rodinách, Správní právo, 5-6/2003, str. 303

intimních vztahů uvnitř rodin. Jeho naplnění souvisí daleko víc s volným jednáním rodičů, než s cílevědomým zabezpečováním provádění tohoto práva ze strany státu.

Kapitola 2: Určování rodičovství

Poznat dítěti jeho genetický původ umožňuje v obecné rovině Hlava třetí zákona o rodině (dále jen „ZoR“) ³⁶, a to prostřednictvím § 50a, systému domněnek používaných při určování otcovství a možnosti popření otcovství.³⁷

2.1. Určování mateřství

Hlavním vodítkem při určování mateřství je ustanovení ZoR, podle něhož je matkou jednoznačně vždy žena, která dítě porodila.³⁸ Toto pravidlo určování mateřství velmi výrazně usnadňuje, přesto nedopadá na všechny situace, které s sebou praktický život přináší. V určitém případě může být původ matky zapsané v matriční knize narození sporný.

K uvedenému dochází, jestliže nelze totožnost dítěte zjistit, pokud jeho osobní stav nebyl určen na základě porodu určitou matkou nebo v případě, kdy matkou dítěte je v matrice uvedena jiná žena, než která dítě porodila. Pak se postupuje podáním statusové žaloby na určení osobního stavu dle § 80 OSŘ. Touto žalobou lze mateřství k dítěti určit i popřít.³⁹

2.2. Určování otcovství, domněnky otcovství⁴⁰

Domněnky otcovství se opírají o skutečnosti, z nichž lze na základě zkušenosti soudit, že muž, na kterého dopadají, je opravdu biologickým otcem dítětem. I Králíčková si klade otázku, zda v době, kdy lze otce s jistotou pozitivně určit, je lpění na zjetých domněnkách únosné a zda nejde o porušování práva dítěte znát svůj původ. Citují: „*Úpravy zakotvující zákonné domněnky byly (...) konstruovány v dobách, kdy legitimita manželského dítěte byla velmi vysoce ceněna a kdy byly metody asistované*

³⁶ zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

³⁷ Problematika upravena v Hlavě třetí ZoR - § 50a až 62a

³⁸ § 50a ZoR

³⁹ RADVANOVÁ, ZUKLÍNOVÁ: Kurs občanského práva (instituty rodinného práva), Praha, 1999, C.H.Beck, str. 76

⁴⁰ V podrobnostech odkazují na výklad o určení otcovství v RADVANOVÁ, ZUKLÍNOVÁ: Kurs občanského práva (instituty rodinného práva), str. 77

reprodukce a paternitních testů v plenkách. Práva dítěte bývala tabu podobně jako lidsko-právní otázky vůbec.“⁴¹

První domněnka⁴² uplatňovaná automaticky a kvantitativně nejčastěji tradičně přičítá otcovství manželu matky na základě právního stavu existujícího v den narození dítěte. Obdobně byla definována již v římském právu. „*Pater est quem nuptiae demonstrant.*“ (*Otcem je ten, kdo se s ženou oženil*)⁴³

Pokud se první domněnka neuplatní, nastupuje druhá domněnka otcovství⁴⁴, tedy domněnka, jejímž skutkovým základem je souhlasné prohlášení rodičů. Je založena na předpokladu, že mužem udílejícím souhlas je biologický otec dítěte. Ten má logicky zájem na určení svého rodičovství a přihlášení se k rodičovské zodpovědnosti. Jen ten bude usilovat o převzetí otcovské role a řádně se jí zhostí.

Třetí domněnka otcovství⁴⁵ se uplatňuje před soudem v řízení o určení otcovství. Jejím základem je prokázání skutečnosti, že muž s matkou dítěte v rozhodné době souložil. Teprve tato domněnka je založena na vědomém přiblížení se biologickému stavu, ovšem z povahy věci až za předpokladu, že matka či muž s otcovstvím nesouhlasí.⁴⁶

2.2.1. Druhá domněnka otcovství a právo znát svůj genetický původ

Souhlasné prohlášení v duchu hospodárnosti zabraňuje vedení nákladného statusového řízení pro každé nemanželské dítě. Nelze však vyloučit, že z nejrůznějších důvodů bude takovým mužem osoba od biologického otce odlišná. Z pohledu práva dítěte znát své rodiče lze namítnout, že soud není příslušný k přezkoumání pravdivosti

⁴¹ KRÁLÍČKOVÁ: Právní, biologické a sociální rodičovství ve světle práva dítěte znát svůj původ, str. 59

⁴² § 51 ZoR

⁴³ v podrobnostech: KINCL, URFUS, SKŘEJPEK: Římské právo, C.H.Beck, 1. vydání, str. 73

⁴⁴ srovnat s §52 ZoR

⁴⁵ srovnat s §54 ZoR

⁴⁶ WINTEROVÁ: Otcovství (úvaha), In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan (ed.): *Pocula Sentē Radvanové k 80. narozeninám*, Praha, Aspi - Wolters Kluwer, 2009, str. 607

takového prohlášení.⁴⁷ Druhá domněnka otcovství tak „umožňuje zcela legální vznik otcovství k dítěti muži, jenž jeho otcem vůbec není a eventuálně ani být nemůže.“⁴⁸

Jak je psáno výše, jde často o případy, kdy právo vědomě přiřazuje dítě tomu, kdo není jeho biologickým otcem. „Zákonodárce tedy zde uvažuje pragmaticky a dodává faktické rodině vyšší postavení než pokrevnímu vztahu mezi zploditelem a dítětem.“ V uvedeném nelze nevidět, že v určitém smyslu sleduje dobro dítěte a jeho zájem na vytvoření stabilního rodinného prostředí prospěšného zdravému vývoji. Dobrovolné uznání otcovství je totiž jasným projevem vůle, že je otec ochoten ujmout se odpovědnosti, znát se k dítěti. Jak Frank upozorňuje, nastávají však situace velmi problematické, kdy skutečný biologický otec je tímto postupem zcela odstraněn, nemá právo na určení otcovství proti právnímu otci. „Ačkoliv by možná byl ochoten učinit vše pro své dítě, musí bezmocně strpět, že někdo jiný, kdo jej předešel s nepravdivým uznáním otcovství, má nárok na otcovství.“⁴⁹

2.2.2. Druhá domněnka a popěrné právo nejvyššího státního zástupce

Zabránit nedovoleným machinacím⁵⁰ má hojně diskutovaný § 62a ZoR, který umožňuje nejvyššímu státnímu zástupci podat před uplynutím lhůty pro popření otcovství⁵¹ návrh na popření otcovství muže, jemuž svědčí druhá domněnka otcovství, je-li to ve zřejmém zájmu dítěte, při respektování základních lidských práv. Jedná se o velký zásah do práv muže a ženy, kteří společně určili otcovství k dítěti. Jim samotným ještě lhůta pro popření otcovství totiž neuplynula. Také pro svou nekoncepčnost a nepromyšlenost je ustanovení § 62a hojně kritizováno.⁵² Prekluzivní lhůta pro takový postup nejvyššího státního zástupce je (snad i naštěstí) natolik krátká, že v praxi tato možnost nenachází uplatnění a ustanovení § 62a lze považovat za obsolentní.⁵³

⁴⁷ POLÁKOVÁ: Určení rodičovství z pohledu práva dítěte znát své rodiče deklarovaného Úmluvou o právech dítěte, Právní rozhledy 2/2000, str. 56

⁴⁸ RADVANOVÁ: Právní ochrana dětí - její pozitivita i meze, str. 575

⁴⁹ obě citace z FRANK: Právo znát svůj genetický původ, Zeitschrift für d. gesamte Familienrecht, 2/1998

⁵⁰ Často se zmiňuje např. obcházení zákona k urychlení adopce dítěte nebo zneužití postavení matrikových rodičů k protiprávnímu jednání, zejména k mezinárodnímu obchodu s dětmi.

⁵¹ Půlroční prekluzivní lhůty pro popření otcovství stanoveny v §57 - §61 ZoR.

⁵² v podrobnostech: RADVANOVÁ: Kdo jsou rodiče dítěte - jen zdánlivě jednoduchá otázka, Zdravotnictví a právo 7-8/98, str. 10

⁵³ V novém občanském zákoníku má být proto nahrazen tento institut v § 787: „Vyžaduje-li to zřejmý zájem dítěte a mají-li být naplněna ustanovení zaručující základní lidská práva, může soud i bez návrhu

2.2.3. Předběžné řízení o určení otcovství

Pokud není otcovství určeno prvními dvěma domněnkami, postupuje se podle § 73 OSŘ v rámci předběžného řízení o určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů. To je zahájeno poté, co se příslušný soud dozví o tom, že dítěti nebylo otcovství určeno. Pro pokračování v řízení je však nezbytné, aby matka označila jméno muže, jehož považuje za otce dítěte a toto označení na ní nelze za žádných okolností vynucovat. Došlo by totiž k nepřipustnému zásahu veřejné moci do subjektivního práva matky na soukromí.

Když muže označí a ten otcovství v rámci předběžného řízení uzná, je otcovství určeno podle druhé domněnky. V opačném případě bude zahájeno řízení o určení otcovství, buďto na návrh matky, nebo, neučiní-li tak matka, na návrh ustanoveného opatrovníka dítěte. V tomto i v samotném předběžném řízení lze spatřovat realizaci závazku státu umožnit dítěti znát své rodiče, který plyne z mnohokrát již zmiňovaného čl. 7 Úmluvy.⁵⁴

2.2.4. Popření otcovství

Je sice v zájmu dítěte, aby jednou vzniklý právní vztah mezi ním a otcem byl stabilní a nebylo do něj pokud možno již do budoucna zasahováno, stejně tak ale existuje i jiný jeho požadavek, a to zájem na sladění matrikového a biologického otcovství. K odstranění nesouladu matrikového a biologického otcovství tradičně slouží institut popření otcovství, který umožní vznik nového otcovského vztahu muži, který dítě skutečně zplodil. „Zkušenost totiž ukazuje na to, že takový soulad přináší dítěti nejvíce jistoty, podporuje jeho potřebu identity a podporuje i jeho další zájmy.“⁵⁵

Otcovství lze popřít pouze pravomocným rozhodnutím v soudním řízení. Možnost popřít otcovství určené první a druhou domněnkou má za zákonem stanovených podmínek a v zákonných prekluzivních lhůtách otec i matka dítěte. Po této

zahájit řízení o popření otcovství, bylo-li otcovství určeno souhlasným prohlášením rodičů, ale otec dítěte takto určený nemůže být jeho otcem. Soud zpravidla současně pozastaví výkon rodičovské odpovědnosti.“

⁵⁴ více v POLÁKOVÁ: Určení rodičovství z pohledu práva dítěte znát své rodiče deklarovaného Úmluvou o právech dítěte, Právní rozhledy 2/2000, str. 56-57

⁵⁵ RADVANOVÁ: Kdo jsou rodiče dítěte - jen zdánlivě jednoduchá otázka, Zdravotnictví a právo 7-8/98, str. 9

lhůtě může s odkazem na § 62 ZoR návrh na popření otcovství podat nejvyšší státní zástupce, vyžaduje-li to ovšem zájem dítěte. Zákonodárce byl zde veden snahou o soulad biologické reality se stavem právním s důrazem na upřednostnění zájmu dítěte. Je zajímavé, že přes deklarovaný ohled na „zájem dítěte,“ samotnému dítěti je právo popřít otcovství odepřeno, a tím je v mnoha případech tento zájem ve skutečnosti opominut.

Dítě má státem uznané subjektivní právo znát svého biologického otce, jakým nárokem je však toto právo vybaveno? Pokud tento nárok není explicitně vyjádřen, mělo by se vyjít z toho, že se jedná o jakýkoliv prostředek, jímž lze otec zjistit. Tedy nárok určovací i popírací.⁵⁶ Vládní návrh nového občanského zákoníku popěrné právo dítěte již upravuje. Podmiňuje ho dosažením plné svéprávnosti⁵⁷ a lhůtou jednoho roku.⁵⁸

2.2.5. Zájem dítěte při popírání otcovství nejvyšším státním zástupcem

Opět nejednoznačný je obsah pojmu „zájem dítěte“. Tím je jistojistě uvedení právních vztahů do souladu se vztahy biologickými.⁵⁹ V praxi jsou ale pro rozhodování nejvyššího státního zástupce o oprávněnosti podnětu a tedy o splnění podmínky „zájmu dítěte“ relevantní jiná kritéria, především ta majetková. „Zájem dítěte“ je uznán především tehdy, pokud by se popřením matrikového otcovství zlepšily poměry v oblasti výchovy a výživy dítěte a pokud má domnělý biologický otec o dítě zájem. *„Zájem dítěte je zde posuzován z hlediska zájmu údajného biologického otce a z hlediska plnění vyživovací povinnosti, nikoli však z širšího hlediska společenských a rodinných vazeb a práva dítěte znát své biologické rodiče“.*⁶⁰

⁵⁶ KRÁLÍČKOVÁ: Popírání otcovství nejvyšším státním zástupcem a subjektivní „přirozená“ práva dítěte, Bulletin advokacie 5/2007, str. 33

⁵⁷ tj. dle §30 současného vládního návrhu OZ dosažením zletilosti (18 ti let), tzv. přiznáním svéprávnosti nebo uzavřením manželství

⁵⁸ současné znění § 788 nového OZ: „Otcovství může popřít i dítě poté, co nabylo plné svéprávnosti, nejpozději však do jednoho roku od dosažení zletilosti, popřípadě do jednoho roku ode dne, kdy se dozvědělo o skutečnosti, která otcovství k němu zpochybňuje, pokud se o ní dozvědělo až po dosažení zletilosti.“

⁵⁹ více k uvedenému v HRUŠÁKOVÁ: Zákon o rodině, komentář, C. H. BECK, 1998

⁶⁰ JÍŠOVÁ: Návrh nejvyššího státního zástupce na popření otcovství v praxi , dostupné z <http://www.epravo.cz/top/clanky/navrh-nejvyssiho-statniho-zastupce-na-popreni-otcovstvi-v-praxi-47152.html>

Ve vládním návrhu nového občanského zákoníku již jsou právo a především povinnost nejvyššího státního zástupce podat návrh na popření otcovství formulovány odlišně, zdůrazňujíc význam biologických poměrů nad těmi sociálními.⁶¹

2.2.6. Ústavní soud k popírání otcovství

V souvislosti s popíráním otcovství učinil v nedávné době významné rozhodnutí ústavní soud.⁶² S účinností k 31. 12. 2011 byl nálezem zrušen § 57 odst. 1 ZoR, tj. ustanovení, které omezuje možnost podání žaloby na popření otcovství manžela matky (tedy žalobu muže, jemuž svědčí první domněnka otcovství) lhůtou v délce půl roku počínající běžet od doby, kdy se tento dověděl o narození dítěte, většinou tedy přímo ode dne narození. Okamžik, kdy se manžel dozví skutečnosti zpochybňující jeho otcovství, není relevantní, i když je zřejmé, že dříve takovou žalobu podat nemůže.

Dle dikce Ústavního soudu „nelze v této souvislosti klást na manžela požadavek, aby preventivně v období prvních šesti měsíců od narození dítěte přezkoumával, zda určité okolnosti svědčí pro závěr, že není biologickým otcem dítěte. Právní úprava nemůže ignorovat skutečnost, že významný právní zájem na popření otcovství může vzniknout až s časovým odstupem od narození dítěte.“ Ústavní soud judikoval, že určení otcovství pouze na základě zákonné domněnky, aniž by byla dána dostatečná možnost právními prostředky jej zpochybnit ve vztahu k otcovství biologickému, je protiústavní a tudíž nepřipustná. V nálezu Ústavní soud pamatuje i na právo dítěte znát svůj genetický původ a zohledňuje ho ve svých závěrech.

2.2.7. Třetí domněnka otcovství ve světle objevu DNA

Zatímco podstata dvou předchozích domněnek zůstala v našem právu prakticky nezměněna po celá dvě století, oblast určení otcovství v řízení před soudem

⁶¹ Mám tím na mysli novou povinnost nejvyššího státního zástupce v aktuálním znění návrhu zákona - § 786 odst. 2: „Je-li zřejmé, že muž považovaný za otce dítěte otcem není a uplynula-li lhůta stanovená pro popření otcovství některému z rodičů, podá nejvyšší státní zástupce návrh na popření otcovství, ledaže zájem dítěte výjimečně vyžaduje, aby k popření otcovství nedošlo.“

⁶² Jde o nález pod spis. zn. Pl. ÚS 15/09 ze dne 14.7.2010, dostupný z [www: http://www.concourt.cz/clanek/GetFile?id=4094](http://www.concourt.cz/clanek/GetFile?id=4094) (cit. 21.6.2011)

zaznamenala výrazné novinky, obzvláště v rámci dokazování.⁶³ V souvislosti s třetí domněnkou a pokrokem lékařských věd se dnes již připouští jistá zastaralost koncepce založené na skutečnosti soulože.

Vynález DNA přinesl něco, co nebylo po staletí vůbec možné, a to jednoznačné určení či vyloučení konkrétního muže z otcovství. Třetí domněnka by tedy nemusela nutně být vázána na skutečnost soulože v rozhodné době. V tomto duchu se vyslovil i ústavní soud, označil domněnku v § 54 odst. 2 ZoR za zastaralou, zaostávající za vývojem moderní medicíny a neodpovídající společenské realitě. Není tudíž protiústavní, uloží-li soud povinnost dostavit se ke znalci kvůli analýze DNA. Je přece „zjevné, že pokud ze znaleckého posudku vyplýne, že žalovaný muž je otcem dítěte, bude tím s praktickou jistotou prokázána i soulož tohoto muže s matkou dítěte v rozhodné době, tj. - dnes již překonaná - skutková báze třetí domněnky“.⁶⁴ Nemusí být tedy nejdříve prokazována skutečnost soulože a teprve poté nařízen znalecký posudek k prokázání, zda důležité okolnosti otcovství muže nevylučují. Do doby než zákonodárce adekvátně zareaguje, doporučuje ústavní soud situaci řešit interpretací.

Výrok Ústavního soudu lze chápat i tak, že gramatický výklad normy nemůže obstát proti právu jedince znát svůj genetický původ,⁶⁵ ne v době, kdy lékařská věda postoupila natolik, že v podstatě sporné rodičovství přestalo existovat.⁶⁶ Není mým cílem zde dopodrobna rozebírat skutkové okolnosti a názorová východiska nálezů v dané věci. Jen nastiňuji pohled, který má s titulem mé práce úzkou souvislost a neměl by tedy zcela ujít mé pozornosti.⁶⁷

⁶³ RADVANOVÁ: Kdo jsou rodiče dítěte - jen zdánlivě jednoduchá otázka, Zdravotnictví a právo 6/98, str. 4

⁶⁴ srov. nález vyhlášený 19.03.2008 pod sp. zn. I.ÚS 987/07 snadno k vyhledání na WWW: <http://nalus.usoud.cz/Search/Search.aspx> (cit. 21.6.2011)

⁶⁵ FRINTOVÁ, FRINTA: Význam Analýzy DNA: Nad jedním nálezem Ústavního soudu, str. 24

⁶⁶ RADVANOVÁ: Kdo jsou rodiče dítěte - jen zdánlivě jednoduchá otázka, Zdravotnictví a právo 5/98, str. 9

⁶⁷ v podrobnostech odkazují na následující příspěvky: MELICHAROVÁ: Třetí domněnka otcovství - přežitý relikv?, dále FRINTA, FRINTOVÁ: Význam Analýzy DNA: Nad jedním nálezem Ústavního soudu. In: RADVANOVÁ, Senta (ed.): *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR)*, Kolokvium II, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta 2009, a též WINTEROVÁ: Otcovství (úvaha) a též FRINTOVÁ: Dokazování v řízení o určení otcovství, Zdravotnictví a právo 10/2009, str. 15

2.3. Dílčí závěr

Určování rodičovství tak, jak jej upravuje ZoR, si po dlouhou dobu udrželo prakticky stejnou podobu. Stará zásada, že zatímco „matka je vždy jistá, otec je nejistý“ však v současné době ztratila své pevné obrysy. Systém domněnek otcovství sice nadále umožňuje označit otce a tím dítěti potažmo zajišťuje právo znát jej, dnes však nelze nevidět, že pouhá pravděpodobnost, na které se domněnky zakládají, poněkud zaostává za možnostmi moderní doby, které otcovství dokážou určit s absolutní jistotou. Je však jasné, že pro dítě jsou stěžejní též jiné aspekty určení otcovství, především vůle otce rodičovskou zodpovědnost převzít, přihlásit se k dítěti, nejen biologický rozměr věci.

Je navíc zřejmé, že na některé situace domněnky za současného stavu biologické vědy a medicíny již nestačí. Je tedy nutno za určitých okolností vykročit z uzavřeného systému domněnek, pokud se vyskytne skutečnost, která pod ně nelze jednoznačně podřadit.⁶⁸

⁶⁸ více WINTEROVÁ: Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek, Správní právo č. 5-6/2003

Kapitola 3: Osvojení a jeho anonymita

Adopce je prastarý institut známý (pravda v ne zcela stejné podobě, a též s jinou motivací osvojitelů) už z dob starého Říma. Není jistě účelem mé práce zabývat se obšírně osvojením a jeho právní úpravou.⁶⁹ Nemohu se však nepozastavit nad tím, zda tento tradiční institut ctí mezinárodní lidsko-právní standardy, ke kterým se ČR zavázala.

3.1. Nezrušitelné osvojení a biologický původ dítěte

Dozvědět se o svém genetickém původu je v našem právním řádu ztíženo též dětem osvojeným, konkrétně dětem osvojeným nezrušitelně⁷⁰, jejichž osvojitelé jsou na základě rozhodnutí soudu v matriční knize narození a v rodném listě zapsáni namísto biologických rodičů. Z matričních zápisů lze sice nadále zjistit jméno biologických rodičů dítěte,⁷¹ ale dítěti, nezletilému osvojenci, je právo nahlížet do matričních knih odepřeno.⁷² V Evropě je v současnosti spíše trendem umožnit dítěti získat po dosažení určitého věku dostupné informace o svém původu. Odborníci se shodují, že pro zdravý vývoj dítěte je taková znalost nezbytností.

Pro dítě znamená péče osvojitelů získání životní jistoty, stabilního prostředí, vytváří se nová rodinná jednotka nahrazující rodinu biologickou. Navozují se nové vztahy právně i emocionálně. Dítě otáčí novou kapitolu. Neznamená to ovšem, že lze jednou provždy zapomenout na jeho minulost. „Každá lidská bytost si buduje vlastní identitu, vytváří si obraz o svém původu, navrácí se alespoň v představách a vzpomínkách k počátku svojí existence.“⁷³

⁶⁹ § 63 a násl. ZoR; v podrobnostech o osvojení odkazuji na výklad v RADVANOVÁ, ZUKLÍNOVÁ: Kurs občanského práva (instituty rodinného práva), Praha, C.H.Beck, str. 126 a násl.

⁷⁰ tzv. nezrušitelné osvojení, neboli osvojení 2. stupně - upraveno v §74 a násl. ZoR

⁷¹ RADVANOVÁ: Rodina jako zdroj statusových práv, Správní právo 5-6/2003, str. 250-256

⁷² srovnat se zněním § 25 odst. 2 z. č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení: „V případě osvojení mohou nahlédnout do zápisu pouze osvojitelé a po dosažení zletilosti i osvojenec.“

⁷³ PETRÁŠKOVÁ: Identita dítěte vyrůstajícího v NRP, jeho kořeny a „biologická historie.“ In: RADVANOVÁ, Senta (ed.): *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR)*, Kolokvium II, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta 2009str. 47

3.2. Anonymita osvojení

ČR se stala signatářem Úmluvy s výhradou týkající se právě zachování anonymity osvojitelů při nezrušitelném osvojení.⁷⁴ Jak plyne ze třetí a čtvrté periodické zprávy o plnění závazků z Úmluvy⁷⁵ tato výhrada přetrvává. Rozhodnutí o tom, zda bude osvojenec seznámen s údaji o svých biologických rodičích, je ponecháno na osvojiteli.⁷⁶ V návrhu nového občanského zákoníku je nicméně, se zřetelem k právu poznat svůj původ, již zakotveno právo osvojenec, jakmile nabude svéprávnosti, seznámit se s obsahem spisu, který byl o jeho osvojení veden.⁷⁷

Tolik skloňovanou anonymitu osvojení ve skutečnosti náš právní řád nikde neupravuje. Osvojení není a priori koncipováno na principu utajení. Situace je však ztížena skutečností, že v procesu je angažováno více stran, které mají rozdílné, mnohdy i protichůdné zájmy. Biologický rodič, který udělil souhlas k adopci, chce zůstat před svým dítětem utajen. Dítě má zájem na vytvoření stabilního a harmonického prostředí pro život, ale zároveň bez utajování faktu svého osvojení a jeho okolností. Na důsledném utajení na druhou stranu mnohdy lpí zase osvojitelé.

3.3. Právo znát svůj původ v Evropské úmluvě o osvojení

I revidovaná verze Evropské Úmluvy o osvojení,⁷⁸ kterou ČR v její nové verzi po revizi dosud nepřijala, stanoví, že adoptované dítě má přístup k informacím o svém původu. Tam, kde mají biologičtí rodiče osvojovaného dítěte právo utajit svou identitu, je na uvážení příslušného orgánu vzhledem ke všem okolnostem případu, které z práv

⁷⁴ DUNOVSKÝ: Plnění úmluvy o právech dítěte v ČR podle hodnocení Výboru OSN pro dětská práva, Zdravotnictví a právo 3/99, str. 15; celé originální znění čl. výhrady ke čl. 7 odst. 1 Úmluvy: *"In cases of irrevocable adoptions, which are based on the principle of anonymity of such adoptions, and of artificial fertilization, where the physician charged with the operation is required to ensure that the husband and wife on one hand and the donor on the other hand remain unknown to each other, the non-communication of a natural parent's name or natural parents' names to the child is not in contradiction with this provision."*

⁷⁵ zpráva dostupná z: http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/TRETI_A_CTVRTA_PERIODICKA_ZPRAVA_O_PLNENI_ZAVAZKU.pdf (cit. 21.6.2011)

⁷⁶ V průběhu příprav k osvojení jsou osvojenec sice vedeni k tomu, aby dítěti vhodně a citlivě informaci o jeho osvojení předali, nejlépe již v předškolním věku. Je jim vštípeno, aby byli ochotni napomáhat mu, pokud projeví zájem své biologické rodiče vyhledat. Zda dítěti informace poskytnou, je však čistě na jejich uvážení.

⁷⁷ Současné znění navrhovaného § 834: „*Jakmile osvojenec nabude svéprávnosti, vznikne mu právo seznámit se s obsahem spisu, který byl veden v řízení o jeho osvojení.*“

⁷⁸ Evropská Úmluva o osvojení z r. 1967, přijata ČR r. 2000 (publikována pod 132/2000 Sb. m. s.) byla revidována r. 2008. Zatím nevstoupila v platnost. Revidovaná verze dostupná z: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/202.htm> (cit. 21.6.2011)

má přednost.⁷⁹ Vůči tomuto ustanovení je možné vznést výhradu. Lze však jen doporučit, aby nebyla využita. „*Bude-li mít dítě informace, bude s nimi moci naložit dle svých potřeb, přání, aktuální situace. Jako plnohodnotný a plnoprávný subjekt.*“⁸⁰ Výslovně s ohledem na právo člověka znát svůj původ, je v revidované úmluvě stanovena povinnost relevantní informace sbírat a uchovávat po dobu minimálně 50 let poté, co osvojení nabylo právní moci.⁸¹

3.4. Osvojení a informace o původu dítěte v novém občanském zákoníku

Nový občanský zákoník v současném znění vládního návrhu reflektuje mezinárodní požadavky a v rámci snahy o naplnění evropských standardů již zakotvuje povinnost osvojitele osvojence informovat o skutečnosti osvojení.⁸² Lze v tomto sice spatřovat určitou novou cestu a projev respektu k právům dítěte, je však třeba mít na paměti, že odtajnění faktu osvojení je záležitostí nanejvýš soukromou v intimní rodinné sféře. Tato norma má víceméně imperfektní povahu a nepůjde účinně vynucovat.

V souvislosti s anonymitou osvojení zakotvuje návrh nového občanského zákoníku možnost, aby se osvojitel či osvojenec domáhali u soudu utajení osvojení před rodinou původu dítěte. Obdobně však zakotvuje možnost utajení pokrevního rodiče a jeho souhlasu k osvojení před třetími osobami, tedy i před osvojencem.⁸³ Jednalo by se

⁷⁹ čl. 22 odst. 3 revidované úmluvy v originálním znění: „*The adopted child shall have access to information held by the competent authorities concerning his or her origins. Where his or her parents of origin have a legal right not to disclose their identity, it shall remain open to the competent authority, to the extent permitted by law, to determine whether to override that right and disclose identifying information, having regard to the circumstances and to the respective rights of the child and his or her parents of origin. Appropriate guidance may be given to an adopted child not having reached the age of majority.*“

⁸⁰ KRÁLÍČKOVÁ: Anonymita osvojení a právo dítěte znát svůj původ. In: RADVANOVÁ, Senta (ed.): *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR)*, Kolokvium II, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta 2009, str. 42

⁸¹ doslovné znění čl. 22 odst. 5 revidované Úmluvy: „*Having regard to a person's right to know about his or her identity and origin, relevant information regarding an adoption shall be collected and retained for at least 50 years after the adoption becomes final.*“

⁸² Současné znění navrhovaného § 832: „*Osvojitel je povinen informovat osvojence o skutečnosti osvojení, jakmile se to bude jevit vhodným, nejpozději však při zahájení školní docházky.*“

⁸³ Současné znění navrhovaného § 833 s názvem “Utajení osvojení”:

(1) *Osvojitel nebo osvojenec může navrhnout, aby soud rozhodl, že osvojení a jeho okolnosti mají být utajeny před rodinou původu dítěte. To obdobně platí i pro utajení pokrevního rodiče a jeho souhlasu k osvojení.*

sice o odůvodněné případy, přesto je tato koncepce v rozporu s lidsko-právní dimenzí právního řádu a mezinárodními standardy vyznávajícími právo dítěte poznat svůj původ.⁸⁴

3.5. Odtajnění - správná cesta

Osvojení je pojímáno jakožto služba dítěti, které z rozličných důvodů nemůže být v péči vlastních biologických rodičů. Je chápáno jako „*subsidiární řešení krize přirozené rodiny a jako imitace neboli fikce biologického svazku.*“⁸⁵ Institut osvojení zakládá závažnou statusovou změnu a všechny dospělé strany účastníci se procesu osvojení by měly postupovat s maximálním rozmyslem a s vědomím, že dítě má Úmluvou garantované právo znát svůj původ.⁸⁶

Pro osvojence je nesmírně důležité, aby mu byla pravda o jeho osvojení odhalena co nejdříve a byly mu nastíněny další okolnosti, které mu pomohou utvořit představu o jeho biologickém původu a tím příznivě působit na vývoj jeho identity a osobnosti. Utajený a následně prozrazený původ dítě traumatizuje.⁸⁷ Dovolím si citovat z materiálu Matějčka: „*Čím je dítě starší, tím více (...) se zvyšuje nebezpečí srážky dosavadního „já“ dítěte s těmito novými poznatky. Výsledkem může být zhroucení onoho předchozího „já“.* Čím více byla totiž totožnost dítěte dosavadním vývojem zpracována, utvrzena, vyhraněna, tím obtížněji můžeme do ní začlenit něco tak závažného, jako je zásadní obrat v nazírání na vlastní původ, vlastní rodiče, vlastní dětství. Je toho najednou příliš mnoho, než aby to dítě mohlo zcela přirozeně pojmout do soustavy vědění o sobě.“⁸⁸ Dítě (ba i dospělý člověk) cítí obrovský zmatek, neumí se vypořádat s odhalením, která dementují jeho dosavadní představy.

(2) *Třebaže byly osvojení a jeho okolnosti nebo pokrevní rodič a jeho souhlas k osvojení utajeny, může soud rozhodnout o jejich odtajnění, odůvodňuje-li to velmi závažná situace ohrožující osvojené dítě na životě nebo na zdraví.*

⁸⁴ více v KRÁLÍČKOVÁ: Anonymita osvojení a právo dítěte znát svůj původ, str. 35-46

⁸⁵ KRÁLÍČKOVÁ: Kauza tzv. právně volné dítě, Právní rozhledy 2/2004, str. 53

⁸⁶ KRÁLÍČKOVÁ: Anonymita osvojení a právo dítěte znát svůj původ, str. 36

⁸⁷ V podrobnostech odkazují na KOLUCHOVÁ: Problémy s utvářením identity v náhradních rodinách, Správní právo 5,6/2003, str. 303-306

⁸⁸ MATĚJČEK: Co řekneme osvojovanému dítěti, dostupné v materiálech ke stažení na WWW: http://nahradnirodina.cz/files/File/co_rekname_osv_diteti.pdf (cit. 21.6.2011), více k tématu též

Je sice pravda, že dané informace mohou být pro konkrétní dítě v konkrétním případě zcela bezvýznamné v důsledku absence citových vazeb. Ne každý touží aktivně odhalovat svůj původ a pít se po biologických kořenech. Vždy by ale měla existovat možnost, pokud informace dostupné jsou, aby dítě tento průzkum provedlo. „*Dítě, které nikdy nepoznalo své fyzické rodiče, nemá žádný zvláštní zájem na znalosti svého genetického původu, jestliže se v rodině, ve které vyrůstá, cítí v bezpečí.*“⁸⁹ Dle Franka vztahy mezi rodičem a dítětem vznikají každodenní interakcí nikoli počtím a narozením, s čímž nelze nesouhlasit, dítěti by však pravda odhalena být rozhodně měla. Ne proto, aby snad zpřetrhalo vazby s osvojiteli a vytvořilo citový vztah k biologickým rodičům, což je v případech fungujících vztahů v náhradní rodině málo pravděpodobné, ale proto, aby si mohl do mozaiky představ o vlastní existenci doplnit chybějící kus a vyrovnat se s ním.

3.6. Dílčí závěr

„*Právo dítěte uvést matrikový stav do souladu se stavem biologickým by nemělo být navždy zmařeno koncepcí osvojení založenou na anonymitě,*“⁹⁰ píše Králíčková. Taktéž vyjadřuje obavu, zda dítě tak, jak je v současnosti upraven institut osvojení, skutečně je jeho rovnoprávným subjektem a ne jen pasivním objektem aktivit dospělých.

Dítě by mělo vědět o svém osvojení, o okolnostech, za kterých se dostalo o rodiny osvojitelů. Nikdo nemá právo zamlčovat mu tak zásadní věc jako je tato. Její nechtěné, necitlivé odhalení obvykle mívá závažné následky pro psychiku dítěte.

Osvojenci, kteří vyhledávají své biologické rodiče, o nich obvykle jednoduše chtějí získat nějaké informace, například kopie jejich rodných listů nebo zprávu o zdravotním stavu, jiní zase pátrají po podobnostech ve fyzickém vzhledu. Pokud vztahy v náhradní rodině fungují správně, takové setkání jim nemůže uškodit.⁹¹ Neboť „*Kdo je rodič dítěte - ten, který je zplodil či porodil, anebo především ten, který je miluje, stará*

v příspěvku: NOVÁK: Kdo, jak a kdy má říci dítěti pravdu o jeho původu? , Právo a rodina 11/2009, str. 19

⁸⁹ FRANK: Právo znát svůj genetický původ, Zeitschrift für d. gesamte Familienrecht, 2/1998

⁹⁰ KRÁLÍČKOVÁ: Anonymita osvojení a právo dítěte znát svůj původ, str. 36

⁹¹ FORTIN: Children's Rights and the Developing Law, str. 467

*se o ně a zajišťuje mu všechny potřeby?*⁹² Není pochyb, že i dítě si na tuto otázku dovede odpovědět.

⁹² DUNOVSKÝ: Plnění úmluvy o právech dítěte v ČR podle hodnocení Výboru OSN pro dětská práva, Zdravotnictví a právo 3/99, str.15

Kapitola 4: Asistovaná reprodukce

Dalším procesem, který do určité míry znemožňuje naplnit právo znát svůj genetický původ, je asistovaná reprodukce. V druhé polovině 20. století se nebývale rozvíjí lékařské substituční metody rozmnožování a stoupá poptávka po této „lčbě“ neplodnosti.⁹³

Dítě narozené z uměle navozeného početí automaticky ztrácí možnost poznat svého biologického zploditele - dárce. Je však třeba říct, že v tomto případě na úkor znalosti svého biologického původu převažují zájmy zcela jiné, s daným právem v mnohém neslučitelné. Právě zde je možné se odvolat na speciální formulaci čl. 7 Úmluvy, na ono „pokud je to možné.“

Při vyvážení nabízejících se zájmů nabude prvenství zájem na narození dítěte a jeho právo na život před právem poznat své rodiče, jež by v konečném důsledku zřejmě ani nebylo možné uplatnit. Věřím totiž, že při striktním lpění na odtajnění identity dárce v zájmu dítěte by s největší pravděpodobností vhodný dárce ani nebyl nalezen.

4.1. Platná právní úprava - zákon o péči o zdraví lidu

Asistovaná reprodukce v České republice po dlouhou dobu nebyla právem upravena. Až v roce 1983 došlo k prvnímu kroku směřujícímu k zachycení lékařsky navozeného početí do pozitivního práva. Tímto krokem byla novelizace ZoR, o níž se více rozepisují níže. Podmínky provádění metod asistované reprodukce obsahovala jen podzákonná norma - směrnice Ministerstva zdravotnictví.⁹⁴ Zákonné úpravy se institut dočkal až o téměř čtvrtstoletí později.⁹⁵

Právní úprava asistované reprodukce je u nás dnes roztržštěna do více právních předpisů. Její jádro s účinností od 1. června 2006⁹⁶ je obsaženo v § 27d až 27h zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Asistovanou reprodukci zákon rozumí postupy a metody, při kterých dochází k manipulaci se zárodečnými buňkami nebo s embryi,

⁹³ RADVANOVÁ, ZUKLÍNOVÁ: Kurs občanského práva (instituty rodinného práva), Praha, C.H.Beck, str. 88

⁹⁴ č. 18/1982, publikovaná ve věstníku MzdČR

⁹⁵ KNAPPOVÁ, ŠVESTKA, DVOŘÁK: Občanské právo hmotné 3, str. 92

⁹⁶ Dílčí novelizaci zákona č. 20/1966 Sb. a dalších zákonů v souvislosti s úpravou asistované reprodukce přinesl zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů.

včetně jejich uchovávání, a to za účelem léčby neplodnosti ženy nebo muže. Dále tyto postupy a metody zákon specifikuje - jedná se konkrétně o odběr zárodečných buněk a umělé oplodnění ženy.⁹⁷ Asistovaná reprodukce je tedy striktně pojímána jako léčba neplodnosti a jsou vyloučeny jakékoliv jiné motivy jejího provedení.⁹⁸ Přirozené otěhotnění musí být z lékařského hlediska alespoň málo pravděpodobné, když ne nemožné. Zákon pak připouští provedení zákroku též v případech prokazatelné existence rizika přenosu genetických vad či chorob.

4.2. Postup při metodách asistované reprodukce

Není mým záměrem popisovat zákrok a celý jeho postup z hlediska lékařského, ani k tomu nemám kvalifikaci. Považuji za nutné zaměřit se vzhledem k tématu mé práce na některé formální náležitosti potřebné k provedení zákroku, jež se vztahují ke statusovým otázkám dítěte, k postavení rodičů a též k specifické pozici dárců, nositelů genetického materiálu. Jde mi především o pozastavení se nad uchopením všeobecně požadované anonymity dárců ve vztahu k právu dítěte poznat své genetické rodiče.

O asistovanou reprodukci musí písemně zažádat neplodný pár⁹⁹. (Je nepochybně krokem vpřed, že účinností zákona odpadlo dosavadní omezení, které umožňovalo provést asistovanou reprodukci pouze na žádost páru sezdaného. Je zřejmé, že předchozí úprava nepřijatelně znevýhodňovala svobodné ženy, a to zcela v rozporu s proklamovaným zákazem diskriminace v naší Listině základních práv a svobod.) Neplodný pár je legislativní zkratkou muže a ženy, jež hodlají společně podstoupit léčbu „své“ neplodnosti. Nezkoumá se, jaký je mezi nimi skutečný vztah, dokonce ani to, jestli se vůbec znají. Pojistky jejich odpovědnosti vůči dítěti jsou obsaženy v zákonu o rodině.

⁹⁷ Umělé oplodnění ženy může proběhnout třemi způsoby: a) oplození vajíčka spermií mimo tělo ženy, b) přenos embrya do pohlavních orgánů ženy nebo c) zavedení zárodečných buněk do pohlavních orgánů ženy.

⁹⁸ Metody asistované reprodukce pojímáné jako „služba“ komukoliv - např. neplodné ženě, lesbickému páru, od nichž se náš zákonodárce distancuje. Více FRINTA: Asistovaná reprodukce - nová právní úprava, Právní fórum 4/2007, str. 124

⁹⁹ Za neplodný pár § 27d odst. 4 z. 20/1966 Sb. nepovažuje ženu a muže, mezi nimiž je příbuzenský vztah vylučující podle zákona o rodině uzavření manželství (§ 12 ZoR vylučuje z uzavření manželství předky, potomky a sourozence.)

Žena musí být v plodném věku a zdravotně způsobilá. Přísnější zákonné podmínky jsou stanoveny pro dárce. Jedná se jak o přesné věkové omezení (u žen 18-35 let, u mužů 18-40), tak o rozšíření podmínky nepřibuznosti dárce spermie. Zákon sám v § 27e odst. 2 stanoví, že „*k oplození vajíčka nesmí být použity spermie, o nichž je známo, že pocházejí od muže, který je příbuzným v řadě přímé nebo sourozencem, strýcem, bratrancem nebo dítětem bratrance nebo dítětem sestřenice ženy, jejíž vajíčko se k metodě asistované reprodukce použije, anebo příjemkyně.*“ Dárce se pochopitelně musí podrobit lékařským vyšetřením, i s ohledem na dědičné predispozice, které předává budoucímu plodu ve svém genetickém materiálu. Zvláštní důraz je kladen na vyslovení souhlasu se všemi zákroky, které jsou v souvislosti s asistovanou reprodukcí prováděny.¹⁰⁰

Důležitá je též podmínka bezúplatnosti celého postupu v odst. 8 citovaného ustanovení zákona, jež brání nasměrování institutu k jednáním motivovaným ziskem (především ze strany dárce), jež jsou v této oblasti nežádoucí a nutno říci nebezpečná.¹⁰¹ Dárce má pouze nárok na náhradu účelně vynaložených nákladů, které mu v souvislosti se zákrokem vznikly. Tato podmínka je taktéž v souladu s mezinárodními závazky, jimiž je Česká republika vázána, konkrétně čl. 21 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně,¹⁰² který stanoví, že lidské tělo a jeho části nesmí být zdrojem finančního prospěchu.¹⁰³

¹⁰⁰ § 27e odst. 5 zákona č.20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu - Jde o souhlas dárce, ženy i budoucího otce dítěte.

¹⁰¹ V podrobnostech odkazuji na velmi poučný článek ze Sborníku referátů z 13. celostátního kongresu k sexuální výchově, Pardubice 2005: Radvanová: Res extra commercium, dostupný též z: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2006010641> (cit. 21.6.2011). V článku je věnována pozornost komercionalizaci dárcovství v rámci asistované reprodukce.

¹⁰² publikována pod č. 96/2001 Sb.m.s

¹⁰³ Pro více podrobností o právní úpravě asistované reprodukce odkazuji na samotný zákon, popř. na články: FRINTA: Asistovaná reprodukce - nová právní úprava, Právní fórum 4/2007, str. 123-130 nebo KALVACH: Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy, Zdravotnictví a právo 3/2010, str. 20-26

4.3. Anonymita dárcovství

4.3.1. Anonymita v právní úpravě

Výhrada České republiky k přijetí Úmluvy se týkala kromě utajení nezrušitelného osvojení též anonymity mezi dárcem a neplodným párem.¹⁰⁴ Z hlediska mé práce je, co se týče práva znát svůj původ v souvislosti s asistovanou reprodukcí, stěžejní § 27e odst. 9, 10 a § 27f zákona o péči o zdraví lidu, a tedy podmínka anonymity a zákonný rozsah jejího uplatnění.

Zdravotnické zařízení spolu se svými pracovníky je ze zákona povinno zachovat anonymitu dárce a neplodného páru a zároveň též anonymitu dárce a dítěte narozeného z asistované reprodukce. Dítě (i neplodný pár) tedy mají zapovězenou možnost poznat identitu osoby dárce. Dítě nikdy nepozná osobu, jejíž genetickou výbavu v sobě nese. *Darování zárodečných buněk je anonymní, tj. bez vztahu ke konkrétní osobě, či ke konkrétnímu neplodnému páru.*¹⁰⁵ Ve zdravotní dokumentaci se neuvádí jméno dárce. Dárce a neplodný pár by měli zůstat navzájem neznámí. Znamená to tedy, že dítě, které vzešlo z asistované reprodukce, nemá právo znát svůj genetický původ? Jistě že má, jen právní úprava se zaměřuje především na ochranu bezdětných „pacientů“ na jedné straně a dárců, jež jejich „léčbu“ umožňují, na straně druhé.¹⁰⁶

Dárce musí být předem poučen o anonymitě dárcovství se všemi jejími důsledky.¹⁰⁷ Ani on nebude do budoucna vědět, jaký byl osud jeho genetického materiálu, kdo a kde vlastně je jeho biologický potomek. Nemá ani nárok na informaci, zda byly zárodečné buňky s jeho genetickou výbavou skutečně využity k umělému oplodnění.

4.3.2. Moderace anonymity

Zásada anonymity je zmírněna povinností zdravotnického zařízení předložit na žádost neplodného páru (do započetí umělého oplodnění) nebo později zákonného

¹⁰⁴ srov. text výhrady v poznámce č.74

¹⁰⁵ FRINTA: Asistovaná reprodukce - nová právní úprava, Právní fórum 4/2007, str. 127

¹⁰⁶ ROBERTS: Children by Donation: Do They Have a Claim to Their Genetic Parentage? In: BRIDGEMAN, Jo, MONK: *Feminist Perspectives on Child Law*, Cavendish Publishing, 2000, str. 48

¹⁰⁷ KALVACH: Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy, Zdravotnictví a právo 3/2010, str.21

zástupce dítěte, popř. zletilého „dítěte“ o dárci „*informaci o zjištěných, která mají přímý vliv na vývoj zdravotního stavu dítěte nebo osoby narozené z asistované reprodukce, zejména pak o zjištěných genetických vlohách nebo dispozicích.*“ Tyto údaje musí zdravotnické zařízení uchovávat po dobu alespoň 30-ti let od použití zárodečných buněk. Jedná se pouze o údaje s přímým vlivem na vývoj zdravotního stavu dítěte. Dle Frinty nejde tedy v žádném případě o otázky barvy vlasů či očí a jim podobné, neboť takové přímý vliv na vývoj zdravotního stavu dítěte nemají. V této moderaci zásady anonymity lze však bezpochyby spatřovat vyjádření práva dítěte znát svůj genetický původ, ač v podobě okleštěné, zaměřené jen na případné ovlivnění zdravotního stavu dítěte.

4.3.3. Plusy a mínusy anonymity dárců

Zatímco v českých podmínkách lze dítěti poskytnout o dárci gamet informace čistě neidentifikující, světový vývoj směřuje spíše k odbourání anonymity. V některých zemích světa se vedou podrobné katalogy a registry dárců,¹⁰⁸ u nás se dárcům přiděluje pouze kód, který je navíc v každém centru jiný. Nebezpečí je skryto v tom, že aktivní dárci, půjdeme-li do extrémů, může snadno objet libovolný počet center asistované reprodukce a oplodnit libovolný počet vajíček, která vystačí na stovky potomků. V budoucnu se pak mohou setkat potomci stejného dárci, aniž by o svém blízkém příbuzenství měli potuchy a hrozba, že spojení jejich genetických materiálů způsobí degeneraci plodu, je víc než reálná. Nelze samozřejmě předpokládat, že v rámci plánování rodičovství páry zároveň absolvují též test DNA, aby vyloučili pokrevní svazky.¹⁰⁹

Příznivci anonymity oponují upozorněním na fakt, že kupříkladu v menších obcích vzhledem k mimomanželským vztahům je nebezpečí nechtěného incestu daleko větší. Navíc tento stav platil po staletí obdobně mezi dětmi vzešlymi

¹⁰⁸ Například v USA, Kanadě, Velké Británii dostane zájemce o asistovanou reprodukci k dispozici celou databázi dárců včetně fotek, popisu a jejich životního příběhu. Mohou vybírat dle vzhledu, nadání. Mnohdy si mohou přivést také dárci vlastního. (Informace čerpána z Haasová: Etika asistované reprodukce publikováno 07. 11. 2010 na WWW: <http://www.podporareprodukce.cz/article/novinky/etika-asistovane-reprodukce> (cit. 21.6.2011) a z článku Dárcovství spermatu: Výnosný byznys i záchrana rodu, publikovaný 6.10.2010 na WWW: <http://www.ct24.cz/o-cem-se-mluvi/porad-168-hodin/100570-darcovstvi-spermatu-vynosny-byznys-i-zachrana-rodu/> (cit. 21.6.2011))

¹⁰⁹ HAASOVÁ: Etika Asistované reprodukce, viz pozn. č. 108

z mimomanželských vztahů.¹¹⁰ Proti anonymitě dárce svědčí také aspekty zdravotní, kdy pro budoucnost a pro případ nemoci by z diagnostických i léčebných důvodů mohla být znalost genetického původce dítěte žádoucí.¹¹¹ Anonymita v sobě tedy skýtá spoustu negativních aspektů. Nalézt řešení citlivé a vyhovující v maximální míře zájmům všech zúčastněných je nelehkým úkolem.

4.3.4. Evropský trend - oproštění se od anonymity

Jak jsem psala výše, v řadě evropských států se od principu anonymity již odstoupilo. Po dovršení určitého věku mají děti narozené metodou asistované reprodukce právo dozvědět se, kdo jsou jejich biologičtí rodiče. Jako první přiznalo dítěti neomezené právo na znalost svého genetického původu v souvislosti s umělým oplodněním Švédsko.¹¹² Vychází se z předpokladu, že mnohdy postačí pouhé vědomí o tom, že o genetickém původu existují záznamy. Potřeba nalézt svou identitu je uchována i v samotné možnosti do těchto záznamů nahlédnout. Odkrytí identity dárce v sobě v žádném případě neskrývá břemeno právní odpovědnosti. Zahraniční zkušenost však zároveň ukazuje negativní stránku nového trendu. Dárců je teď daleko méně oproti úpravě, která jim umožňovala schovat se pod roušku anonymity. Stejně tak fakt odhalení identity dárce do určité míry odrazuje rodiče, ač trpící svou neplodností.¹¹³

S anonymitou souvisí též problematika utajení samotného faktu početí pomocí asistované reprodukce před dítětem. V mnoha případech se dítě o specifické formě, kterou přišlo na svět ani nedozví, natož, aby mohl uplatňovat právo poznat identitu dárce. V Evropě se objevují též hlasy, že by právo mělo zavazovat rodiče, aby dítěti o umělém oplodnění řekli podobně, jako je tomu v některých státech u osvojení. Ozývají se však i odpůrci argumentující v tomto ohledu nesrovnatelností asistované reprodukce s institutem osvojení. Zatímco osvojení zahrnuje vytvoření nové náhradní rodiny již skutečně existujícímu jedinci, asistovaná reprodukce je jen odlišná forma početí. Navíc

¹¹⁰ tak v MELICHAROVÁ: Právo znát svůj genetický původ, *Zdravotnictví a právo* 2/2004 nebo ve FRANK, Právo znát svůj genetický původ, *Zeitschrift für d. gesamte Familienrecht*, 2/1998

¹¹¹ FRANK, Právo znát svůj genetický původ, *Zeitschrift für d. gesamte Familienrecht*, 2/1998

¹¹² Švédsko odkrylo anonymitu zákonem z r. 1984. (Zákon předpokládá, že sami rodiče dítěti v raném věku oznámí, že nejsou jeho biologickými rodiči a za součinnosti státních orgánů mu umožní se s nimi setkat. Dále dítěti náleží právo nahlížet do záznamů týkajících se genetických informací.), následovalo Německo, Rakousko. Více v: MELICHAROVÁ.: Právo znát svůj genetický původ, *Zdravotnictví a právo* 2/2004 a ve FRANK, Právo znát svůj genetický původ, *Zeitschrift für d. gesamte Familienrecht*, 2/1998

¹¹³ FRANK, Právo znát svůj genetický původ, *Zeitschrift für d. gesamte Familienrecht*, 2/1998

v případě asistované reprodukce je obvykle dítě pokrevně spřízněno aspoň s jedním z rodičů.¹¹⁴

4.4. Zákon o rodině a asistovaná reprodukce

Zájmu dítěte na poznání svého genetického původu se významně týká též vyřešení statusových otázek, souvisejících s asistovanou reprodukcí, postavení dítěte a jeho rodičů z hlediska pozitivního práva. Proto je dalším důležitým právním předpisem zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.

4.4.1. Domněnky otcovství a asistovaná reprodukce

Bylo postupně třeba upravit tradiční systém domněnek otcovství, neboť poměry nastolené novou právní úpravou nebylo možno bezvýjimečně podřadit pod dosavadní tři typy. Je třeba se důsledně řídit principem, že samotný fakt darování genetického materiálu nemůže zakládat filiační vztahy otcovské ani mateřské.¹¹⁵

První domněnka otcovství byla již od dubna roku 1983 doplněna o pojistku týkající se nemožnosti popření otcovství k dítěti narozenému mezi 180. a 300. dnem od umělého oplodnění vykonaného se souhlasem manžela matky.¹¹⁶ Manžel matky tedy nemůže otcovství popřít, i když bylo víc než pravděpodobně počato ze spermie, která pocházela od dárce, ledaže by se prokázalo, že matka otěhotněla jinak.¹¹⁷

Zákon o rodině musel především reagovat na novou možnost provést metodu asistované reprodukce páru nesezdanému, u kterého nepřichází v úvahu první domněnka otcovství, a výše zmíněným zákonem č. 227/2006 Sb. byl postup podle § 58 odst. 2 obdobně rozšířen i pro případy druhé domněnky otcovství, tj. souhlasného prohlášení rodičů. Tímto je též naplněn požadavek zrovnoprávnění dětí narozených sezdanému páru a dětí nemanželských v souladu s článkem 32 odst. 3 Listiny

¹¹⁴ FORTIN: Children's Rights and the Developing Law, str. 473

¹¹⁵ HADERKA: Právní ochrana statusu dítěte narozeného z lékařsky navozeného oplodňování, Správní právo 4/1998, str. 226

¹¹⁶ §58 odst. 2 ZoR

¹¹⁷ FRINTA: Asistovaná reprodukce - nová právní úprava. Právní forum 4/2007, str. 129

základních práv a svobod.¹¹⁸ Je třeba kvitovat, že právní úprava se nese především v duchu takovém, aby dítěti kvůli jeho ne zcela přirozenému početí nebyla působena újma.

4.4.2. „Čtvrtá“ domněnka otcovství

Pokud by nemělo u dítěte narozeného z uměle navozeného početí dojít k určení otcovství pomocí druhé domněnky, zajistila novela, aby dítě nezůstalo bez zákonného otce a poskytla záchrannou síť v podobě § 54 odst. 3 ZoR.¹¹⁹ Frinta dokonce hovoří o jakési „čtvrté domněnce otcovství,“ která svědčí muži, jenž dal k umělému oplodnění ženy svůj souhlas. Ve své stati zmiňuje velkou nestabilitu párového soužití jakožto důležitý ukazatel dnešní doby. *„Čím větší tato nestabilita je, tím je větší riziko, že k rozvratu mezi partnery dojde již během devíti měsíců, kdy žena dítě počaté se souhlasem svého partnera nosí.“*¹²⁰ Tato domněnka má být dle něj pojistkou nejen proti lehkovážnému přístupu neplodného páru k početí dítěte pomocí metod asistované reprodukce, ale též proti případům, kdy by neplodná žena pouze chtěla využít určitého neplodného muže k získání dítěte a fingovala s ním ono pro provedení zákroku potřebné „neplodné partnerství“.

Zajímavý i z hlediska práva dítěte poznat svůj genetický původ je Frintův postřeh zvláštnosti této čtvrté „domněnky“ oproti tradičním třem. Zatímco předchozí jsou na základě zkušenosti založeny na předpokladu souladu biologického otcovství s otcovstvím určeným a je tedy vysoká pravděpodobnost, že muž, na kterého se domněnka vztahuje je skutečně též biologickým otcem dítěte, čtvrtá „domněnka“, za předpokladu, že dítě bylo počato za použití spermií dárce, naopak určí otcovství muže, od kterého dítě zcela jistě biologicky nepochází. Jde tedy spíše o případ právní fikce než domněnky.¹²¹

¹¹⁸ článek 32 odst. 3 LZPS: *Děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva.*

¹¹⁹ § 54 odst. 3 ZoR: *Je-li dítě počato umělým oplodněním ženy z asistované reprodukce (...), považuje se za otce muž, který dal k umělému oplodnění ženy (...) souhlas, pokud by se neprokázalo, že žena otěhotněla jinak.*

¹²⁰ FRINTA: Asistovaná reprodukce - nová právní úprava. Právní forum 4/2007, str. 129

¹²¹ FRINTA: Asistovaná reprodukce - nová právní úprava. Právní forum 4/2007, str. 130

4.4.3. Asistovaná reprodukce a matka „vždy“ jistá

První dítě ze zkumavky se v České republice narodilo již roku 1982.¹²² Teprve až zákonem č. 91/1998 Sb. vešlo v srpnu 1998 v účinnost ustanovení § 50a, jež reaguje na pokroky v lékařství, které by mohly vést k nejasnostem, a stanoví explicitně, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Jedná se o nevyvratitelnou domněnku. *Maternitní žaloby jsou použitelné pouze k tomu, aby bylo prokázáno, že žena zapsaná v matrice jako matka dítě ve skutečnosti neprodila, nebo že je porodila žena v matrice dosud nezapsaná. Nelze však prokazovat, že dítě pochází geneticky od jiné ženy, než je jeho rodičkou.*¹²³

Díky § 50a ZoR jsou právně vyloučeny veškeré pochybnosti o určení mateřství, v případě, že se dítě narodilo díky oocytu, pocházejícího od dárkyně.¹²⁴ S pokrokem možností lékařské vědy teď již totiž neplatí, že by matka byla vždy jistá. Už dávno nemusí být žena, co dítě porodila, jedinou ženou, která se na vzniku dítěte podílela.¹²⁵ Na zkomplikování dříve jasné otázky poukazuje i Kalvach ve svém článku. Asistovaná reprodukce dala například vzniknout tak bizarním případům namixování genetického materiálu, že i při sebevětší snaze se zde obvykle upřednostňovaného souladu s biologickým a matrikovým mateřstvím nedá dosáhnout.¹²⁶ Pluralitu matek náš právní řád samozřejmě nepřipouští. Genetická matka, pokud není zároveň rodičkou, se k mateřství může dostat pouze cestou osvojení dítěte.¹²⁷

Na uvedené pamatuje i nový nedávno schválený občanský zákoník, který přejímá doslovné znění současného § 50a do svého § 769¹²⁸. V důvodové zprávě pak uvádí, že porod je jedinou relevantní skutečností pro vyřešení otázky mateřství.

¹²² KODRIKOVÁ: Matka vždycky jistá? Právo a rodina 10/2006, str. 13

¹²³ HADERKA: Právní ochrana statusu dítěte narozeného z lékařsky navozeného oplodňování, Správní právo 4/1998, str. 221

¹²⁴ V důvodové zprávě k zákonu 91/1998 Sb. k doplnění § 50a: „Ustanovení vylučuje diskusi o mateřství v případě dárce vajíčka ve prospěch ženy, která dítě porodila.“

¹²⁵ SMOLÍKOVÁ: Institut matky hostitelky, Zdravotnictví a právo 11/2009, str. 8

¹²⁶ Zmiňuje zvláštní případ, kdy díky jedné z metod asistované reprodukce může dojít vyjmutí jádra oocytu z obalu a přenesení do obalu dárkyně, z kterého je sice odstraněn genetický materiál, ale je ponechána vyživující cytoplazma. Dítě má pak z genetického hlediska vlastně matky dvě. Více lze nalézt v citovaném článku.

¹²⁷ HADERKA: Právní ochrana statusu dítěte narozeného z lékařsky navozeného oplodňování, Správní právo 4/1998, str. 226

¹²⁸ Vládní návrh OZ, aktualizován v květnu 2011, dostupné z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/2011/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_2011.pdf (cit. 21.6.2011)

Výslovně je psáno: „*Je nepochybné, že žalobě ženy, která byla dárkyní genetické látky, proti ženě, která dítě porodila, nelze vyhovět.*“¹²⁹

4.5. Náhradní mateřství

Ráda bych upozornila na zvláštní metodu asistované reprodukce, která se setkává s velkou kritikou a jakožto institut právně, morálně i ze sociálního hlediska nejednoznačný, je častým, v současnosti velmi aktuálním předmětem debat. Jedná se o náhradní (či surogační) mateřství, jež, a to zdůrazňuji hned v úvodu, v našem právním řádu dosud nemá oporu.

Ve své podstatě se jedná o smlouvu, kterou uzavře neplodný pár (tzv. pár objednatelský) s ženou (jejíž osobní stav není rozhodný). Žena se zavazuje, že se buďto nechá uměle oplodnit semenem muže z objednatelského páru, popř. si nechá implantovat embryo obstarané objednateli, které následně donosí, a dítě, jež porodí, odevzdá objednatelům (ted' už recipientům).¹³⁰

4.5.1. Vývoj náhradního mateřství

Náhradní mateřství rozhodně není fenoménem současnosti. Po staletí byla tato praktika využívána neplodnými páry z vyšších společenských vrstev a zabraňovala tak vymření rodu. Řada autorů ráda upozorňuje na případ biblické Sary a Abraháma, kteří taktéž používali své služebné, jakožto náhradní matky svých potomků.¹³¹ Tehdy se pochopitelně nejednalo o početí pomocí metod asistované reprodukce. Spojení genetického materiálu muže a matky-hostitelky, lékařskou péčí pochopitelně nevyžadovalo. Náhradní mateřství tak, jak je diskutováno dnes, bylo umožněno až s prudkým rozvojem medicíny koncem 20. století a tedy objevem možnosti mimoděložního oplodnění - IVF (in vitro fertilizace)¹³² a jeho uvedení do praxe.

¹²⁹ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu OZ, dostupná z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/2011/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_2011_DZ.pdf (cit. 21.6.2011)

¹³⁰ definice v HADERKA: Surogační mateřství, Právní obzor, 10/1986, str. 917

¹³¹ např. SMOLÍKOVÁ: Institut matky hostitelky, Zdravotnictví a právo 11/2009, str. 6)

¹³² Jde o postup, při kterém mužské a ženské gamety splynou v umělém prostředí. Vzniklé embryo, je pak vloženo do dělohy budoucí matky, v případě surogace jde o matku náhradní.

4.5.2. Náhradní mateřství a legislativní úprava

Přístup k legislativní úpravě náhradního mateřství a postoj k institutu se ve světě liší. V některých státech je surogační mateřství povoleno,¹³³ někde je výslovně zakázáno.¹³⁴ Jinde zákonodárce stále váhá, jak se k problému postavit, a k případům surogace se dosud nevyjádřil. Tak je tomu i v České republice, kde však již probíhají diskuze na vládní úrovni o nutnosti zákonné úpravy.¹³⁵

Zákon o rodině stanoví, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Jedná se o kogentní ustanovení, které nemůže být popřeno případnou surogační smlouvou, tedy smlouvou o postoupení otěhotnění za účelem poporodního předání dítěte jiné osobě. Taková smlouva by byla navíc tak i tak považována za neplatnou s ohledem na §39 občanského zákoníku, jehož ustanovení říká: „*Je neplatný právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází, nebo se přičí dobrým mravům.*“ Případná úplatná surogace by byla napadnutelná i z hlediska trestního práva naplněním skutkové podstaty svěření dítěte do moci jiného.¹³⁶

4.5.3. Surogace v České republice

Přes zákonné překážky se uvádí, že institutu matky hostitelky využívá v České republice několik desítek párů ročně.¹³⁷ České zákony náhradní mateřství jako takové nezakazují. Kliniky, které umožňují surogaci provést,¹³⁸ nečiní nic protizákonného, ovšem ani nic výslovně dovoleného. Muž z objednatelného páru se stává otcem na základě druhé domněnky otcovství,¹³⁹ ženě nezbyvá jiná legální možnost získání svého dítěte, než jít cestou osvojení. Pouze na základě osvojení může být dítě předáno objednatelnému páru. Tato praxe však skýtá řadu nebezpečí a nejasností.

¹³³ např. v Indii, v Izraeli, na Ukrajině, Rusku, v některých státech USA, specificky též ve Velké Británii

¹³⁴ z Evropy např. na Slovensku, v severských zemích, Německo, Švýcarsko

¹³⁵ V podrobnostech odkazují na příspěvek: STARÁ: Právní a etická otázka pronájmu dělohy, Právo a rodina 4/2010

¹³⁶ § 169 TZ: *Kdo za odměnu svěří dítě do moci jiného za účelem adopce nebo pro jiný obdobný účel bude potrestán odnětím svobody až na tři léta nebo zákazem činnosti.*

¹³⁷ více o uvedené praxi v článku Petry HÁTLOVÉ z deníku Právo, dostupné z: <http://www.info420.cz/zivotni-styl/zeny/nahradni-matky-porodily-uz-i-u-nas-desitky-deti/> (cit. 21.6.2011)

¹³⁸ Otevřeně se k praxi surogačního mateřství hlásí Klinika reprodukční medicíny a gynekologie ve Zlíně. (<http://www.crmzlin.cz/page/100.uvodni-stranka/>)

¹³⁹ §52 ZoR

Hlavním rizikem pro objednatelný pár je možnost, že se náhradní matka odmítne dítěte vzdát a s osvojením nedá souhlas. Je pochopitelné, že během devíti měsíců těhotenství si žena vybuduje k dítěti určitou citovou vazbu, a předchozí, třebaž vážně myšlený slib, tuto vazbu těžko zpřetrhá. Matka dítě odmítne vydat a navíc může pak po muži - biologickém otci - požadovat výživné.

4.5.4. Praktický příklad z Velké Británie

K takovému případu došlo například nedávno ve Velké Británii, jak informoval deník The Daily Telegraph. Surogační matka odmítla splnit svou část závazku, k čemuž má právo. Soud v následném sporu usoudil, že je v nejlepším zájmu dítěte, aby zůstalo se svou matkou a podpořil její rozhodnutí. Na pováženou však je, že vysoudila po biologickém otci povinnost platit měsíčně na dítě výživné, ač se objednatelný pár dokonce na její nátlak vzdal práva na kontakt s dítětem. Je to zřetelná ukáзка toho, jak se dá institut náhradního mateřství zneužít. Manželé nyní věří, že šlo ze strany surogační matky již od počátku o promyšlený plán, kterak počít dítě s bohatým mužem a přijít tak jednoduše a legálně k měsíčnímu příjmu.¹⁴⁰ Uvedené soudem schválené řešení dané situace jde však zcela proti smyslu a účelu institutu náhradní matky.

Ve Velké Británii je institut zákonem upravený¹⁴¹ a tudíž legální, za předpokladu, že je prováděn na nekomerční bázi a páru, který nemá jinou možnost, jak mít vlastní dítě. Surogační smlouva není ovšem soudně vynutitelná. Pro zdárné uskutečnění celého procesu včetně předání dítěte, je třeba do šesti měsíců po narození dítěte zažádat, aby soud vydal speciální příkaz, aby bylo s dítětem nakládáno jako s dítětem neplodného páru. S vydáním příkazu musí bezvýhradně souhlasit i žena, která dítě porodila. Britská úprava se snaží citlivě cestou kompromisů vyřešit palčivé otázky, má na paměti zájem dítěte, nezapomíná na náhradní matku a psychicky náročnou situaci, v které se nachází.

¹⁴⁰ Více na: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/law-and-order/8444900/Couple-told-to-pay-568-for-child-they-will-never-see.html> (cit. 21.6.2011)

¹⁴¹ Surrogacy Arrangements Act 1985, dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/49> (cit. 21.6.2011)

4.5.5. Nejasnosti, které s sebou praxe přináší

Z opačného úhlu pohledu může nastat problém v případě, kdy se dítě nenarodí zdravé. Při narození postiženého dítěte objednatelný pár lehce ztrácí zájem a odmítá převzít odpovědnost. Dítě neodpovídající jejich představě považují za vadné plnění, které jednoduše odmítají převzít, což je, s ohledem na práva a důstojnost dítěte, zcela nepřijatelné. Bez právní úpravy ale nelze očekávat žádné záruky. Neexistuje povinnost dítě předat, stejně tak jako povinnost dítě převzít.

Dle ustálené soudní praxe a výkladu zákona o rodině je vyloučeno osvojení mezi sourozenci a mezi příbuznými v řadě přímé. Dle Smolíkové toto znesnadňuje možnost surogace, neboť ženy ochotné z nezištných pohnutek podstoupit složitý proces, který tato specifická metoda asistované reprodukce obnáší, se rekrutují zcela přirozeně především z okruhu blízkých příbuzných. Vládní návrh nového občanského zákoníku výslovně zakazuje osvojení mezi příbuznými v řadě přímé a mezi sourozenci. Pamatuje však již na náhradní mateřství a uvádí, že dané omezení pro něj neplatí.¹⁴² Vychází tedy ze zkušenosti, že o náhradní mateřství mají zájem hlavně ženy, které jsou si navzájem příbuzné.¹⁴³

4.5.6. Právo znát svůj původ a náhradní mateřství

Z hlediska práva dítěte znát svůj genetický původ nastává problém už v samotném faktu, že „v případě, že do ženy, je vloženo embryo vzniklé z gamety jiné ženy, jsou zde najednou dvě ženy, které se cítí být matkami,“¹⁴⁴ a to dárkyně vajíčka a žena, která vajíčko přijala a plod donosila. Odborníci upozorňují, že otázka biologického mateřství není v tomto případě jednoznačně zodpověditelná. Není zatím dokázáno, zda k přenosu genetického materiálu dochází pouze z implantovaných buněk nebo zda k přenosu dochází i během těhotenství v těle náhradní matky. „Věda tvrdí, že uměle vytvořené dítě je výrobkem genů své biologické matky a biologického otce. Táž věda však tuší, že zážitek z mateřského lůna, ještě před narozením, ovlivňuje budoucí

¹⁴² § 799 nového OZ zní: „Osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. To neplatí v případě náhradního mateřství.“

¹⁴³ to plyne i z důvodové zprávy

¹⁴⁴ SMOLÍKOVÁ: Institut matky hostitelky, Zdravotnictví a právo 11/2009, str.7

*duši více než cokoli jiného. Či novorozenec tedy je?*¹⁴⁵ Uvedené pouto může mít na psychiku dítěte silný vliv. Ke své rodičce si vytvoří určitý vztah, a je od ní vzápětí odtrhnuto.

4.5.7. Náhradní mateřství - kam spěje?

V září 2009 byla otevřena odborná diskuze o změně české právní úpravy a možnostech uzákonění institutu náhradní matky.¹⁴⁶ Vzhledem k četným nejasnostem a rozporům lze předpokládat, že diskuze potrvá několik let a na její výsledky si tudíž budeme muset ještě počkat. Uvažuje se o uzákonění surogační smlouvy, zřejmě po vzoru kompromisní britské právní úpravy (viz výše). Je však třeba vyřešit mnohé další otázky se smlouvou spojené.

Nejpalčivější je zřejmě otázka nároku náhradní matky na odměnu. Je důležité ochránit institut před komercializací. Mnozí autoři nesouhlasně hovoří o pronájmu dělohy, z kterého se tak stává čistě obchodní dehumanizovaný vztah.¹⁴⁷ Radvanová ve své stati mluví o nepřipustnosti pronájmu dělohy jako jakéhosi „nebytového prostoru“ „za účelem činnosti, kterou bez účasti lidské práce koná za člověka sama příroda“¹⁴⁸ Jiní zas připouští, že určitá úhrada by náhradní matce příslušet měla.

Odborníci se shodují, že by v žádném případě náhradní matka neměla na procesu vydělat. Má být motivována především touhou pomoci bezdětnému páru, který již neúspěšně vyčerpал všechny jiné dostupné prostředky, kterými by mohl dítě počít.

S tím souvisí další důležitý požadavek, a tedy, že institut náhradního mateřství má sloužit pouze bezdětným párům, kteří sami, ani za pomoci „tradičnějších“ metod asistované reprodukce, dítě počít nemohou. Nemělo by být přípustné, aby náhradní mateřství využívaly ženy, které se pouze chtějí z nejrůznějších důvodů vyhnout vlastnímu otěhotnění.¹⁴⁹ Ve světě k takovému postupu dochází často. Chudé ženy pronajímají dělohu za účelem zisku bohatým párům. Uvedená praxe se však přičí

¹⁴⁵ KOMÁREK: Lepší umělé než mrtvé. MF Dnes, 22. 9.1998, str. 12

¹⁴⁶ Diskuze zahájena z podnětu tehdejší ministryně spravedlnosti Daniely Kovářové a ministryně zdravotnictví Dany Juráskové. Více: <http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=5067&d=309002> (cit. 21.6.2011)

¹⁴⁷ HADERKA: Surogační mateřství, Právní obzor, 10/1986, str. 932

¹⁴⁸ RADVANOVÁ: Kdo jsou rodiče dítěte - jen zdánlivě jednoduchá otázka, Zdravotnictví a právo 5/98, str. 11

¹⁴⁹ STARÁ: Právní a etická otázka pronájmu dělohy (2.), Právo a rodina 5/2010, str. 17

dobrým mravům a je třeba ji odsoudit. Nelze trpět, aby byl institut náhradních matek využíván jen z rozmaru zdravých bohatých žen, jež právní vakuum pouze utvrzují v tom, že za své peníze si mohou pořídit cokoliv.¹⁵⁰ Důvody pro uskutečnění metody by měly být vždy zdravotního rázu. Asistovanou reprodukci v jakékoliv podobě je třeba vnímat jako léčbu. Nelze připustit, aby bylo náhradní mateřství pojímáno jako průmysl na výrobu dětí.¹⁵¹

4.5.8. Jak má právo reagovat?

Vypadá to, že vytvoření právního rámce institutu náhradního mateřství v České republice je do budoucna nevyhnutelné. Právní stav tradičně zaostává za lékařskými možnostmi, což je do jisté míry pochopitelné a žádoucí, nicméně současné právní úprava, respektive její nedostatek, zaostává za realitou, ve které již k využívání náhradních matek v nemalé míře dochází a je potřebné zareagovat. Právní zakotvení institutu pomůže zabránit nechtěným aspektům praxe - komercializaci, právní nejistotě.¹⁵² Zákonodárce by měl postupovat velmi citlivě s ohledem na delikátnost věci tak, aby mezi všemi zúčastněnými docházelo k co nejmenším citovým ztrátám.

Proti právnímu zakotvení a legalizaci surogačního mateřství se ostře staví mimo jiné Králíčková.¹⁵³ Tendenci stanovit jasná zákonná pravidla označuje za otevírání Pandořiny skříňky. Předpokládá, že statusové poměry dítěte narozeného náhradní matce mohou být nepřijatelně nejisté. Bude-li dítě fakticky odmítnuto jak tzv. náhradní matkou, která jej „jen“ porodila, tak matkou, která „jen“ učinila objednávku, „*bude dítě v pozici „nechtěného předmětu“ podivné „smlouvy“ s problematickou právní vymahatelností*“ a tímto bude zcela opomenut lidský a lidsko-právní aspekt věci.

Je nepochybné, že náhradní mateřství je institutem sporným. Na jednu stranu skýtá pro ženy, jež ze zdravotních důvodů nemohou dítě samy donosit (např. ženy

¹⁵⁰ více v: LIŠKOVÁ: Porodím vám dítě. Za tři sta padesát tisíc, dostupné z WWW:

<http://www.crmzlin.cz/article/2435.porodim-vam-dite-za-tri-sta-padesat-tisic/> (cit. 21.6.2011)

¹⁵¹ ZAMYKALOVÁ (2003): Kdo smí participovat na asistované reprodukci, dostupné z WWW:

<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v3103> (cit. 21.6.2011)

¹⁵² KALVACH: Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství, Zdravotnictví a právo 7-8/2009, str.17

¹⁵³ KRÁLÍČKOVÁ: Právní, biologické a sociální rodičovství ve světle práva dítěte znát svůj původ, str. 58

s odoperovanou dělohou), zřejmě jedinou šanci, jak mít biologického potomka.¹⁵⁴ Jeho zastánci se odvolávají na právo člověka činit cokoli, z čeho má užitek, pokud neškodí jinému, na právo se reprodukovat.¹⁵⁵ Odpůrci náhradního mateřství zase poukazují na jeho komerční aspekt, zdravotní i psychická nebezpečí, které skýtá pro matku hostitelku, poukazují na dehumanizaci celého procesu. Náhradní matka zastává dehonestující roli živého inkubátoru.

4.5.9. Degradace mateřství?

Doc. Senta Radvanová, vedoucí mé diplomové práce, se při jedné konzultaci vyjádřila tak, že se domnívá, že i ta nejpropracovanější právní úprava institutu náhradního mateřství nedovede zabránit jeho komercializaci. Navíc poukazuje na speciální povahu mateřství.

Mateřství a otcovství jako formy rodičovství jsou si před právem rovny, jakožto projev rovnoprávnosti muže a ženy, nicméně fakticky tam rovnost není. Mateřství je zcela zvláštní pouto, které je utvářeno ještě před početím. Žena, která je po staletí považována za dárkyni života, se celým svým fyzickým i psychickým vývojem připravuje na svou mateřskou roli. V institutu náhradního mateřství vidí Radvanová, z neprávniho, ryze lidského hlediska, jakési znesvěcení této životní role ženy. V mateřském lůně probíhá během těhotenství nenahraditelné spojení, které dá vznik přirozenému a intuitivnímu vztahu mezi matkou a dítětem. Odstřižením pupeční šňůry jejich pouto nemizí. „*Ještě dlouho poté přispívá spojení s matkou, jejich tělesná blízkost k rozvoji dítěte.*“¹⁵⁶

Psychiatr MUDr. Honzák potvrzuje, že během těhotenství vznikají mezi matkou a dítětem vztahy natolik úzké, že jejich zpřetrhání předáním „objednatelům“ je dítěti a matce způsobí výrazně citově uškodit.¹⁵⁷ Proti surogačnímu mateřství se ostře staví z hlediska lékařského, psychiatrického. *Dítě není komodita, kterou si je možné pořídit,*

¹⁵⁴ SMOLÍKOVÁ: Institut matky hostitelky, Zdravotnictví a právo 11/2009, str. 7

¹⁵⁵ KALVACH: Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství, Zdravotnictví a právo 7-8/2009, str. 15

¹⁵⁶ tak RADVANOVÁ: Bezradná rodina; dosud nevydáno, citace z rukopisu

¹⁵⁷ více o tzv. připoutávací vazbě v článku HONZÁK: Děloha není futrál na dítě, dostupné online z WWW: <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/radkin-honzak.php?itemid=8997> (cit. 21.6.2011)

když se „mi zachce“ a „když na to mám,“ dítě je člověk, osobnost se všemi právy, které mu společnost musí zaručit, jinak je již společností v rozkladu.¹⁵⁸

4.6. Dílčí závěr

Moderní postupy v oblasti asistované reprodukce jsou pokrokem nejen v medicíně. Přinesly do tradičních rodinných vztahů změny nevídané. Dárcovství genetického materiálu je často jediným řešením dosud bezvýsledné snahy páru počít vlastního potomka. Asistovaná reprodukce se stala jakousi konkurencí institutu osvojení.¹⁵⁹

Umělé oplodnění umožňuje naplnění vytoužené rodičovské role, byť za cenu ztráty rodové linie.¹⁶⁰ Přináší však spolu s nespornými pozitivy řadu nedořešených otázek a problematických aspektů. Odpůrcům rozličných metod asistované reprodukce, kteří odmítají proces s důrazem na jeho nepřirozenost, lze snad připomenout, že člověk v současnosti zasahuje mnohem radikálněji do přirozeného běhu věcí. Takový potrat je prakticky ve všech civilizovaných zemích legální a běžný. *„Tam, kde je možno nenarozené děti usmrcovat, nikdo nemá ani stín práva bránit jiným, aby je (ty děti) přiváděli na svět sebepodivnějšími metodami.“¹⁶¹*

Hlavním problémem metod asistované reprodukce s ohlednutím k tématu mé práce je důsledně dodržovaný princip anonymity, jakožto ztělesnění práva na ochranu soukromí dárce i rodičů, jež naráží na právo dítěte znát svůj genetický původ. Dítěti je postupem lékařsky navozeného početí odepřena možnost poznat svůj původ.

Na druhou stranu, vzhledem ke všemu výše uvedenému, je zřejmé, že najít v daném případě rozumnou míru zachování anonymity je téměř nemožné. Koneckonců, anonymita je, dle mého názoru, stále ještě jedním z hlavních faktorů, které zdárné provedení výkonů vůbec umožňují, a je tak v zájmu dítěte. *„Kdyby se dárci a příjemci*

¹⁵⁸ v podrobnostech: HONZÁK: Děloha na leasing a proč jsem proti, dostupné online z: <http://www.zdn.cz/denni-zpravy/komentare/deloha-na-leasing-a-proc-jsem-proti-441439> (cit. 21.6.2011); odsud je též v textu uvedená citace

¹⁵⁹ Odhaduje se, že ročně se u nás těmito metodami narodí až 2 000 dětí.

¹⁶⁰ DOSTÁL: Etické a právní aspekty asistované reprodukce, 1. Vydání, Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, str. 66

¹⁶¹ KOMÁREK: Lepší umělé než mrtvé. MF Dnes, 22. 9.1998, str. 12

gamet znali, mohlo by dojít k finančnímu vydírání nebo citovému nátlaku. A mohlo by to být i lidsky velmi snadno pochopitelné. ¹⁶²

Kapitolu bych ráda uzavřela ještě jednou citací zmíněné autorky, neboť se taktéž ztotožňuji s tím, že *„přes nejasnosti o genetickém původu je lepší být dítětem rodičů, kteří jsou připraveni mít mě rádi a kteří po mně toužili, než se nenarodit vůbec.“*

¹⁶² KONEČNÁ: článek přístupný z WWW: <http://www.materska-nadeje.cz/Rodicovstvi%20biologicke%20a%20nebiologicke%20v%20asistovane%20reprodukcii%203.5.2004.pdf> (cit. 21.6.2011)

Kapitola 5: Anonymní porody, porody s utajenou totožností matky a diskrétní porody

5.1. Anonymní porody

Obecně přijímaná starořímská rodinněprávní zásada *Mater semper certa est*, jejíž důsledné dodržování mělo mimo jiné zajistit dítěti znát svou biologickou matku, již dávno neplatí absolutně. Zcela relativizována je v případě institutu anonymního porodu - známého z Francie. Ten je navíc kontroverzní už ze samé své povahy. Matka může zcela legálně opustit novorozeně za současného zaručení své anonymity.

Anonymním porodem tak, jak ho zná francouzské právo, rozumíme možnost matky utajit svou identitu v době před porodem, během něj a hlavně též po porodu. Ve vydaném rodném listu se neuvádí jméno matky ani jakákoli informace o ní. Po marném uplynutí dvouměsíční lhůty, během níž ještě matka může přehodnotit svůj požadavek podstoupit anonymní porod se všemi jeho důsledky, je dítě rovnou předáno k osvojení. Informace o své matce v budoucnosti získá, bude-li o to stát, pouze v případě, že tato zanechá identifikační údaje o své osobě v zalepené obálce. Takové informace mohou být dítěti zveřejněny ovšem jen při splnění určitých okolností (viz níže).¹⁶³

Samotný princip utajení má svůj původ v administrativní praxi, která jej připouštěla čistě v zájmu dítěte ještě v dobách, kdy porodit levobočka bylo pro matku dehonestující a existovaly proto reálné obavy, že – ve snaze vyhnout se společenskému odsudku – se ženy uchýlí k „divokému“ potratu nebo dokonce k vraždě novorozence.¹⁶⁴

Lze však usuzovat na to, že toto opodstatnění v současné době, vzhledem ke změně poměrů, posunu hodnot a postoji společnosti vůbec, již neobstojí. Praxe anonymních porodů je zcela očividně v rozporu s právem dítěte znát svůj původ garantovaným jak na francouzské vnitrostátní, tak na mezinárodní úrovni. Dítěti je zcela vzata možnost poznat svou biologickou rodinu. Výslovně nemůže například podat žalobu na určení mateřství. (Taková by byla soudem označena za nepřipustnou a byla by odmítnuta.)

Jiným náhledem na problematiku anonymních porodů a jejich obhajoby mohou být myšlenky hájené především feministickým hnutím, že „žena nemá povinnost

¹⁶³ FLÍDROVÁ: Anonymní porod?, *Jurisprudence*, 4/2004, str. 10-11

¹⁶⁴ ELISCHER: Porod na zapřenou ve Francii: Oblíbený přestože kontroverzní – několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ, str. 12

*obětovat na oltář mateřství rozkvět celé své osobnosti*¹⁶⁵, že má mít právo za všech okolností svobodně rozhodnout o svém životě přítomném i budoucím. Je však třeba namítnout, že přestože každý má jistě právo svobodě se rozhodnout o svém životě, právo utajit svou identitu při porodu je bezesporu rozhodnutím, které se týká, a to snad i z větší části, také dítěte a citelně narušuje nejen jeho zájmy právní, ale i ty lidské. Zbavuje tím dítě historie, vykořeňuje ho, připravuje ho o vědomí vlastní identity. V neposlední řadě, z pohledu právního, je právo na anonymní porod ve zřejmé kolizi s jinak garantovaným právem znát svůj genetický původ.

5.1.1. Francouzská právní úprava anonymních porodů a právo znát svůj původ

Anonymní porody garantují úplné uchování tajemství o identitě matky. Dítě má sice možnost pít se po své minulosti, je však odkázáno pouze na neidentifikační informace (např. o matčině zdravotním stavu v době předporodní, případně i o zdravotním stavu otce, zprávu o okolnostech narození, apod.), které rodička zanechala v porodnickém zařízení, pokud tak vůbec učinila, neb zanechání těchto informací je čistě dobrovolné. Žena sice může v porodnici zanechat taktéž údaje o své identitě, ty však zůstávají v zalepené obálce.

Zpřístupněny mohou být jen za zcela určitých podmínek. Zletilé dítě, popř. nezletilec (se souhlasem svých zákonných zástupců) nebo zletilý přímý potomek zemřelého dítěte si je mohou vyžádat a obrátit se za tímto účelem na Národní radu pro přístup k údajům o osobním původu¹⁶⁶ činnou od r. 2002. Národní rada, jakožto *„neutrální zprostředkovatel prvotního setkání“* však *„najde biologickou rodinu (...) jen tehdy, pokud to biologičtí rodiče sami chtějí a přejí si poznat svého biologického potomka.“*¹⁶⁷ Identitu biologické matky/otce rada totiž odhalí pouze v případě, kdy má v ruce výslovné prohlášení od matky/otce dítěte, že ruší utajení porodu nebo pokud rada vyšetří, že z jejich strany nebyla projevena výslovná vůle zachovat identitu utajenou.

Právo znát svůj původ tak pochopitelně většinou není naplněno. Je s podivem, že realizace lidského práva zaručeného na úrovni mezinárodní začíná i končí na základě volního projevu rodičů, že s ním plně disponují. Pouhý odpor biologických rodičů stačí

¹⁶⁵ ELISCHER, tamtéž, str. 13

¹⁶⁶ CNAOP (Conseil national pour l'accès aux origines personnelles; oficiální internetové stránky instituce: <http://www.cnaop.gouv.fr/>

¹⁶⁷ ELISCHER, tamtéž, str. 16

k reálnému vyprázdnění jeho významu. Jejich nesouhlasem se zrušením účinků anonymního porodu je jednou provždy vyloučeno založení příbuzenského vztahu mezi rodiči a dítětem. Mimochodem, nejedná se o marginální institut. V režimu anonymního porodu, a tedy s překážkou k poznání svého původu, se ve Francii ročně rodí kolem 500-700 dětí¹⁶⁸.

Frank ve své zásadní stati k uvedenému píše: „*Francouzské právo vědomě nezachovává určení genetických rodičů tam, kde tito nejsou ochotni plnit i fakticky rodičovské úkoly.*“¹⁶⁹

5.1.2. Příklad Odièvre vs. Francie

Kvůli kolizi práva matky na anonymní porod a práva dítěte znát svůj původ se Francie ocitla též před Evropským soudem pro lidská práva. Jedná se o případ Odièvre vs. Francie. Paní Odièvre porodila její matka v režimu anonymního porodu. V dospělosti jí na žádost v souladu s postupem popsáním výše byly sděleny neidentifikační údaje týkající se její biologické rodiny. Ona se však domáhala zrušení utajení porodu a žádala o zpřístupnění všech informací o svém původu. (Konkrétně chtěla poznat své 3 bratry, o kterých se dozvěděla.) Takové informace jí byly odepřeny s odůvodněním, že by bylo porušeno právo matky na utajený porod. Žadatelka upozorňovala především na porušení článku 8 EÚOLP (právo na soukromý a rodinný život). Namítala, že Francie nerespektuje její právo na soukromý život, když podmiňuje získání údajů o její vlastní identitě souhlasem biologické matky. Dle mínění paní Odièvre není anonymní porod právem matky, ale spíš důkazem jejího selhání.¹⁷⁰

Rozhodnutí vynesené 13. 2. 2003 nepřineslo jednoznačné rozuzlení střetu dvou protichůdných složek práva na soukromý a rodinný život, a sice zájmu dítěte znát svůj původ a zájmu ženy na zachování anonymity. ESLP odmítl odsoudit francouzskou praxi upřednostňování práva matky na anonymitu. Upozorňoval, že je nutno taktéž přihlížet k zájmům třetích osob a jejich patřičné ochraně. Dle soudu „*nikoli oboustranně akceptované zrušení utajení porodu by mohlo obnášet nezanedbatelná rizika jak pro matku paní Odièvre, tak pro její adoptivní rodiče, biologického otce i pokrevní*

¹⁶⁸ Důvodová zpráva zákona č. 422/2004 Sb., dostupná z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=4&ct=414&ct1=0>

¹⁶⁹ FRANK: Právo znát svůj genetický původ, Zeitschrift für d. gesamte Familienrecht, 2/1998

¹⁷⁰ HUBÁLKOVÁ: Anonymní porody z hlediska článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech, Správní právo 5-6/2003

*sourozence. Ti všichni mají také právo na respektování svého soukromého a rodinného života.*¹⁷¹

Závěrem soudu je vágní tvrzení, že není jednoduché sloučit protichůdné zájmy - zájem biologické matky a její rodiny s právem znát svůj původ. Francie svou úpravou nevybočuje z rámce, který je nastaven tak, aby obě tato práva naplňoval do největší možné míry, aniž by zároveň jedno nebo druhé činil nerealizovatelným.¹⁷²

5.1.3. Anonymní porody v ČR

Anonymní porody, tak jak jsou známy z Francie, u nás právně zavedeny nejsou. Diskuzi o jejich zlegalizování rozvířil svého času FOD (viz níže). Dle jeho mínění by anonymní porody zabránily neodborným „domáckým“ porodům bez asistence a následného odhození novorozeněte na nevhodném místě. Tyto argumenty však nejsou doposud potvrzené žádnou seriózní studií.

Pokud by matka tedy z nějakého důvodu odmítla udat zdravotnickému zařízení, kde bude rodit, jakékoli osobní údaje, porod za takovýchto podmínek není možný, matka je označena za nezjištěnou osobu a musí být kontaktována Policie ČR, která její totožnost zjistí.¹⁷³

V české praxi se anonymita projeví ve zcela výjimečných situacích, kdy matka své dítě zanechá ve zdravotnickém zařízení a současně o své osobě uvede nepravdivé údaje, či předloží falešné doklady. V takovém případě je opět na místě policejní šetření. Dítě získá status nalezence. Při zápisu dítěte do matriky se postupuje podle § 17 odst. 2 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení.¹⁷⁴ Proti případnému zavedení

¹⁷¹ „Odievre vs. Francie” - rozhodnutí ESLP č. 42326/98

¹⁷² V podrobnostech o francouzské právní úpravě anonymních porodů odkazují na výše citovaný článek Elischera.

¹⁷³ MAREŠOVÁ: Utajené (anonymní) porody versus babyboxy a návaznost zdravotní a sociální péče, Sestra 6/2009 (dostupné též z: <http://www.zdn.cz/clanek/sestra/utajene-anonymni-porody-versus-babyboxy-a-navaznost-zdravotni-a--429781> (cit. 21.6.2011))

¹⁷⁴ § 17 odst. 2 zákona č. 301/2000 Sb.: „Zápis dítěte nezjištěné totožnosti se do knihy narození provede podle výsledků šetření orgánů policie a zprávy lékaře obsahující sdělení o pohlaví a pravděpodobném datu narození dítěte. Výsledek šetření i zprávu lékaře předává matričnímu úřadu orgán policie, který šetření prováděl.”

anonymních porodů se ostře postavila Radvanová, považuje je za „*neuvěřitelný anachronismus, naprosto neodpovídající soudobému evropskému vývoji a trendům.*“¹⁷⁵

5.2. Utajené porody

Možnost do jisté míry utajit svou identitu nabízí v českém právním řádu institut tzv. porodu s možností utajení totožnosti matky. Hlavním účelem zavedení utajení totožnosti v souvislosti s porodem je podle důvodové zprávy zákona č. 422/2004 Sb., „o utajených porodech,“¹⁷⁶ snaha o snížení počtu umělých přerušení těhotenství, zabití novorozenců matkou, popř. porodů mimo zdravotnická zařízení s následným opuštěním dítěte matkou, jež pro dítě a jeho zdraví představují velké riziko. Matkám se nabízí právem regulovaná alternativa, jak bezpečně (tj. pod lékařskou péčí a odborným dohledem nad zdravím dítěte) přivést nechtěné dítě na svět a současně uchovat tento fakt v tajnosti. Otázkou však zůstává, zda zavedení institutu může podobným neblahým jevům vůbec zabránit, např. u vražd novorozenců matkami podle Hrušákové a Králíčkové „*jde obvykle o patologické chování matek, které ve většině případů nebudou schopny se dostavit k porodu do zdravotnického zařízení a požádat o utajení své totožnosti.*“¹⁷⁷

5.2.1. Právní úprava „utajených porodů“

Na základě výše uvedené novely zákona o zdraví lidu je třeba o utajení své identity v souvislosti s porodem písemně požádat. Právo na zvláštní ochranu osobních dat má matka, pokud splňuje podmínku trvalého pobytu na území ČR a je svobodná, popř. rozvedená, pokud jejímu bývalému manželů nespovídá první domněnka otcovství. Zdravotnický personál je pak vázán mlčenlivostí o osobních údajích ženy v případě, že

¹⁷⁵ RADVANOVÁ: Kdo jsou rodiče dítěte - jen zdánlivě jednoduchá otázka, Zdravotnictví a právo 5/98, str. 11

¹⁷⁶ Zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů nabyt účinnosti k 1.9.2004.

¹⁷⁷ HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ: Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? Právní rozhledy 2/2005

s nimi přijde do styku. Do knihy narození se zapisuje jen jméno a datum narození dítěte, bez jakýchkoliv údajů o jeho biologických rodičích.¹⁷⁸

Zdravotnické zařízení vede dokumentaci pouze v rozsahu nezbytném (tj. v rozsahu nutné péče poskytnuté v těhotenství a při porodu). Jméno a příjmení ženy je vedeno odděleně od této dokumentace spolu s písemnou žádostí o utajení totožnosti. Po skončení hospitalizace se veškerá dokumentace zapečetí a její otevření je možné pouze na základě soudního rozhodnutí.¹⁷⁹ Z dikce zákona není však zřejmé, z jakých důvodů smí být tajemství obálky prolomeno, ani kdo by měl být oprávněn k podání návrhu na její rozpečetění. Náleží vůbec právo odkrytí údaje o své genetické matce nezletilému dítěti. Není jasné, jaké by měly být ony důvody vedoucí k odtajnění totožnosti, aby je soud uznal závažnými, jak tuto závažnost definovat, zda by k odtajnění byl nezbytný souhlas matky a v neposlední řadě, jaké následky by samotné odhalení totožnosti matky mělo vyvolat.¹⁸⁰

Hrušáková a Králíčková upozorňují na další problémy právní úpravy utajovaného porodu. Vypichují porušování celé řady mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána, včetně Úmluvy o právech dítěte a jejího článku 7, který mne pro účely mé práce zajímá především.¹⁸¹ Kritizují vytvoření jakési konstrukce „umělého nalezení“, dítěte, u něhož se neopodstatněně předpokládá, že bude rychle osvojeno, k čemuž v praxi často nedochází, ať už kvůli jeho etnické příslušnosti, zdravotnímu postižení nebo též právě kvůli nedostatku údajů o jeho původu, jenž může případné osvojitele odrazovat.

Je třeba si uvědomit, že, na rozdíl od anonymního porodu, u porodu s utajenou totožností matky je třeba vždy vést dokumentaci doplněnou o osobní údaje matky. Toto opatření má velký význam pro ochranu zdraví. Znalost anamnézy matky může výrazně pomoci v budoucnosti při případném propuknutí choroby dědičného charakteru u takto narozených dětí.¹⁸²

¹⁷⁸ § 14 zákona 301/2000 Sb., o matrikách

¹⁷⁹ Postup dle § 6 b odst. 20 zákona č. 20/1966 Sb., o zdraví lidu

¹⁸⁰ Více viz HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ: Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? Právní rozhledy 2/2005

¹⁸¹ Jedná se o porušování práva na registraci těsně po narození a práva znát své rodiče.

¹⁸² HRABÁK: Utajený porod jako institut zdravotnického práva, Zdravotnictví a právo 10/2004, str.13

5.2.2. Účinky narození v režimu „utajeného porodu“

Bez ohledu na utajení totožnosti matky, v souladu se zákonem o rodině¹⁸³ se biologická matka stává samotnou objektivní skutečností porodu též právně matkou dítěte a spolu s nabytou rodičovskou zodpovědností jeho zákonnou zástupkyní (pokud neuvažujeme možnost, že by sama byla nezletilá, popř. omezená ve způsobilosti k právním úkonům). Náš právní řád nepovoluje vzdát se rodičovských práv, zřici se svého dítěte a jednostranným úkonem tak ukončit vzniklý rodinně-právní vztah.¹⁸⁴ Až teprve v důsledku pravomocného rozhodnutí soudu o osvojení dítěte dojde k zániku právního vztahu biologické matky k dítěti.

V případě utajených porodů lze z tohoto důvodu nastínit řadu praktických problémů. Odložením dítěte ve zdravotnickém zařízení matka o svá rodičovská práva nepřichází. Znamená to například tedy, že matka má postavení účastníka v každém soudním řízení ve věci péče o její nezletilé dítě, neboť spadá do okruhu účastníků nesporného řízení podle § 94 odst. 1 OSŘ¹⁸⁵. Aby však mohla vystupovat jako účastník řízení, je třeba, aby pro účely řízení byla odtajněna její totožnost. Soud musí proto zřejmě vydat rozhodnutí o rozpečetění zdravotnické dokumentace,¹⁸⁶ na čemž matka jistě nemá valný zájem. Problém nastává i v případě, že vznikne potřeba souhlasu zákonného zástupce se zdravotním zákrokem v případě nepříznivého zdravotního stavu dítěte. Mají být v tomto případě utajené informace odtajněny automaticky?¹⁸⁷ Má se snad v naléhavém případě čekat na rozhodnutí soudu? Navíc matka zpravidla o dítě nejvíce zájem, je sice jeho zákonnou zástupkyní, ale dítěti osoba, která by skutečně byla připravena vykonávat úlohu zákonného zástupce, schází. Nelze mu ani ustanovit poručníka dle § 78 ZoR¹⁸⁸, neboť nejsou splněny podmínky v zákonném ustanovení uvedené. Dítě fakticky i právně mámu má. (Teprve když soud zbaví matku rodičovské

¹⁸³ Znění § 50a zákona č. 94/1963 Sb., o rodině: *Matkou dítěte je žena, která dítě porodila.*

¹⁸⁴ K tomu srov. KRÁLÍČKOVÁ: *Kauza tzv. právně volné dítě. Právní rozhledy 2/2004, str. 52 a násl.*

¹⁸⁵ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

¹⁸⁶ Více: NOVOTNÁ, HOVORKA: *Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu, Právo a rodina 6/2009 (dostupné též z WWW: http://www.mesto-most.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=9959&id=7277&p1=1159)*

¹⁸⁷ LUKÉŠOVÁ, NEDUCHALOVÁ: *Chcete mě?* In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan (ed.): *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*, Praha, Aspi - Wolters Kluwer, 2009, str. 296

¹⁸⁸ Znění § 78 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině: *„Jestliže rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, ustanoví soud dítěti poručníka, který bude nezletilého vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů.“*

zodpovědnosti na základě § 44 odst. 3 ZoR,¹⁸⁹ může být dítěti ustanoven poručník, jenž bude jeho zákonným zástupcem.)

5.2.3. Utajené porody a právo dítěte znát svůj genetický původ

Zákonná úprava institutu utajeného porodu obsahuje řadu mezer a nejasností. Poukazuje se, že utajením údajů o totožnosti matky je porušováno jedno ze základních práv dítěte, a to právo znát své rodiče. Střetává se s právem matky na ochranu svého soukromí, přičemž zákon tento střet řeší do značné míry ve prospěch zájmů matky. Navíc Úmluvou je dětem přiznáno právo znát nejen svou matku, ale oba své rodiče. Utajený porod však značně ztěžuje nebo zcela znemožňuje také zjištění totožnosti otce dítěte. „*Je možné tento fakt obhájit ve světle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, který smluvní státy zavazuje k tomu, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, včetně činnosti zákonodárné?*“¹⁹⁰

5.3. Diskrétní porody

Šikovným kompromisem se mi jeví možnost tzv. diskrétních porodů, jež je otevřena, na rozdíl od institutu utajených porodů, i vdaným ženám. Diskrétní porody nejsou nijak zvláště právně upraveny, nejedná se totiž prakticky o nic jiného než o porod ve zdravotnickém zařízení vzdáleném od bydliště matky. V porodnici je novorozenec na základě předchozí žádosti matky ponechán a po šesti týdnech může být předán do náhradní rodinné péče.¹⁹¹ Dokumentace o porodu je totožná s obvyklým porodem, nedochází k utajení. Dítě je sice zapsáno do matriky v místě svého narození, ale do rodného listu se ohledně jeho rodičů zapisují veškeré požadované údaje. Dítě takto nepřichází o svou minulost a biologické kořeny.

„Anonymita“ rodičky spočívá ve vzdálenosti, která ženě dodává potřebný pocit soukromí, a v ujištění personálu, že nikomu nesdělí její data. Zdravotnická zařízení

¹⁸⁹ Znění § 44 odst. 3 ZoR: „Zneužívá-li rodič svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává, soud jej rodičovské zodpovědnosti zbaví.“

¹⁹⁰ NOVOTNÁ, HOVORKA: Úprava výchovy dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu, Právo a rodina 6/2009

¹⁹¹ KÜMMEL, JANKŮ: Legální anonymní odložení novorozence - současné možnosti v ČR, Praktická gynekologie 11/2007, str. 175, dostupné též z: http://www.praktickagynekologie.cz/pdf/pg_07_04_06.pdf (cit. 21.6.2011)

přítom spolupracují se zařízeními ústavními, jako například Krajský dětský domov pro děti do 3 let v Aši¹⁹², kde může matka zažádat o ubytování před porodem, je jí poskytnuta strava, odborný dohled nad průběhem těhotenství, převoz k samotnému porodu do nejbližšího zdravotnického zařízení. Dle internetových stránek uvedeného zařízení je s matkou sepsána podrobná anamnéza zdravotní i sociální. Je jí nabídnuta poradenská činnost, rozebírá se její složitá situace, zjišťují se důvody, které ji vedly k rozhodnutí. Získá se řada důležitých a žádoucích informací (jako např. inteligence matky, vzhled matky i biologického otce dítěte, vzdělání rodičů, sociální situace rodiny apod.), jež pak mohou být podány případným osvojitelům a které tolik chybí v případech jiných, více anonymních možnostech, jež české právo matkám nabízí.

Lukešová namítá, že některé matky od diskrétního porodu odrazuje skutečnost, že narozené dítě je hlášeno k trvalému pobytu v místě trvalého pobytu své mámy, což snižuje anonymitu a utajení celé záležitosti. Zajdu-li do podrobností, zmiňují například obavy, že si matčino okolí povšimne zvacího dopisu na „vítání občánků.“¹⁹³ Jí navrhované řešení, tedy přehlášení trvalého pobytu matky do místa, kde plánuje diskrétně porodit, postrádá však, dle mého názoru, smysl. Lze si jen těžko představit, že matka, která se bojí, že její okolí zaregistruje obyčejnou obálku, bude podstupovat přehlášení trvalého pobytu se vším, co je s tím spojeno (např. vydání nového občanského průkazu) s klidným vědomím, že její jednání zůstane nepovšimnuto.

5.4. Dílčí závěr

To, že anonymní, příp. utajené porody více či méně kolidují s právem znát svůj původ, je zřejmé. Otázkou je, zdali právní řád a v neposlední řadě i morální cítění společnosti dává matce, která nestojí o své dítě a není připravena se o něj postarat, jinou možnost, než právě svůj porod utajit. Tedy v případě, kdy matka z různých důvodů nezvolí „řešení“ formou interrupce¹⁹⁴. (Slovo řešení dávám záměrně do uvozovek, neboť cítím potřebu zdůraznit, že umělé přerušování těhotenství nepovažuji za správný

¹⁹² Více informací, včetně zajímavých statistik na webových stránkách: http://www.dd-karlovarsky.cz/utajene_porody.html

¹⁹³ LUKEŠOVÁ, NEDUCHALOVÁ: Chcete mě, str. 298

¹⁹⁴ U nás interrupce upraveny v zákonem č. 66/1986 Sb., o umělém přerušování těhotenství, a v prováděcí vyhlášce MZ ČR č. 75/1986 Sb.

únik z načrtnuté, pro matku subjektivně sebevíc bezvýchodné situace. Věřím, že existují více zodpovědná východiska, která by právo mělo reflektovat a navádět k nim.).

Pozoruhodný a diskutabilní je postřeh, že „*společenská akceptace interrupce je u nás mnohem větší než „vzdání se“ dítěte, které matka donosí a předá někomu do péče. Žena, která se rozhodla pro interrupci, není nikterak společensky limitována, zatímco ta, která dítě donosí, ač o něj nechce pečovat a ponechá ho v péči někoho jiného, je mnohdy prohlášena za krkavčí matku a okolím odsuzována. Snaží se proto těhotenství skrýt a porod utajit.*“¹⁹⁵

Přitom odhodlání dítě donosit a dát mu šanci, ač v jiné rodině, v sobě skrývá daleko větší porci zodpovědnosti a lidského uvědomění a takové matce by se měla poskytovat opora a porozumění.

Na začátku kapitoly jsem uvedla Francii jakožto ukázkovou zemi s vyvinutou tradicí anonymních porodů. Zdaleka se však nejedná o evropský trend. V evropském měřítku je nastíněné francouzské pojetí spíše výjimečné. Například tomu není tak dávno, co ve Španělsku bylo ženám umožněno a státem tolerováno utajit svůj porod. Dítěti matriční úředník vyplnil do knihy narození v kolonce „matka“ údaj: „*desconocida*“ (neznámá). Byla zakotvena též povinnost mlčenlivosti zdravotního personálu, jenž nemohl proti vůli matky poskytovat žádné údaje o její osobě. Španělský ústavní soud však v září 1999 prohlásil tuto praxi za protiústavní. Skrývání identity matky přestalo být ve Španělsku možné. Nic na tom nezměnilo ani výše načrtnuté rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci „*Odièvre vs. Francie*“, které utajení totožnosti matky označilo za praxi, jež je v souladu s Evropskou úmluvou.

Španělský přístup však nabádá k zamyšlení ještě z jiného úhlu pohledu. Zatímco utajený porod je zde považován za protiústavní, potrat je zcela legální záležitostí.¹⁹⁶ Arechederra zmiňuje jakési právem načrtnutém chování, které je matce vnucováno. Je

¹⁹⁵ LUKEŠOVÁ, NEDUCHALOVÁ: Chcete mě, str. 296

¹⁹⁶ ARECHEDERRA, No lo abandone, mátelo (V překladu: Neopouštěj dítě, zabij ho) (dostupné online z <http://www.unav.es/noticias/opinion/op131009.html> (cit. 21.6.2011))

dána přednost „zabití“¹⁹⁷ dítěte, před jeho „opuštěním,“ tedy vložení do rukou veřejného orgánu. Cítím však, že by tomu správněji mělo být zcela obráceně.

¹⁹⁷ Jedná se o termín zvolený autorem článku. Uvědomuji si, že nejde v pravém slova smyslu o zabití, ale náplní mé práce není zabývat se eticko-právním hodnocením potratu jako takového.

Kapitola 6: Baby Boxy

Aktuálním a hojně diskutovaným tématem je praxe odkládání dětí do baby boxů - schránek k tomu speciálně zřízených, která se, ač stále bez právního podkladu, uchytla i v České republice zřejmě po vzoru německých „Babyklappen,“ jejichž činnost v SRN započala již roku 1999.¹⁹⁸

6.1. Historický exkurz

Nejedná se o novodobá zařízení. Již ve středověku mohly matky odkládat novorozence, o které se nemohly postarat, ke klášterům či nemocnicím a tím se definitivně zbavovaly svého rodičovství. (Již v 5. století byly u kostelů položeny mramorové mísy, do kterých matky své novorozence odkládaly.¹⁹⁹ Uvádí se, že historicky první schránka pro odložené děti pak vznikla při nemocnici Sv. Ducha v Římě roku 1198²⁰⁰. Jejich další rozšíření bylo potom velmi rychlé.)

Od poloviny 19. století byly pro tyto účely zřizovány nalezince, ve kterých matky mohly opět bez postihu nechtěné děti zanechat.²⁰¹ Největší rozvoj zaznamenaly schránky ve Francii, jež proslula svou benevolentností i v oblasti anonymních porodů.²⁰²

Hlavním smyslem těchto schránek bylo pomoci ženám, které se ocitly v nešťastné životní situaci. Zůstaly s nechtěným dítětem jakožto břemenem, kterého se potřebují zbavit, neboť jen tak se jim podaří vyhnout společenskému odsouzení, difamacii, mnohdy i přísnému trestu. Tento argument pro zachování baby schránek víceméně přetrvává dodnes. Doba však značně pokročila a je zřejmé, že v současnosti má žena daleko víc možností, jak řešit nechtěné narození dítěte, a to možností

¹⁹⁸ HERMANOVÁ: Právní aspekty problematiky anonymního odkládání dětí a anonymních porodů ve Spolkové republice Německo a některých dalších zemích, Justiční praxe 6/2002

¹⁹⁹ Více o historii odkládání dětí na: <http://www.babybox.cz/?p=problematika> nebo MITLÖHNER: Baby box – méně idealizmu a více reality, Sborník z kongresu Pardubice, 2007, dostupné též z WWW: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocianku=2008043004> (cit. 21.6.2011)

²⁰⁰ NOVOTNÁ, HOVORKA: Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu, Právo a rodina 5/2009, str. 1

²⁰¹ ZEMAN: Rizika nemedicínských experimentů zdravotnických zařízení, Zdravotnictví a právo 10/2005, str. 3

²⁰² Code Civil ukládal povinnost zřizování schránek v každém departmentu. Děti v něm uložené byly považovány za děti státní.

zákonných, které budou pro dítě šetrnější a budou více odrážet jeho práva a oprávněné zájmy.²⁰³ V našem kulturním prostředí přece žena již dávno nemusí odkládat své dítě vzešlé z nemanželského lože, aby se vyhnula veřejné pohaně. Na matky samoživitelky myslí sociální systém svou státní podporou či dávkami sociální pomoci.

6.2. Jak boxy fungují

Jedná se o schránku umístěvanou většinou přímo na zdravotnickém zařízení, ale i na jiném objektu. (Provoz prvního baby boxu umístěného mimo zdravotnické zařízení byl zahájen začátkem března 2010 na radnici Prahy 2.²⁰⁴) Uvnitř je vyhřívána postýlka a prostředí připomínající inkubátor, jež dítěti po potřebnou dobu poskytuje bezpečné útočiště. Čidla zabudovaná uvnitř baby boxu zaznamenají přítomnost dítěte, teplota uvnitř se zvýší na vhodných 37 stupňů Celsia. Zaktivizované senzory urychleně přivolají lékaře, který dítěti bezodkladně poskytne potřebnou zdravotní péči. Matka má mezitím čas nepozorovaně zmizet a zachovat tak svou anonymitu. Zdravotnické zařízení má povinnost neprodleně informovat orgán sociálně právní ochrany dětí.

6.3. Situace v ČR

V České republice je provozování schránek zaštitěno od roku 2005 Nadačním fondem pro odložené děti Statim. K červnu 2011 evidujeme zřízení 44 baby boxů. Bylo do nich celkem odloženo 50 dětí.²⁰⁵ 1. června 2011, v den 6. výročí zřízení první schránky u nás, byl zřízen zatím poslední baby box, tentokrát v Trutnově.

Schránky pro odložené děti tedy fungují a je jich čím dál tím více. Zatímco zakladatel projektu „Baby Box - STATIM“ Ludvík Hess má velké plány a chce postupem času schránek otevřít celkem sedmdesát,²⁰⁶ náš právní řád zatím prudký nárůst jejich počtu a oblíbenost ze strany veřejnosti i médií ignoruje a nad možnými negativy přivírá oči.

²⁰³ Naskýtá se možnost osvojení, pěstounské péče, porod v režimu utajené totožnosti matky.

²⁰⁴ http://www.praha2.cz/14667_Babybox-byl-instalovan-na-budovu-radnice (21.6.2011)

²⁰⁵ stav k 21.6. <http://www.babybox.cz/?p=uvodni-stranka> (21.6.2011)

²⁰⁶ SMÍTALOVÁ: Už nejsem tvá matka, Instinkt 16/10, dostupné též z: http://instinkt.tyden.cz/rubriky/tema/uz-nejsem-tva-matka_25140.html (cit. 21.6.2011)

Neexistuje právní úprava odložení dítěte do baby boxu. Pouze mlčky byla praxe přijata Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR vypracováním Metodického pokynu z března 2006 pro orgány sociálně právní ochrany dětí, kterým stanoví jejich postup v případě dětí odložených do baby boxů. Cílem tohoto pokynu je zajistit, aby mohlo být odložené dítě co nejrychleji přijato do nové náhradní rodiny, popřípadě vráceno do rodiny původní. Pokud je totiž jeho totožnost známa, je orgán sociálně-právní ochrany dětí vždy nejdřív povinen zkontaktovat rodiče a zkontaktovat a pokusit se s nimi vyřešit (pokud možno jinak než odložením dítěte) jejich nepříznivou životní situaci. Případně se pokusí sehnat souhlas obou rodičů s osvojením, který proces nalezení náhradní rodiny pro odložené dítě výrazně urychlí.²⁰⁷

Předáním dítěte do baby boxu totiž automaticky nezanikají práva a povinnosti biologické matky k tomuto dítěti. Náš právní řád neumožňuje takovéto vzdání se dítěte a svých práv a závazků vůči němu. Dítě je rovnoprávným subjektem právního vztahu rodiče a dítěte, nikoliv pouhým objektem výkonu rodičovských práv a povinností. Nelze s ním nikterak „nakládat.“²⁰⁸ Práva a povinnosti vyplývající ze statusu rodičovské zodpovědnosti, jsou právy absolutními, s kterými není možno disponovat. Nemáme žádný institut nalezeného dítěte, či dítěte právně volného, který by zakotvil výjimky.²⁰⁹ Dítě fakticky matku má, ta zas má rodičovskou zodpovědnost a souhlas k osvojení může tedy dát až po šesti týdnech od porodu.

6.4. Vyloučení trestněprávní odpovědnosti

Tím, že je dítě odloženo na konkrétním místě k tomu určeném a vhodně uzpůsobeném, je vyloučena trestněprávní odpovědnost osoby, která ho na daném místě zanechá. Skutkovou podstatu opuštění dítěte nebo svěřené osoby naplní totiž pouze ten, kdo opuštěním vystaví dítě nebezpečí smrti nebo ublížení na zdraví, k čemuž v monitorovaných schránkách nedochází.²¹⁰

²⁰⁷ Metodický pokyn je v plném znění uveden na internetových stránkách MPSV ČR, dostupný z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2583/160306b.pdf> (cit. 21.6.2011)

²⁰⁸ RADVANOVA: Právní ochrana dětí - její pozitiva a meze, str. 574

²⁰⁹ v podrobnostech k problematice tzv. právně volného dítěte odkazují na článek KRÁLÍČKOVÉ: Kauza tzv. právně volné dítě, Právní rozhledy 2/2004

²¹⁰ Srovnat s § 195 TZ

Jak jednoduše může tedy matka dítě ponechat svému osudu. Bez sankce, bez právního podkladu. Nechci uvedenou činnost rovnou kategoricky odsoudit. Pouze cítím, že nelze v daném případě říct, že by bylo jednoznačně postupováno v nejlepším zájmu dítěte tak, jak nabádá Úmluva ve svém čl. 3 odst. 1. Troufám si tvrdit, že zájem dítěte je zde po zvážení všech pro a proti jen sotva tím nejpřednějším hlediskem.²¹¹

6.5. Argumenty pro a proti zavedení dětských schránek

Jakožto hlavní argument na podporu existence baby boxů je vždy zmiňována garance práva dítěte na život, zabránění odkládání novorozenců na méně vhodná místa a jejich případných vražd. Pravdou ovšem je, že dosud nebylo prokázáno, že by zřízení baby boxů mělo nějaký pozitivní či vůbec nějaký vliv na počet novorozenců zavražděných po porodu matkou.²¹² Zuklínová se na věc dívá skepticky. Vychází z předpokladu, že žena, která dítě po porodu zavraždí, jedná většinou v silném psychickém rozrušení, v afektu, vidí pouze bezvýchodnost své situace a lze si jen těžko představit, že bude jednat racionálně a dítě do schránky spořádaně donese.²¹³ Dokonce i sám Hess přiznává, že zřízení baby boxů vliv na počet vražd novorozenců matkou nemělo. „*Maminky, které se rozhodnou pro babybox, mají pocit, že se o dítě nemohou postarat, ale zároveň ho nechtějí ohrozit na životě.*“²¹⁴ Týkají se tedy spíše matek, které by dítě ve zkratu odložily na nějaké místo, kde by bez pomoci mělo jen pramalou šanci na přežití.

Před zřízením babyboxů v ČR			Po jejich zřízení:		
ROK	Trestný čin zabití novorozence	Trestný čin opuštění dítěte	ROK	Trestný čin zabití novorozence	Trestný čin opuštění dítěte
2000	5	10	2006	2	14
2001	1	20	2007	0	16
2002	1	16	2008	1	13
2003	3	9	2009	1	11
2004	0	14	2010	1	15
2005	0	14	2011 (k 30.4.)	0	0

²¹¹ Srov. čl. 3 odst. 1 Úmluvy: „Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnymi orgány.“

²¹² K doložení uvedeného příkládám přehlednou tabulku. Je vypracována ze statistik kriminality Policie ČR, které jsou dostupné online z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/statistiky/archiv.html>

²¹³ Obdobně se vyjadřuje i MUDr. František Schneiberg

²¹⁴ SMÍTALOVÁ: Už nejsem tvá matka, Instinkt 16/10

Dalším často uváděným pozitivem je umožnění dětem, o které vlastní rodič nestojí, dostat se rychle do náhradní rodiny.²¹⁵ K umístění dítěte do náhradní rodiny se ovšem matce nabízí i jiné právní alternativy, pro dítě často příznivější. Není zcela pravdou, že se anonymně odložené děti rychleji dostanou do náhradní rodinné péče, jak prohlašují zastánci dětských schránek. Dle některých autorů je tomu právě naopak.²¹⁶ Dítěti je třeba soudně ustanovit opatrovníka a vyčkat marného uplynutí dvouměsíční lhůty, ve které biologičtí rodiče neprojeví o dítě zájem.²¹⁷

Odpůrci baby boxů upozorňují na četná úskalí a slepé uličky, které praxe odkládání dětí skýtá. Zajímavě protiargumenty shrnuje Novotná s Hovorkou. Podle nich jde o krok zpět v péči o nechtěné děti, tedy jakési „středověké řešení v 21. století.“ Namísto toho, aby se stát snažil vytvářet podmínky pro to, aby se rodiče svých dětí nezbavovaly, mlčky podporuje praxi, kdy rodiče pouze zprošťuje odpovědnosti na úkor dítěte. Vytváří se jedinci bez vlastní identity, bez vědomí o rodinné či sociální anamnéze, lidé bez historie. V neposlední řadě je upíráno univerzální právo znát svůj původ, právo na péči vlastních rodičů, pokud je to jen možné. A tady to v mnoha případech možné je. Jen možnost odložit „problém“ bez jakýchkoliv sankcí, je lákavější.

Novotná s Hovorkou umiňují i další velmi vážné a těžko právně řešitelné situace, které mohou během využívání baby schránek nastat a jejichž řešení bude tvrdým oříškem. Například není vůbec jasné, kterak zabránit tomu, aby do schránky bylo odloženo dítě bez vědomí jednoho z rodičů a především, jak řešit následné spory.²¹⁸ Je-li totiž smyslem baby boxu předat odložené dítě co nejrychleji do náhradní rodiny, je dost dobře možné, že se „neinformovaný“ biologický rodič o dítě přihlásí z nejrůznějších důvodů až po jeho osvojení. Nelze také zajistit, aby do baby boxu nemohlo být odloženo dítě unesené. Není jisté, zda nelze odkládání dětí zneužít k nedovoleným manipulacím.

²¹⁵ Více například v článku Adély ČTVRTEČKOVÉ v Hospodářských novinách z 9.9.2005, přístupné z: <http://hn.ihned.cz/c1-16795920-babyboxy-mohou-urychlit-adopci-ale-s-rizikem>

²¹⁶ LUKEŠOVÁ, NEDUCHALOVÁ: Chcete mě?

²¹⁷ Srovnat § 68 odst. 1 písm. b) ZoR

²¹⁸ Jeden příklad z praxe za všechny - zpráva ze dne 10.3.2010 na zpravy.idnes.cz, otec odložil dítě do baby boxu, nezvládl hlídání, dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/dite-odlozene-otcem-do-babyboxu-normalni-to-neni-trestne-taky-ne-p8w-/domaci.asp?c=A100310_115751_domaci_ban

Lukešová s Neduchalovou a stejně tak Schneiberg upozorňují na mylný předpoklad, že všichni děti budou osvojeny. Jedním z aspektů, které mohou být pro případné osvojitele rozhodující a v tomto případě tedy odrazující je nedostatek informací, které o odloženém dítěti mají, informací o jeho zdravotním stavu, prenatální péči, porodu, sociálním prostředí. V řízení o osvojení je snaha nalézt co sociálně nejpodobnější náhradní rodinu.²¹⁹ Velkou roli hraje strach, osvojitelé si uvědomují, že do dětských schránek dítě přichází většinou z velmi nuzných a neutěšených podmínek, které jsou způsobily podepsat se na zdravotním stavu dítěte. Přibývá dětí matek závislých na návykových látkách. Obvykle žádají co nejpřesnější vykreslení anamnézy, a tu jim v případě odloženého dítěte nelze poskytnout.²²⁰

Děti rodinu zpravidla nenaleznou, pokud se u nich například vyskytne zdravotní vada či postižení. Nelze zabránit tomu, aby do baby boxu bylo vloženo dítě nemocné či postižené, či dokonce, aby jeho postižení bylo tím jediným důvodem, proč se ve schráně ocitlo. Je zvrácené, aby účelem baby boxů bylo sloužit jako odkladiště „nepovedených“ dětí a jejich „zmizíkování“.²²¹

Schneiberg dále zmiňuje fenomén, kdy se matka umístěním dítěte do baby boxu pouze promyšleně snaží upozornit na svou sociální situaci a očekává, že s vydatnou pomocí médií se jí podaří na zveřejnění svého příběhu vydělat a získá tak pomoc od širokého okolí, i to lze vnímat jako zneužití a zneuctění záměru provozovatele schránek.

6.6. Právo znát svůj původ a děti z baby boxu

Není mým cílem v této práci dále rozebírat jednotlivé sporné a kritizované aspekty dětských schránek, obhajovat je či hledat řešení. Budu se držet tématu a zaměřím se především na fakt, že umístěním do baby boxu dítě ztrácí svou biologickou rodinu a s tím i možnost své genetické kořeny jednou poznat a odhalit svou vrozenou identitu. V souvislosti s právem dítěte znát svůj genetický původ se otevírá otázka, nakolik, a zda-li vůbec, jsou dětské schránky s jeho respektováním a realizací slučitelné. Dle Elischer: „*Praxe baby-boxů v ČR toto právo pohřbívá jednou provždy. (...) Dítě*

²¹⁹ KÜMMEL, JANKŮ: Legální anonymní odložení novorozence - současné možnosti v ČR, Praktická gynekologie 11/2007, str. 175

²²⁰ SCHNEIBERG: Babyboxy – pomoc dítěti nebo past, Zdravotnictví a právo 6/2009, str. 7

²²¹ LUKEŠOVÁ, NEDUCHALOVÁ: Chcete mě? str. 301

odložené do baby boxu je bez dalšího nastaveným mechanismem zbaveno práva na informaci o svém původu. Ustanovení Úmluvy o právech dítěte se ve světle praxe stává bohužel mrtvou literou.“²²²

Opět je zde zřetelný střet práv, při kterých by měl být brán zřetel hlavně na blaho dítěte. Porovnání práva dítěte na život a práva na znalost jeho genetického původu, zaručených Úmluvou, může vypadat jednoznačně, ale je třeba si uvědomit, že, jak už jsem psala výše, není jisté, do jaké míry právě zřízení baby boxů zasáhlo do počtu dětí, které tragicky každoročně zahynou vinou vlastních matek, ať už vraždou či odložením v nevhodných, životu neslučitelných podmínkách. Proti těmto právům stojí navíc právo matky na soukromí. Zuklínová je přesvědčena, že právo na ochranu svého soukromí, může být matce přiznáno pouze ve vztahu k veřejnosti, nezahrnuje však v žádném případě právo utajit svou totožnost před vlastním dítětem.²²³

Známý odpůrce Babyboxů, dětský lékař František Schneiberg potvrzuje, že baby boxy vytváří osoby bez anamnézy, bez minulosti, bez identity a kořenů, je přesvědčen, že uvedený nedostatek se negativně projeví na vývoji dítěte a toto své přesvědčení opírá o zahraniční zkušenosti a výzkumy.²²⁴

6.7. Nedostatek zákonného podkladu

Dětské schránky nemají zákonný podklad. Přitom Zuklínová ve své stati,²²⁵ již vydala v roce, kdy u nás bylo s jejich zaváděním teprve započato, upozorňuje, že fungování baby boxů není záležitostí soukromého práva a tedy věci pohybující se ve sféře autonomie vůle. Jde o sociálně-právní ochranu dětí, kterou může provozovat pouze stát na základě zákona o sociálně-právní ochraně dětí.²²⁶ Tedy má-li být provoz baby boxu zákonný, musí být zřizovatel a provozovatel dětské schránky osobou pověřenou výkonem sociálně-právní ochrany dětí, což za současného stavu samozřejmě

²²² ELISCHER: Porod na zapřenou ve Francii: Oblíbený přestože kontroverzní – několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ, str. 21

²²³ ZUKLÍNOVÁ: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby schránek, Právní rozhledy 7/2005, dostupné též z WWW: http://www.ippravnik.cz/cz/clanky/obcanske-pravo/art_3773/nekolik-poznamek-k-pravnim-otazkam-okolo-tzv-baby-schranek.aspx (cit. 21.6.2011)

²²⁴ SCHNEIBERG: Babyboxy – pomoc dítěti nebo past, Zdravotnictví a právo 6/2009, str. 6

²²⁵ ZUKLÍNOVÁ: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby schránek, Právní rozhledy 7/2005

²²⁶ zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

není. Přesto se baby boxům v současnosti daří, jejich provoz je ze strany státu přehlížen a pouze mlčky tolerován, o to větší pozornost jim věnují médi a masové komunikační prostředky, jež slepě vyzdvihují jejich přínos.

Provozovatelé baby boxů rádi odvozují legitimitu své činnosti z posudku Ústavu státu a práva Akademie věd ČR vypracovaného JUDr. Zachariášem v lednu 2005. Tento posudek schválil činnost STATIMu, a označil ji za uskutečňovanou jednoznačně „ku prospěchu dítěte.“ Zároveň se vyslovil, že se jedná o aktivitu občanskou, nikoliv sociálně-právní ochranu dětí a s odvoláním na zásadu legální licence odmítl nutnost zvláštní zákonné úpravy k legálnímu provozování baby schránek. Otázkou však je, do jaké míry může být takový posudek výmluvný, jaká je jeho vypovídací hodnota. Už jen vzhledem k tomu, že se na jeho vzniku nepodílel žádný odborník z oblasti rodinného práva. Nabízí se úvaha, že podobný posudek si může nechat vypracovat téměř kdokoliv na cokoliv a jeho legislativní váha je téměř nulová.²²⁷

6.8. Baby boxy ve veřejné debatě

Vzhledem k výše uvedenému je zřejmé, že v souvislosti s baby boxy se otvírá velký prostor pro diskuzi a důkladné zvážení všech stránek, které s sebou jednotlivé načrtnuté kritické náhledy přináší. Jedná se veskrze o otázky palčivé, které by si zasloužily zvýšenou pozornost odborné i laické veřejnosti, aby poněkud ochladily, dle mého názoru, přehnaně optimistický náhled na možnost anonymního odložení dítěte, jež nám baby box skýtá.

K problematice baby boxů se vyjádřili zástupci odborné veřejnosti na kolokviu svolaném na úrovni vládní v srpnu 2010 zmocněncem pro lidská práva z iniciativy Výboru pro práva dítěte.²²⁸ Experti, kteří vesměs vyjadřovali své výhrady vůči dětským schránkám, upozornili na výše zmíněné etické a právní konflikty vzniklé v jejich souvislosti. Zároveň si však uvědomují, že toto porušování práv dětí se děje v dobrém úmyslu záchrany jejich života.

²²⁷ Jedná se o stanovisko Ústavu státu a práva Akademie věd České republiky Čj. 10/05/ST, v plném znění v příloze diplomové práce Ivany MARTOCHOVÉ „MATER INCERTA: Problematika anonymního odkládání dětí a porodů s utajenou identitou matky“ na stranách 78-79; dostupné online z: http://is.muni.cz/th/108972/pravf_m/DP.pdf (cit. 21.6.2011)

²²⁸ Zápis z kolokvia lze nalézt na internetových stránkách Vlády ČR v připojených dokumentech přístupných z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/uvod-55932/> (cit. 21.6.2011)

Debata měla „nalézt vyváženost mezi reálnou objednávkou veřejnosti a lidskoprávní rovinou, která jejich existenci (existenci baby boxů) zpochybňuje“.²²⁹ Odborníci dospěli k názoru, že za současného stavu a podpory veřejnosti nelze Baby boxy zrušit. Východiskem může být provést veřejnou osvětu o alternativách, které se matkám nabízí, neboť nekritické ohlasy veřejnosti mohou částečně plynout z její neinformovanosti. Taktéž by mělo být určitým způsobem vyplněno právní vakuum a tím zvýšena ochrana dítěte.

K neutuchajícím negativním stanoviskům se opakovaně vyjadřují příznivci baby boxů, jejichž pohled nemohu nechat nepovšimnut. Vnímají, že dítě takto přichází o právo znát svůj původ, uznávají jeho význam, předesílají ovšem, že baby boxy neslouží k tomu, aby tento nežádoucí stav vytvářely, slouží účelu zcela jinému, a to záchraně života dítěte. „Pro dítě, které zemře v popelnici, není zásadní otázkou, zda bude znát svůj biologický původ, ale zda bude žít.“ Nesouhlasí ani s tvrzením, že zájem dítěte je odsunut do pozadí, že je dítě ponižováno a degradováno. „Snaha o jeho záchranu, o záchranu jeho života, žádné snížení jeho lidské důstojnosti nepřináší. Byla by snad jeho důstojnost lépe chráněna v parku pod lavičkou, ve sněhové závěži nebo v popelnici?“²³⁰

6.9. Fond ohrožených dětí (FOD)

Krátkou zmínku na závěr kapitoly si zaslouží Fond ohrožených dětí, občanské sdružení na pomoc týraným, zanedbávaným, zneužívaným, opuštěným nebo jinak sociálně ohroženým dětem. V rámci své činnosti již od roku 2001 poskytuje službu anonymního převzetí novorozence, čímž do jisté míry, alespoň časově, předstihl svým obdobným záměrem provozovatele baby boxů. Matky pod garancí anonymity kontaktují fond a dítě na domluvené místě a schůzce předají. Je tím umožněno předat spolu s dítětem také krátkou sociální a zdravotní anamnézu dítěte, jíž budoucí osvojitelé jistě uvítají.²³¹

²²⁹ Citováno vyjádření z internetových stránek Vlády ČR (<http://www.vlada.cz/cz/ppov/zmocnenec-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/k-babyboxum-75498/> (21.6.2011))

²³⁰ Obě citace jsou doslovně převzaty z vyjádření JUDr. Hany Nové z 22.1.2011, publikovaného na internetových stránkách www.babybox.cz (cit. 21.6.2011)

²³¹ Podrobnější informace o této činnosti fondu, včetně vylíčení konkrétních případů odložených dětí a jejich osudů odkazují na internetové stránky FOD <http://www.fod.cz/> (21.6.2011)

6.10. Dílčí závěr

Zavedení baby boxu s sebou obecně nese řadu právních i společenských rizik, která se mohou obrátit proti všem zúčastněným stranám, a především proti zdravotnímu zařízení, které schránku provozuje.²³² Zákodárce by měl dle mého názoru urychleně změnit svůj laxní přístup a iniciovat kroky, které by směřovaly k právnímu zachycení a přesnému vymezení vztahů vznikajících během celého procesu. Je třeba výslovně upravit postup zdravotnických zařízení, stanovit záruky především dítěti tak, aby byla jeho práva respektována a v nejširší možné míře realizována. Je nutné za všech okolností postupovat s ohledem na vysokou citlivost věci.

Dle Lukešové v současnosti „*dáváme lidem do ruky silnou zbraň, jak se zbavit svých potomků bez následků a rizik.*“ Tato cesta je sice jednoduchá, ale o to více nebezpečná pro dítě a pro společnost.²³³ I Zuklínová předpokládá možné zneužití baby schránek v podobě odložení dítěte, pokud se o ně matka jednoduše nechce starat, z důvodu psychické nezralosti, lenosti, pohodlnosti.

Nechtěné těhotenství staví ženu bezesporu do těžké, nervy drásající situace. Ze všeho nejvíce potřebuje pomoc ve formě opory fyzické i psychické. Mnohdy rozhoduje o životě dítěte jen krátký vnější podnět. Baby box mi přijde spíš jako rychlý únik, který žena sice v daném okamžiku uvítá, ale její situaci v globálním měřítku nevyřeší. Lehkostí provedení může nahrávat zbrklým rozhodnutím, které ve výsledku ublíží matce i dítěti. Na druhou stranu žena s nepříliš vyvinutým morálním cítěním může získat pocit, že odložení dítěte je šikovné východisko, a může fakt odložení dítěte přijmout jako normu vhodnou k následování i do budoucna.

Plně se ztotožňuji též s názorem Hermannové, že je neúnosné, aby jakákoliv žena, které se zrovna „nehodí“ vychovávat dítě, nebo se na to jednoduše „necítí“, měla možnost je *odložit* a „elegantně“ se tak zbavit svého břemene. Mělo by jít o ženy, které se skutečně nachází v těžké a bezvýchodné životní situaci.²³⁴ Toto by měla právní úprava případně reflektovat a stanovit přísné podmínky v zájmu veřejném, v zájmu

²³² Více o rizicích baby boxů odkazují na článek: ZEMAN: Rizika nemedicínských experimentů zdravotnických zařízení, Zdravotnictví a právo 10/2005

²³³ LUKEŠOVÁ, NEDUCHALOVÁ: Chcete mě?, str. 302

²³⁴ HERMANOVÁ: Právní aspekty anonymního odkládání dětí a anonymních porodů ve Spolkové republice Německo a některých dalších zemích, Justiční praxe 6/2002

matky, v zájmu dítěte. „Právní ochrana není dána tam, kde vůbec taková úprava daného postupu neexistuje a stejně jako určité jednání rodiče a jeho následky nejsou upraveny vůbec.“²³⁵

Domnívám se, že baby box jako takový je ve své původní ideji v pořádku a odráží nejlepší zájem dítěte, ovšem jen za předpokladu, že slouží skutečně svému proklamovanému účelu, tedy zabránění matkám v zoufalé, těžko řešitelné situaci, aby se děti zbavily a vystavily je tak ohrožení na životě a zdraví. Pak by mělo jejich provozování smysl a mělo by být podporováno státem i právním řádem. Neboť i záchrana jednoho dětského života by vyvažovala všechna zmíněná negativa.

Obávám se však vzhledem ke všemu výše uvedenému, že víc než řešení pro dítě je baby box často vítaným únikem pro matku, přímo ji vyzývá k nezodpovědnému jednání. Je tedy otázkou, zda by v případě neexistence dětských schránek volila cestu jinou, pro dítě šetrnější. Připouštím však, že v určitých případech může baby box být pro dítě jedinou možnou záchranou²³⁶. Bezpečné útočiště, které poskytuje, koriguje zoufalé rozhodnutí matky a pro tyto případy nejspíš stojí za to, jej zachovat. Nepřeceňovala bych však jejich význam, nejasala nad každou nově zřízenou schránou, neradovala se nad každým vloženým dítětem, jako tomu s oblibou dělají média. Nikdy nevíme, jestli odložené dítě bylo skutečně „zachráněno“ před pohromou větší, nebo zda si jen jeho matka, bráníc se zodpovědnosti, jednoduše (obrazně řečeno) čistila stůl.²³⁷

²³⁵ RADVANOVÁ: Právní ochrana dětí - její pozitiva i meze, str. 574

²³⁶ Odložení dítěte do baby boxu lze zřejmě jen ve zlomku případů vnímat jako rozmar. Dle vyjádření Hesse a předsedkyně FOD Vodičkové se takové matky často ocitají v situaci, kdy si skutečně neví rady a jsou připraveni se dítěte zbavit všemi, i nezákonnými prostředky - ženy drogově závislé, cizinky s ilegálním pobytem, ženy, které žijí s agresivním partnerem, před nímž těhotenství a následný porod tají, nezletilé matky, které se bojí reakce svých rodičů, atd.

²³⁷ Upozorňuji, že ve zprávě poskytnuté médiu o holčičce odložené v červnu 2011 (dostupná z: http://zpravy.idnes.cz/babybox-nejde-telefonovala-matka-novorozene-predala-sestram-p5e-/domaci.aspx?c=A110607_115851_ostrava-zpravy_jog (cit. 21.6.2011)) je matka dokonce vyzdvihována za „osobní statečnost.“ Což vzhledem k činu, který „dokázala“ (tedy zbavit se svého dítěte), není snad ani úsměvné.

Kapitola 7: Úvahy de lege ferenda

Právo dítěte znát svůj původ může být v reálném životě spolehlivě uplatňováno pouze tehdy, když právní řád nebude cíleně bránit jeho naplnění. Možností je též stanovit určitou povinnost odhalit dítěti tuto pravdu. Z výše předchozího lze soudit, že stát nedostává svým závazkům stanoveným Úmluvou a nechrání dostatečně subjektivní přirozené právo dítěte stanovené v jejím čl. 7 odst. 1. Nicméně, jak je již řečeno výše, v soukromém právu by měl být za každé okolnosti vždy upřednostňován konsensus před autoritativními výroky. V rodinném právu toto platí dvojnásob.

Nový občanský zákoník vrhá v mnoha ohledech na rodinné právo dosud chybějící lidsko-právní efekt, právě i v souvislosti s právem na poznání svých rodičů a zájmem dítěte na srovnání svých biologických, právních a sociálních poměrů. Je například konečně zakotveno právo dítěte na popření otcovství svého matrikového otce. Dále se vypořádává s nekoncepčním a nevyužívaným právem nejvyššího státního zástupce dle § 62a. (viz výše)

Nabízí se doporučit našim zákonodárcům, aby LZPS po vzoru například německé úpravy²³⁸ obohatili o obdobu ustanovení, které by dalo dítěti bezvýjimečné právo znát svůj původ. Naše Listina zakotvuje pouze právo dítěte na rodičovskou výchovu a péči. „*Je-li dáno právo na rodičovskou výchovu a péči, musí být dáno i právo, které je nutnou podmínkou onoho práva, které nutně ono právo na rodičovskou výchovu a péči předchází. Takovým právem je právo rodiče mít – a tudíž znát svůj původ.*“²³⁹

Zformulovat právo znát svůj genetický původ v patřičné právní nároky dítěte a zapracovat jej do jednotlivých oblastí rodinného práva je dosti složité. Například takové jednoduše vypadající zavedení povinnosti vždy uvést a do matriční knihy zapsat jméno otce, je nepřijatelné z hlediska práva matky na ochranu soukromého a rodinného života. Navíc by reálně nešlo zaručit, že matkou bude skutečně označen „správný“, muž. „Řešením“, teď už opravdu ve sféře fantazírování, je zavedení povinných DNA testů pro všechny děti a jejich matrikové rodiče. Nelze však říct, že by tato byrokratická

²³⁸ čl. 1 a 2 Základního zákona SRN

²³⁹ ZUKLÍNOVÁ: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby schránek, Právní rozhledy 7/2005

procedura, kterou by každé dítě muselo podstoupit, mohla být ospravedlněna ve světle možné psychické újmy, již dítě pociťuje nemožností poznat detaily týkající se svého původu. Jednalo by se o nepřipustný zásah státu do rodinných vztahů a soukromí svých občanů.

Po vzoru zahraničních úprav by mohla být zavedena v určitém věku dítěte povinnost říct mu pravdu o skutečnosti osvojení (s tím již počítá vládní návrh nového občanského zákoníku, viz poznámka č. 82) nebo obdobně o početí některou z forem asistované reprodukce. Lze však v opatrnosti namítat, že nárok udělený všem dětem nemusí vždy znamenat „nejlepší zájem“ pro konkrétního jedince. Dítě by mělo mít i právo neznat identitu vlastního otce, nebude-li o to stát. V neposlední řadě zdůrazňuji, že takovou povinnost bude sotva možné vynucovat.

Nabízí se též zavedení možnosti nechat si soudním rozhodnutím zjistit a určit za zákonem stanovených podmínek (např. dosažení zletilosti) přirozené biologické rodičovství. Zůstalo by sice bez statusově-právních následků, zato by mělo velký význam společenský, emocionální a v neposlední řadě medicínský).²⁴⁰ Lze se inspirovat například v německé právní úpravě, kde si dítě může nechat bez statusových účinků určit genetické mateřství. Tam se vychází z toho, že alespoň matka a některé základní údaje o ní musí být vždy zjistitelné.²⁴¹

Zákonodárce by taktéž měl zohlednit výše zmíněnou překonanost skutečnosti soulože v rozhodnou dobu jakožto skutkové báze třetí domněnky otcovství v souladu s nálezem Ústavního soudu I. ÚS 987/07. Připravovaný nový občanský zákoník ve svém návrhu vychází i nadále z ustálené formulace třetí domněnky, tedy z pravděpodobnosti a neuvažuje o zohlednění DNA analýzy a jistoty, kterou do určování otcovství přinesla.

²⁴⁰ WINTEROVÁ: Otcovství (úvaha), str. 608

²⁴¹ dle §256 německého občanského soudního řádu, citováno z: KOHNEN-TRAWNY: Postavení rodičů dítěte při osvojení a právo dítěte na znalost svého původu (spojeno s otázkou anonymního porodu, Správní právo 5-6/2003, str. 293

Závěr

Genetický původ dítěte vyrůstajícího mimo vlastní pokrevní (z rozličných důvodů nefungující) rodinu tvoří součást toho, kým dítě je. Některým dětem postačí vědět jen kusé údaje související s okolnostmi jejich početí či ocitnutí se v náhradní rodině, jiní chtějí osoby svých biologických rodičů identifikovat. Genetická výbava a srovnání se s ní je důležitou součástí identity každého jednotlivce.

Úmluva stanoví, že dítě má právo znát své rodiče, pokud je to možné. Toto právo je nezbytnou součástí práva na identitu a soukromí. Aby bylo něco možné, je třeba, aby to bylo umožněno, a nikoli jednou pro vždy vyloučeno. Po státu nemůže být sice požadováno, aby zajistil dítěti poznání svých rodičů. V mnoha případech by to bylo i objektivně nemožné. Musí ale zabezpečit trvání možnosti, aby dítě své rodiče a rodinný původ znalo. Stát nesmí tedy vytvářet takové překážky, které by navždy vyloučily, aby se dítě dozvědělo pravdu o svých biologických rodičích.

„Znemožnit někomu mít alespoň možnost získat základní údaje o svém původu, protože státní direktivismus mu již dávno předem tuto možnost jednou provždy odebere, je něco, co by mohlo odpovídat „právním představám“ v období totalitního státu, nikoli však v demokracii“²⁴²

Uznávám, že jistě existuje mnoho lidí, kteří nemají žádné informace o své minulosti, a přes tuto neznalost svého genetického původu prožívají život plnohodnotný a radostný. Svou identitu si vystavili bez střípků své dávné historie a nutno říci, že úspěšně. Není však důvod, aby byla cíleně znalost biologického původu dětem, potažmo dospělým lidem, odpírána. Ne, pokud jsou potřebné informace k dispozici nebo často snadno dohledatelné.

Ve své práci jsem se pokusila zhodnotit, v jakých ohledech je v České republice respektováno právo dítěte na znalost svého původu a kde jeho naplňování pokulhává. Rozebírám jeho kolizi s jinými lidskými právy v souvislosti s určováním a popíráním

²⁴² RADVANOVÁ: Kdo jsou rodiče dítěte - jen zdánlivě jednoduchá otázka, Zdravotnictví a právo 5/98, str. 11

rodičovství, anonymitou osvojení, asistovanou reprodukcí, „utajenými“ porody a baby boxy.

Východiska a závěry, ke kterým jsem ohledně těchto témat dospěla, dostatečně hodnotím v dílčích závěrech jednotlivých kapitol, nechci se tedy v samém závěru opakovat. Proto, s odkazem na výše uvedené, závěry jen stručně shrnuji.

Právní řád kráčí tradičně vždy o pomyslný krok zpět za vývojem a možnostmi moderní doby a lze říct, že je to do jisté míry zcela v pořádku, v souladu s požadavky stability, předvídatelnosti a principem právní jistoty všech dotčených subjektů. Právo má do určité míry fungovat jako katalyzátor, mírnit překotný rozvoj a pečlivě zvažovat všechna „pro a proti“ nového směru. Ve světle nových poznatků lékařské vědy se však relativizují po dlouhou dobu až donedávna nezpochybnitelné teze, z kterých rodinné právo vycházelo. Domněnky otcovství částečně pozbývají svůj smysl, alespoň s ohledem na pravděpodobnost určení skutečného biologického otce, oproti jistotě, kterou medicínská věda nabízí. Metody asistované reprodukce bourají zažitě představy o tom, co je a co není přirozené.

Anonymita dárcovství sice dítěti znemožňuje poznat původce svých genů, na druhou stranu, zřejmě právě díky záruce vzájemného utajení, ke zdárným zákrokům umělého oplodnění vůbec dochází. Právní úprava by spíše měla reflektovat v klinické praxi probíhající dohody na bázi náhradního mateřství, které v sobě skýtají mnohé nejasnosti a mohou způsobit nenapravitelné škody. Dítě není zboží a bez citlivé právní regulace se jím velmi jednoduše může stát.

Anonymní porody nepovažuji za institut vhodný, a přes tolerantní postoj Evropského soudu pro lidská práva v kauze paní Odievre shledávám, že jimi dochází k nepřípustnému zasahování do práva dítěte na znalost svého původu. Dítěti jsou v tomto směru vytvářeny zcela zbytečné překážky. Přednostně je zohledňován zájem matky na zachování soukromí před zájmem dítěte, jež by dle Úmluvy měl vždy stát v popředí. Česká varianta porodů s možností utajené totožnosti matky je přijatelná, vyvažuje daleko více protichůdné zájmy matky a dítěte.

Provozování schránek k legálnímu opuštění svých dětí je dle mého názoru praxí více zvrácenou než prospěšnou. Baby boxy v sobě skýtají tolik problematických

aspektů a možností zneužití, že zjevné popření univerzálního práva dítěte poznat své rodiče je jen jedním z bolestivých trnů celého fenoménu. Možnost anonymního odložení dítěte (zrovna se nehodícího, nevyhovujícího, nechtěného), zcela cíleně vede k odsouvání odpovědnosti matky, potažmo obou rodičů. Není správné, aby mohla matka v jediném snadno proveditelném kroku učinit rozhodnutí tak závažné a nevratné, jako je navždy se „vzdát“ vlastnímu dítěti. Bez formalit, bez dotazů, bez nabídnutých řešení. Matka dítě, pravda, ukládá na místo ze zdravotního hlediska bezpečné. Dítě není odpadkem, nekončí v kontejneru, jeho postavení bych si ale dovolila přirovnat k odpadu tříděnému (vyhozenému na „správné“ místo). To jistě není role, která dítěti v moderní společnosti založené na univerzalitě lidských práv, přísluší.

Přestože význam práva na odhalení vlastní osobní historie považuji za nesporný, uznávám, že ne vždy je v nejlepším zájmu dítěte lpět na bezvýhradné přednosti tohoto práva. Je třeba vždy rozumně zvažovat, zda poznání biologických rodičů není v konkrétním případě marginální s ohledem na daleko závažnější ohrožený zájem.

Právo dítěte znát svůj genetický původ je subjektivním přirozeným právem každého dítěte, je zaručeno a chráněno Úmluvou, kterou náš stát ratifikoval a je jí vázán. Práva dítěte v Úmluvě uvedená musí být upřednostňována při jakékoliv činnosti státu a uplatňována důsledně a bezvýjimečně. Je tedy na státu, aby se co nejvíce a nejcitlivěji přiblížil závazkům vyplývajícím ze znění Úmluvy v souladu s jejím účelem, při plném vědomí, že v popředí veškeré činnosti musí být nejlepší zájem a blaho dítěte.

Seznam zkratek

EÚLPZS - Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

ESLP - Evropský soud pro lidská práva

FOD - Fond ohrožených dětí

LZPS - usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

OSŘ - zákon 99/1963 Sb., Občanský soudní řád

OZ - zákon 40/1964 Sb., občanský zákoník

TZ - Zákon č. 40/2009 Sb., **Trestní zákoník**

Úmluva - Úmluva o právech dítěte

ZoR - zákon 94/1963 Sb., o rodině

Použitá literatura

Odborné články:

DUNOVSKÝ, Jiří: Plnění úmluvy o právech dítěte v České republice podle hodnocení Výboru OSN pro dětská práva, *Zdravotnictví a právo* 3/99, str. 14-16

FRANK, R.: Právo znát svůj genetický původ, *Zeitschrift für d. gesamte Familienrecht*, 2/1998

FLÍDROVÁ, A.: Anonymní porod? *Jurisprudence* 4/2004, str. 10-14

FRINTA, Ondřej: Asistovaná reprodukce - nová právní úprava. *Právní fórum*, 4/2007, s. 123-130

FRINTOVÁ, Dita: Dokazování v řízení o určení otcovství, *Zdravotnictví a právo* 10/2009, str. 15-17

HADERKA, Jiří: Právní ochrana statusu dítěte narozeného z lékařsky navozeného oplodňování: co je a co není právně přípustné v České republice. *Správní právo* 1998, č. 4, str. 216-226

HADERKA, Jiří: Surogační mateřství. *Právní obzor*, 1986, č. 10, s. 917-933

HERMANOVÁ, M.: Právní aspekty problematiky anonymního odkládání dětí a anonymních porodů v SRN a některých dalších zemích, *Justiční praxe* 6/2002

HRABÁK, J.: Utajený porod jako nový institut zdravotnického práva. *Zdravotnictví a právo* 2004, č. 10, str. 12-13

HRUBÁ, Michaela: Lidskoprávní aspekty procesu sladování biologického a právního rodičovství, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, dostupné online z WWW: <http://www.law.muni.cz/sborniky/Days-of-public-law/files/pdf/ustava/Hruba.pdf> (cit. 21.6.2011)

HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ: Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? *Právní rozhledy* č. 2/2005

HUBÁLKOVÁ, E.: Anonymní porody z hlediska článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech, *Správní právo* 5-6/2003

JÍLEK, Dalibor: Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte, *Právník* č. 4/1990

KALVACH, Mariana: Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství, *Zdravotnictví a právo* 7-8/2009, str. 14-18

KALVACH, Mariana: Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy, *Zdravotnictví a právo* 3/2010, str. 20-26

KODRIKOVÁ, Zuzana: Matka vždycky jistá? *Právo a rodina* 10/2006, str. 13-14

KOHNEN-TRAWNY, I.: Postavení rodičů a dítěte při osvojení a právo dítěte na znalost svého původu, *Správní právo*, 2003, č. 5-6, s. 289-294

KOLUCHOVÁ, Jarmila: Problémy s utvářením identity v náhradních rodinách, *Správní právo*, 2003, č. 5-6, s. 303-306

KOMÁREK, Martin: Lepší umělé než mrtvé, *MF Dnes*, 22. 9.1998, str. 12

KONEČNÁ, Hana: Rodičovství biologické a nebiologické v asistované reprodukci, publikováno 12.2.2004, dostupné z <http://www.materska-nadeje.cz/Rodicovstvi%20biologicke%20a%20nebiologicke%20v%20asistovane%20reprodukci%203.5.2004.pdf> (21.6.2011)

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka.: Kauza tzv. právně volné dítě, *Právní rozhledy*, 2/2004, str. 52-57

KRÁLÍČKOVÁ, ZDEŇKA.: Popírání otcovství nejvyšším státním zástupcem a subjektivní „přirozená“ práva dítěte, *Bulletin advokacie* 5/2007, str. 32-35

KÜMMEL, Janků: Legální anonymní odložení novorozence - současné možnosti v ČR, *Praktická gynekologie* 11/2007, str. 174-176 (dostupné též z WWW: http://www.praktickagynekologie.cz/pdf/pg_07_04_06.pdf (cit. 21.6.2011))

MAREŠOVÁ, Gabriela: Utajené (anonymní) porody versus babyboxy a návaznost zdravotní a sociální péče, *Sestra* 6/2009 (dostupné též z: <http://www.zdn.cz/clanek/sestra/utajene-anonymni-porody-versus-babyboxy-a-navaznost-zdravotni-a--429781> (cit. 21.6.2011))

MELICHAROVÁ, Dita.: Právo znát svůj genetický původ, *Zdravotnictví a právo* 2/2004

NOVÁK, Tomáš: Kdo, jak a kdy má říct dítěti pravdu o jeho původu, *Právo a rodina* 11/2009, str. 19-22

NOVOTNÁ V., HOVORKA, D.: Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu, *Právo a rodina* 5/2009, str. 1-5

NOVOTNÁ, Věra, HOVORKA, Daniel: Úprava výchovy dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu, *Právo a rodina* 6/2009 (dostupné též z: http://www.mesto-most.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=9959&id=7277&p1=1159 (cit. 21.6.2011))

POLÁKOVÁ, M.: Určení rodičovství z pohledu práva dítěte znát své rodiče deklarovaného Úmluvou o právech dítěte. *Právní rozhledy* 2000, č. 2; str. 52-58

- RADVANOVÁ, Senta:** Bezradná rodina; dosud nevydáno, citace z rukopisu
- RADVANOVÁ, Senta:** Kdo jsou rodiče dítěte – jen zdánlivě jednoduchá otázka. Zdravotnictví a právo, 1998, č. 5, 6, 7-8
- RADVANOVÁ, Senta:** Rodina jako zdroj statusových práv, Správní právo 5-6/2003, str. 250-256
- SCHEU, Harald Christian:** O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte, Správní právo 5-6/2003, str. 270-281
- SCHNEIBERG, František:** Babyboxy – pomoc dítěti nebo past, Zdravotnictví a právo 6/2009, str. 6-11
- SMÍTALOVÁ, Petra:** Už nejsem tvá matka, Instinkt 16/10, dostupné též z: http://instinkt.tyden.cz/rubriky/tema/uz-nejsem-tva-matka_25140.html (cit. 21.6.2011)
- SMOLÍKOVÁ, Kateřina:** Institut matky hostitelky, Zdravotnictví a právo 11/2009, str. 6-9
- STARÁ, Ivana:** Právní a etická otázka pronájmu dělohy, Právo a rodina 4/2010, str. 19-22
- STARÁ, Ivana:** Právní a etická otázka pronájmu dělohy (2.), Právo a rodina 5/2010, str. 17-18
- WINTEROVÁ, Alena:** Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek, Správní právo č. 5-6/2003
- ZEMAN, Zdeněk:** Rizika nemedicínských experimentů zdravotnických zařízení, Zdravotnictví a právo 10/2005, str. 3-6
- ZUKLÍNOVÁ, M.:** Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek, Právní rozhledy 7/2005, dostupné též z WWW: http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/obcanske-pravo/art_3773/nekolik-poznamek-k-pravnim-otazkam-okolo-tzv-baby-schranek.aspx (cit. 21.6.2011)

Části knih a sborníků:

- ELISCHER, David:** Porod na zapřenou ve Francii: Oblíbený přestože kontroverzní – několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ. In: RADVANOVÁ, Senta (ed.): Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR), Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2009, str. 12-21
- FRINTA, Ondřej, FRINTOVÁ, Dita.** Význam analýzy DNA: Nad jedním nálezem Ústavního soudu. In: RADVANOVÁ, Senta (ed.): *Náhradní rodinná péče – představy a*

skutečnost (Realita a východiska v ČR), Kolokvium II, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta 2009, str. 22-25

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka: Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ. In: RADVANOVÁ, Senta (ed.): *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR)*, Kolokvium II, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta 2009, str. 35-46

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka: Právní, biologické a sociální rodičovství ve světle práva dítěte znát svůj původ. In: KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009, str. 49-68

LUKEŠOVÁ, Jaroslava, NEDUCHALOVÁ, Anna: Chcete mě?!! In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan (ed.): *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*, Praha, Aspi - Wolters Kluwer, 2009, str. 295-302

MELICHAROVÁ, Dita: Třetí domněnka otcovství – přežitý relikv? In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan (ed.): *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*, Praha, Aspi - Wolters Kluwer, 2009, str. 311-317

PETRÁŠKOVÁ Jana: Identita dítěte vyrůstajícího v NRP, jeho kořeny a „biologická historie. In: RADVANOVÁ, Senta (ed.): *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR)*, Kolokvium II, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta 2009, str. 47-48

RADVANOVA, Senta: Právní ochrana dětí - její pozitiva i meze In: KLÍMA, Karel, JIRÁSEK, Jiří: *Pocta Jánů Gronskeému, Aleš Čeněk*, 2008

ROBERTS, Melanie: Daniel Children by donation: Do They Have a Claim to Their Genetic Parentage? In: BRIDGEMAN, Jo, MONK: *Feminist Perspectives on Child Law*, Cavendish Publishing, 2000, str. 47-66)

SCHNEIBERG, František: Úmluva o právech dítěte v praxi dětského lékaře In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan (ed.): *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*, Praha, Aspi - Wolters Kluwer, 2009, str. 485-489

WINTEROVÁ, Alena: Otcovství (úvaha). In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan (ed.): *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*, Praha, Aspi - Wolters Kluwer, 2009, str. 603-608

Monografie a učebnice:

DOSTÁL, Jiří: Etické a právní aspekty asistované reprodukce, 1. Vydání, Univerzita Palackého v Olomouci, 2007

HRUŠÁKOVÁ, Milana: Dítě, rodina, Stát (Úvahy nad právním postavením dítěte), Masarykova univerzita v Brně – právnická fakulta, 1993

HRUŠÁKOVÁ, Milana: Zákon o rodině, komentář, C. H. BECK, 1. vydání, 1998

KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal: Římské právo, C.H.Beck, 1995, 1. vydání, str. 72

KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan a kol.: Občanské právo hmotné 3, ASPI - Wolters Kluwer, 3. vydání, Praha 2007

FORTIN, Jane: Children's Rights and the Developing Law, Third Edition 2009, Cambridge University Press, str. 465-548 (Chapter 13-14)

RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela: Kurs občanského práva, Instituty rodinného práva, Vydání 1., Praha 1999, C.H. Beck

SKŘEJPEK, Michal: Prameny římského práva, Lexis Nexis CZ s.r.o., 2. vydání, Praha 2004

Judikatura

Nález Ústavního soudu **I. ÚS 987/07**, ze dne 19. 3. 2008

Nález Ústavního soudu **PI. ÚS 15/09**, ze dne 14.7.2010

Rozhodnutí ESLP ze dne 13. 2. 2003, ve věci **Odievre proti Francii, č. 42326/98.**

Rozhodnutí ESLP ze dne 13. 07. 2006, ve věci **Jäggi proti Švýcarsku, č. 58757/00**

Rozhodnutí ESLP ze dne 10. 10. 2006, ve věci **Paulík proti Slovensku, č. 10699/05**

Rozhodnutí ESLP ze dne 24. 11. 2005, ve věci **Shofman proti Rusku, č.74826/01**

Internetové zdroje

ARECHEDERRA , Luis: No lo abandone, mátelo (V překladu: Neopouštěj dítě, zabij ho) (dostupné online z <http://www.unav.es/noticias/opinion/op131009.html> (cit. 21.6.2011))

ČTVRTEČKOVÁ, Adéla: [Babyboxy mohou urychlit adopci. Ale s rizikem](#). Hospodářské noviny ze dne 9.9.2005, přístupné též z WWW: <http://hn.ihned.cz/c1-16795920-babyboxy-mohou-urychlit-adopci-ale-s-rizikem> (cit. 21.6.2011)

JÍŠOVÁ, Andrea: Návrh nejvyššího státního zástupce na popření otcovství v praxi, dostupné z WWW: <http://www.epravo.cz/top/clanky/navrh-nejvyssiho-statniho-zastupce-na-popreni-otcovstvi-v-praxi-47152.html> (cit. 21.6.2011)

HAASOVÁ, Ilona: Etika asistované reprodukce , publikováno 07. 11. 2010 na WWW: <http://www.podporareprodukce.cz/article/novinky/etika-asistovane-reprodukce> (cit. 21.6.2011)

HÁTLOVÁ, Petra: Náhradní matky porodily už i u nás desítky dětí, publikovaný 21.7.2010, dostupný z WWW: <http://www.info420.cz/zivotni-styl/zeny/nahradni-matky-porodily-uz-i-u-nas-desitky-deti/> (cit. 21.6.2011)

HONZÁK, Radkin: Děloha není futrál na dítě, dostupné online z WWW: <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/radkin-honzak.php?itemid=8997> (cit. 21.6.2011)

HONZÁK, Radkin: Děloha na leasing a proč jsem proti, dostupné online z: <http://www.zdn.cz/denni-zpravy/komentare/deloha-na-leasing-a-proc-jsem-proti-441439> (cit. 21.6.2011);

LIŠKOVÁ: Porodím vám dítě. Za tři sta padesát tisíc, dostupné z WWW: <http://www.crmzlin.cz/article/2435.porodim-vam-dite-za-tri-sta-padesat-tisic/> (cit. 21.6.2011)

MARTOCHOVÁ, Ivana: *Mater Incerta*: Problematika anonymního odkladání dětí a porodů s utajenou identitou matky. Brno, 2008. Diplomová práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity. Milana Hrušáková. Dostupné z WWW: <http://www.biograf.org/clanky/members/clanek.php?clanek=v3103> (cit. 21.6.2011)

MATĚJČEK, Zdeněk: Co řekneme osvojovanému dítěti, dostupné v materiálech ke stažení na webu http://nahradnirodina.cz/files/File/co_rekname_osv_diteti.pdf (cit. 21.6.2011)

MITLÖHNER, Miroslav: Baby box – méně idealizmu a více reality. Sborník z kongresu Pardubice, 2007, dostupné též z WWW: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocianku=2008043004> (cit. 21.6.2011)

RADVANOVÁ, Senta: Res extra commercium, Sborník referátů z 13. celostátního kongresu k sexuální výchově, Pardubice 2005; dostupný též z: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocianku=2006010641>

ZAMYKALOVÁ, Lenka : Kdo smí participovat na asistované reprodukci, 2003, dostupné z WWW: <http://www.biograf.org/clanky/members/clanek.php?clanek=v3103> (cit. 21.6.2011)

Vládní návrh OZ, aktualizován v květnu 2011, dostupné z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/2011/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_2011.pdf (cit. 21.6.2011)

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu OZ, dostupná z: http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/2011/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_2011_DZ.pdf (cit. 21.6.2011)

Důvodová zpráva zákona č. 422/2004 Sb., dostupná z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=4&ct=414&ct1=0>

Couple told to pay £568 for child they will never see. The Telegraph. Publikováno 12.4.2011, dostupné z: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/law-and-order/8444900/Couple-told-to-pay-568-for-child-they-will-never-see.html> (cit. 21.6.2011)

Dárcovství spermatu: Výnosný byznys i záchrana rodu, publikovaný 6.10.2010 na WWW: <http://www.ct24.cz/o-cem-se-mluvi/porad-168-hodin/100570-darcovstvi-spermatu-vynosny-byznys-i-zachrana-rodu/> (cit. 21.6.2011)

Otec odložil dítě do baby boxu, nezvládl hlídání, publikováno 10.3.2010 na zpravy.idnes.cz, dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/dite-odložene-otcem-do-babyboxu-normalni-to-neni-trestne-taky-ne-p8w-/domaci.asp?c=A100310_115751_domaci_ban (cit. 21.6.2011)

Třetí a čtvrtá periodická zpráva o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte, dostupná z: http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/TRETI_A_CTVRTA_PERIODICKA_ZPRAVA_O_PLNENI_ZAVAZKU.pdf (cit. 21.6.2011)

Zápis z kolokvia lze nalézt na internetových stránkách Vlády ČR v připojených dokumentech přístupných z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/uvod-55932/> (cit. 21.6.2011)

Vyjádření k baby boxům z internetových stránek Vlády ČR dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zmocnenec-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/k-babyboxum-75498/> (21.6.2011)

<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/statistiky/archiv.html> (cit. 21.6.2011)

www.babybox.cz

<http://www.fod.cz/>

Právní předpisy

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., **Listina základních práv a svobod**

Zákon 94/1963 Sb., **o rodině**, ve znění pozdějších předpisů

Zákon 301/2000 Sb., **o matrikách, jménu a příjmení**, ve znění pozdějších předpisů

Zákon 40/1964 Sb., **Občanský zákoník**, ve znění pozdějších předpisů

Zákon 99/1963 Sb., **Občanský soudní řád**, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 20/1966 Sb., **o péči o zdraví lidu**, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., **Trestní zákoník**, ve znění pozdějších předpisů

Úmluva o právech dítěte, publikována pod sdělením Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolu č. 11 a 14
přístupná např. z: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/82E3CE7F-5D3D-46EB-8C13-4F3262F9E20B/0/CZE_CONV.pdf (cit. 21.6.2011)

Evropská Úmluva o osvojení, publikována pod 132/2000 Sb. m. s., revidována r. 2008.
Revidovaná verze dostupná z: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/202.htm>
(cit. 21.6.2011)

Úmluva o lidských právech a biomedicíně, publikována pod č. 96/2001 Sb.m.s

Abstrakt

Práce se zabývá právem znát svůj genetický původ. Jde o univerzální lidské právo každého jednotlivce garantované nejen dospělému jedinci, ale též každému dítěti mezinárodní Úmluvou o právech dítěte. Ta v článku 7 odstavec 1 stanoví, že každé dítě má právo znát své rodiče, pokud je to možné. Evropský soud pro lidská práva navíc opakovaně postuloval, že právo na znalost vlastního původu je neoddělitelnou součástí práva na ochranu soukromého a rodinného života upraveného v článku 8 Evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Cílem mé práce je rozebrat na konkrétních více či méně problematických institutech, do jaké míry je v České republice toto právo respektováno. Zda je uváděno v život v souladu s přijatými mezinárodními závazky či záměrně opomíjeno. Text vychází z právního stavu platného k 21. 6. 2011, s přihlédnutím k některým navrhovaným změnám v rámci přijetí připravovaného nového občanského zákoníku.

Text je systematicky členěn do sedmi kapitol. První kapitola obecně přibližuje právo znát svůj původ v jeho lidsko-právním rozměru, následující kapitoly se pak postupně věnují vybraným úsekům rodinného práva, jeho mezerám a činnostem se zmíněným právem v mnohém kolidující.

Rozebírám nejprve problematiku určování a popírání rodičovství s důrazem na vznikající záměrný nesoulad mezi rodičovstvím biologickým a právním. Dále se věnuji osvojení, především jeho utajení a možným dopadům na křehkou psychiku dítěte. Poté rozebírám asistovanou reprodukci ve světle anonymity dárce, včetně její zřejmě nejvíce kontroverzní metody, tzv. náhradního mateřství. Další kapitola se zabývá problematikou anonymních porodů a porodů s utajenou totožností matky, které pro dítě od samého počátku znamenají znesnadnění, ne-li znemožnění, svůj původ jednou poznat. Následující část práce jsem pak zaměřila pozornost baby boxy, ze strany médií a neznalé veřejnosti často až nezdravě vyzdvihoovaný fenomén, a problematický aspekt, který s sebou přináší. Poslední kapitola přináší úvahy de lege ferenda, které jsou jakýmsi východiskem dosud získaných poznatků.

Abstract

My thesis deals with the child's right to know his or her genetic origin. It is a universal human right guaranteed by the *Convention on the Rights of the Child*. The Article 7, paragraph 1 states that every child has a right to know his or her parents, if possible. European Court of Human Rights repeatedly postulated that the right to know one's origin is an integral part of the right to respect for private and family life provided by the Article 8 of the *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*.

The purpose of my work is to explain on particular problems, to what extent is this right respected in the Czech Republic, in conformity with its international obligations. The text is based on valid legal status to June 21, 2011, with regard to proposed changes in the upcoming adoption of the new Civil Code.

The text is systematically divided into seven chapters. The first chapter is focused in general on the right to know one's own origin in the human rights dimension. The following chapters examine particular relevant sections of family law and its imperfections.

Firstly, I discuss the issue of determination and denial of parenting with an emphasis on emerging deliberate disharmony between biological and legal parenthood. Furthermore, I focus on the issue of adoption, especially its anonymity and possible impacts on the child's psyche. Then I concentrate on the problem of the assisted reproduction in the light of donor anonymity. The second part of this chapter is aimed at the surrogacy, the most controversial method of the assisted reproduction. The next chapter deals with the problem of anonymous births and births with hidden identity of the mother. These births constitute an obstacle for children to discover their origin from the very beginning. In the following part of this work focus on baby boxes which are uncritically admired by the majority of the Czech society, in spite of its negative aspects.

The final chapter proposes possible legislative changes to fulfill the commitments accepted within the *Convention on the Rights of the Child*.

Název práce: Právo dítěte znát svůj genetický původ
Diploma thesis: The right of child to know his/her genetic origin

Klíčová slova: právo znát své rodiče, asistovaná reprodukce, náhradní mateřství, anonymní porody, baby box

Key words: right to know the parents, assisted reproduction, surrogacy, anonymous births, baby box